

bringing neighbours closer

**Latvijas un Lietuvas pārrobežu projekts
„Darba iespējas un pieredze cilvēkiem ar invaliditāti”
„ES VARU STRĀDĀT” – „I CAN WORK”**

Projekta īstenotājs: Liepājas Neredzīgo biedrība

**PĒTĪJUMS
PAR PERSONU
AR INVALIDITĀTI
NODARBINĀTĪBAS
POLITIKU EIROPĀ**

2013

Saturs

Ievads	3
Latvija	5
Lietuva	17
Čehija	31
Francija	37
Īrija	47
Nīderlande	55
Norvēģija	64
Polija	72
Spānija	82
Šveice	89
Vācija	96
Zviedrija	105
Eiropas valstu prakses izvērtējums: ieteikumi Latvijas un Lietuvas nodarbinātības politikas pilnveidošanai personām ar invaliditāti	113

Ievads

Pētījums par personu ar invaliditāti nodarbinātību Eiropā ir veikts laikā no 2012. gada augusta līdz 2013. gada aprīlim Latvijas un Lietuvas pārrobežu projekta „Darba iespējas un pieredze cilvēkiem ar invaliditāti” (projekta apakšnosaukums „Es varu strādāt” – „I can work”, nr. LLIV-219) ietvaros. Projektā kopumā ir iesaistītas piecas partnerorganizācijas – divas no Lietuvas un trīs no Latvijas. "Union of disabled social enterprises" (NSIS) no Klaipēdas un Šauļu darba tirgus apmācību centrs (Lietuva), kā arī Liepājas Neredzīgo biedrība, biedrība „Apmācību projekti” un Cīravas profesionālā vidusskola (Latvija). Pētījuma aktivitāti projektā realizē Liepājas Neredzīgo biedrība.

Pētījuma **mērķis** ir sagatavot pārskatu par Latvijas, Lietuvas un 10 citu Eiropas valstu personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politikas pasākumiem un, balstoties uz Eiropas valstu labās prakses piemēriem, izstrādāt rekomendācijas Latvijas un Lietuvas politikas pilnveidošanai, lai sekmētu personu ar invaliditāti iekļaušanos darba tirgū. Atbilstoši pētījuma mērķim tika definēti šādi **uzdevumi**:

- apkopot pieejamos statistikas datus par personām ar invaliditāti, viņu nodarbinātības un bezdarba rādītājiem;
- raksturot valstī noteiktos ar invaliditāti saistītos procesus: invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtību, personas darba spēju noteikšanas metodiku, pabalstu un atvieglojumu kārtību personām ar invaliditāti, vides pieejamības nodrošināšanu;
- apzināt personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas sistēmu un kārtību, sniedzot informāciju par profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem un pieejamajām profesionālās apmācības programmām;
- iegūt zināšanas par personu ar invaliditāti nodarbinātību sekmējošajiem pasākumiem – galvenajām valsts atbildīgajām institūcijām, iesaistītajiem sociālajiem partneriem, politikas mērķa grupām, īstenoto pasākumu priekšrocībām un trūkumiem, kā arī to ietekmi uz personu ar invaliditāti iekļaušanos darba tirgū.

Pētījumā ir izmantotas divas galvenās **metodes**: statistikas datu analīze un dokumentu analīze. Statistikas datu analīzes mērķiem ir izmantotas galvenokārt attiecīgo valstu oficiālās statistikas datu bāzes, papildinot tajās atrodamos datus ar datiem no iepriekš veiktajiem pētījumiem vai politikas analīzes ziņojumiem. Konkrētie datu avoti ir norādīti katras valsts analīzes izklāstā. Statistikas dati par personām ar invaliditāti ir atspoguļoti salīdzinājumā ar datiem par iedzīvotājiem kopumā. Salīdzinot statistikas datus dažādās valstīs, jāņem vērā statistikas datu vākšanas un apkopošanas metodikas atšķirības dažādās valstīs, kas liedz iegūt pilnībā salīdzināmus datus. Proti, pieejamie dati ne vienmēr ir par vienu un to pašu periodu (pētījumā pēc iespējas ir izmantoti jaunākie dati), par atsevišķiem rādītājiem dati netiek apkopoti vai publiskoti (piemēram, ne visās valstīs ir atrodami dati par personu ar invaliditāti nodarbinātību vai bezdarba līmeni sadalījumā pēc vecuma, dzimuma un izglītības pazīmēm), nereti ir konstatētas atšķirības starp dažādu atbildīgo valsts institūciju sniegtajiem datiem. Dokumentu analīzē ir izmantoti vairāki datu avoti: normatīvie akti, politikas plānošanas dokumenti, oficiālie ziņojumi par politikas īstenošanu, dažādi informatīvie materiāli un sekundārie pētījumi par personu ar invaliditāti situāciju konkrētajās valstīs.

Pētījumā ir aplūkotas šādas **valstis**: Latvija, Lietuva, Polija, Čehija, Zviedrija, Norvēģija, Īrija, Francija, Vācija, Nīderlande, Spānija un Šveice. Izņemot Šveici un Norvēģiju, visas pārējās ir Eiropas Savienības dalībvalstis. Katras valsts situācijas izklāsts ir veidots pēc vienotas struktūras – pirmajā daļā ir apkopoti statistikas dati, otrajā daļā raksturota invaliditātes piešķiršanas kārtība,

sociālo pabalstu un dažādu atvieglojumu sistēma, profesionālās rehabilitācijas sistēma un nodarbinātības veicināšanas pasākumi. Ziņojuma noslēgumā ir apkopoti labās prakses piemēri un sniegtas rekomendācijas Latvijas un Lietuvas politikas pilnveidošanai personu ar invaliditāti nodarbinātības jomā.

Latvija

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Latvijas situācijas analīzē ir izmantoti dažādi statistikas datu avoti gan par iedzīvotājiem kopumā, gan par personām ar invaliditāti kā atsevišķu iedzīvotāju grupu. Galvenie datu avoti par personām ar invaliditāti ir Labklājības ministrijas (LM), Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA), Valsts Sociālās apdrošināšanas aģentūras (VSAA) un Sociālās Integrācijas valsts aģentūras (SIVA) dati. Savukārt dati par visiem Latvijas iedzīvotājiem kopumā iegūti no Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzēm; situācijas raksturošanai par iedzīvotāju nodarbinātību un bezdarbu izmantoti arī NVA dati. Konkrētie datu avoti ir norādīti zem katras tabulas atsevišķi.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2011. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	2 070 371
Personas ar invaliditāti, t.sk. bērni (skaits)	148 919
Personas ar invaliditāti vecumā no 18 gadiem (skaits)	141 412
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	7.2

Datu avots: CSP (Tautas skaitīšanas dati), personu ar invaliditāti skaits pēc LM aprēķieniem (datu avots: VSAA)

Tabula 2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti sadalījumā pēc vecuma (2011.gads) un dzimuma (2010.gads)

Pazīmes	Visi iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)*
Vecums				
18 – 39 gadi	635 921	37.2	16 404	11.6
40 – 59 gadi	575 024	33.5	70 282	49.7
60 un vairāk gadi	500 876	29.3	54 726	38.7
KOPĀ	1 711 821	100.0	141 412	100.0
Dzimums				
Sievietes	1 124 269	54.3	68 583	50.7
Vīrieši	94 6102	45.7	66 613	49.3
KOPĀ	2 070 371	100.0	135 196	100.0

Datu avots: CSP (Tautas skaitīšanas dati), personu ar invaliditāti sadalījums pēc dzimuma 2010.gadā pēc VSAA datiem; personu ar invaliditāti sadalījums pēc vecuma grupām 2011.gadā pēc LM datiem.

* Īpatsvars no kopējā personu ar invaliditāti skaita

Tabula 3.1. Kopējais nodarbināto iedzīvotāju un nodarbināto personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars* (2011. gads)

Nodarbināto iedzīvotāju skaits valstī kopumā (15 – 74 gadi)	Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits	Nodarbinātās personas ar invaliditāti (skaits)	Nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem nodarbinātajiem (%)	Nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem ek. aktīvajiem iedz. (%)	Nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem invalīdiem (%)
986 600	1 151 800	29 792	3.02	2.6	21.1

Datu avoti: nodarbināto un ekonomisko aktīvo iedzīvotāju skaits pēc CSP datiem; nodarbināto personu ar invaliditāti skaits pēc LM un NVA datiem.

* Personas, kas atrodas VSAA uzskaitē

Tabula 3.2.. Kopējais bezdarbnieku un bezdarbnieku ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2011. gads)

Kopējais bezdarbnieku skaits	Bezdarbnieku īpatsvars no visiem ekonomiski aktīvajiem (%)	Bezdarbnieki ar invaliditāti (skaits)	Bezdarbnieku ar invaliditāti īpatsvars no visiem bezdarbniekiem (%)	Bezdarbnieku ar invaliditāti īpatsvars no visiem invalīdiem darbspējas vecumā* (%)
130 296	11.3	9 939	7.6	11.5

Datu avoti: NVA (dati par bezdarbniekiem), LM (dati par bezdarbniekiem ar invaliditāti)

* Aprēķinā piemērotais darba spējas vecums ir 18–59 gadi (n=86 686), ņemot vērā pieejamos datus par personu ar invaliditāti sadalījumu pēc vecuma.

Tabula 3.3. Bezdarbnieku un bezdarbnieku ar invaliditāti sadalījums pēc vecuma, dzimuma un izglītības, skaits un īpatsvars (2011. gads)

Pazīmes	Bezdarbnieki		Bezdarbnieki ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)*	Skaitis	(%)**
Vecums				
15 – 24 gadi	15 387	11.8	450	4.5
25 – 34 gadi	25 972	20.0	1 147	11.5
35 – 44 gadi	28 727	22.0	1 755	17.7
45 – 54 gadi	36 598	28.1	3 563	35.8
55 – 59 gadi	18 364	14.1	2 375	24.0
60 un vairāk gadi	5248	4.0	649	6.5
KOPĀ	130 296	100.0	9 939	100.0
Dzimums				
Sievietes	74 734	57.4	5 242	52.7
Vīrieši	55 562	42.6	4 697	47.3
KOPĀ	130296	100.0	9 939	100.0
Izglītība				
Zemāka par pamata	3636	2.8	214	2.2
Pamatizglītība	-	-	1 711	17.2
Vispārējā vidējā	62 225	47.8	2 806	28.2
Profesionālā izglītība	47 310	36.3	4 215	42.4
Augstākā	16 201	12.4	934	9.4
Nav norādīta	924	0.7	59	0.6
KOPĀ	130 296	100.0	9 939	100.0

Datu avots: NVA

* Īpatsvars no kopējā bezdarbnieku vai ** bezdarbnieku ar invaliditāti skaita pēc attiecīgās pazīmes.

Tabula 4. Profesionālā rehabilitācija personām ar invaliditāti (2011. gads)

Saņēmuši prof. rehab. pakalpojumus	
Izglītības iestāde	Skaitis
Jūrmalas profesionālā vidusskola	357
Koledža	312
Absolvējuši izglītības iestādi	
Izglītības iestāde	Skaitis
Jūrmalas profesionālā vidusskola	60
Koledža	42

Datu avots: SIVA (Sociālās Integrācijas valsts aģentūra, 2011)

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtību Latvijā regulē Invaliditātes likums. Šī likuma 6.pants nosaka invaliditātes iedalījumu grupās. Līdz 2012.gada 31.decembrim Latvijā invaliditāte tika iedalīta trīs grupās (I grupa – ļoti smaga invaliditāte, II grupa – smaga invaliditāte, III grupa – mēreni izteikta invaliditāte). No 2013.gada 1. janvāra invaliditātes iedalījums grupās tiek noteikts personām no 18 gadu vecuma, nevis no 16 gadu vecuma, kā tas bijis līdz tam (bērniem līdz 18 gadu vecumam invaliditāte tiek noteikta bez iedalījuma grupās). Tāpat ir mainījusies arī invaliditātes iedalījuma metodika. Jaunā metodika paredz, ka invaliditāte tiks noteikta, izvērtējot cilvēka funkcionēšanas ierobežojumu un tā pakāpi, kā arī nosakot darbspēju zaudējumu procentos. Papildu darbspēju ierobežojumiem procentuālā izteiksmē, MK noteikumos Nr. 1029 ir noteikts invaliditātes iedalījums pēc fizisko un psihisko spēju ierobežojumu pakāpes, darba un sociālajiem faktoriem un invalīda spējas integrēties sabiedrībā. Integrējot likumā un minētajos MK noteikumos definētos iedalījumus un to raksturojumus, pastāv šādas trīs invaliditātes grupas:

- I invaliditātes grupa, ja darbspēju zaudējums ir **80—100 procentu apmērā**, — ļoti smaga invaliditāte, integrācija sabiedrībā bez sociālās palīdzības nav iespējama; darba un sevis apkopšanas spējas ļoti ierobežotas: fizisko vai psihisko spēju ierobežojums 80–100 procentu apmērā;
- II invaliditātes grupa, ja darbspēju zaudējums ir **60—79 procentu apmērā**, — smaga invaliditāte, integrācija sabiedrībā bez sociālās palīdzības ļoti ierobežota; darba un sevis apkopšanas spējas ierobežotas: fizisko vai psihisko spēju ierobežojums 60–79 procentu apmērā;
- III invaliditātes grupa, ja darbspēju zaudējums ir **25—59 procentu apmērā**, — mēreni izteikta invaliditāte, integrācija sabiedrībā ir apgrūtināta; darba un sevis apkopšanas spējas mēreni ierobežotas: fizisko vai psihisko spēju ierobežojums 25–59 procentu apmērā.

Ja darbspēju un/vai veselības zudums ir zemāks par 25 procentiem, tad tā netiek uzskatīta par invaliditāti. Atbilstošajos Latvijas normatīvajos aktos netiek sniegts apraksts par personas spēju veikt konkrētus darbus vai apraksts par konkrētiem darba veidu vai darba apstākļu ierobežojumiem.

Invaliditātes noteikšanas kārtību reglamentē 28.12.2010. MK noteikumi Nr.1209 „Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību”. Pirmreizējo un atkārtoto invaliditātes ekspertīzi veic **Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija (VDEĀVK)**, kuras sastāvā ir Rīgas apvienotā nodaļa un 13 ārstu komisijas. Pirms tam personai ir jāsaņem ģimenes ārsta vai ārstējošā ārsta nosūtījums, kas balstīts uz vispusīgas medicīniskās izmeklēšanas un atbilstošas ārstēšanas rezultātiem.

Lai veiktu invaliditātes ekspertīzi, administratīvā procedūra paredz, ka persona vai tās likumiskais pārstāvis VDEĀVK iesniedz personīgi vai elektroniski iesniegumu ar lūgumu veikt invaliditātes ekspertīzi. To var izdarīt personīgi, elektroniska dokumenta formā atbilstoši normatīvajiem aktiem par elektronisko dokumentu noformēšanu vai nosūtīt pa pastu. Iesniegumam ir jāpievieno ģimenes ārsta nosūtījums un citi personas medicīniskie dokumenti, ja

ģimenes vai ārstējošais ārsts vai pati persona uzskata, ka tas ir nepieciešams invaliditātes ekspertīzei. Balstoties uz ekspertīzes rezultātiem, VDEĀVK pieņem lēmumu, vai cilvēkam noteikt invaliditāti.

28.12.2010. MK noteikumi Nr.1209 nosaka precīzu **kritēriju kopumu** atbilstoši, kuriem tiek noteikts personas fizisko, psihisko, sociālo un darba spēju ierobežojumu apmērs procentos (intervālā). Invaliditātes ekspertīzi var veikt bez personas klātbūtnes, ja VDEĀVK rīcībā ir nepieciešamā medicīniskā dokumentācija; vai personas klātbūtnē – gan komisijas telpās, gan personas dzīves vietā, ārstniecības iestādē vai citā institūcijā, ja persona saskaņā ar ārstējošā ārsta slēdzienu nevar ierasties komisijas telpās (6.punkts).

Veiktās ekspertīzes rezultātā VDEĀVK izsniedz administratīvo **aktu**, ar kuru nosaka invaliditāti, prognozējamu invaliditāti, invaliditātes vai prognozējamās invaliditātes termiņu, invaliditātes cēloni (Invaliditātes likums, 8.pants). Pamatojoties uz šo aktu, komisija sniedz arī ieteikumus, piemēram, profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanai (28.12.2010. MK noteikumi Nr. 1029, 10.2.punkts). VDEĀVK arī izsniedz invaliditātes apliecību (21.12.2010. MK noteikumi Nr. 1169).

Invaliditāti nosaka uz **noteiktu termiņu** vai bez atkārtota invaliditātes ekspertīzes termiņa (uz mūžu), pirmkārt, personai līdz 18 gadu vecumam: uz vienu, diviem, pieciem gadiem vai līdz 18 gadu vecumam, ja tai ir konstatētas 28.12.2010. MK noteikumu Nr.1209 2.pielikuma 3.nodaļā minētās slimības; otrkārt, personai no 18 gadu vecuma: uz sešiem mēnešiem, vienu, diviem, pieciem gadiem vai bez atkārtota invaliditātes ekspertīzes termiņa (uz mūžu), ja tai konstatēti šo noteikumu 4.pielikumā minētie funkcionālie traucējumi. Par invaliditātes noteikšanas datumu tiek atzīta diena, kad persona iesniegusi iesniegumu ar lūgumu veikt invaliditātes ekspertīzi.

2.2. Pabalstu un atvieglojumu kārtība invalīdiem

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Personām ar invaliditāti ir pieejami dažādi sociālie pabalsti atkarībā no personas atbilstības noteiktiem kritērijiem un nosacījumiem. Šajā pētījumā ir sniegts īss pārskats par galvenajiem pabalstu un pensiju veidiem, to apmēru un mērķa grupām.

Invaliditātes pensiju piešķir Latvijas teritorijā dzīvojošām apdrošinātajām personām ar apdrošināšanas stāžu, kas nav mazāks par trim gadiem, ja tās atzītas par invalīdiem, izņemot personas, kuru invaliditātes cēlonis ir nelaimes gadījums darbā vai arodslimība. Invaliditātes pensiju piešķir uz visu VDEĀVK noteikto invaliditātes laiku, bet ne ilgāk kā līdz vecuma pensijas vecuma piešķiršanai noteiktā vecuma sasniegšanai. Ja cilvēks strādā, viņš saņem gan algu, gan invaliditātes pensiju.

Invaliditātes pensijas apmērs ir atšķirīgs. III grupas invalīdam pensija ir 45 lati, bet invalīdam kopš bērnības - 50 lati. I un II invalīdu pensijas lielums ir atkarīgs, pirmkārt, no algas lieluma 5 gadu laikā pirms pensijas piešķiršanas; otrkārt, no darba stāža un sociālās apdrošināšanas iemaksu veikšanas ilguma. Ja cilvēks nav strādājis, tad viņam ir minimālā invaliditātes pensija, attiecīgi – I grupas invalīdiem pensija ir 72 lati (50 EUR), invalīdam kopš bērnības - 80 lati (56 EUR); II grupas invalīdiem - 63 lati (44 EUR), invalīdam kopš bērnības - 70 lati (49 EUR). Invalīdu – valsts pensiju (invaliditātes un vecuma pensijas kopā) saņēmēju skaits no 89528 personām 2005.gadā pieaudzis līdz 124164 personām 2011.gadā (datu avots: LM).

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir personai, kura atzīta par invalīdu un pārsniegusi 18 gadu vecumu un kurai nav tiesību saņemt invaliditātes pensiju. No 2005.-2011.gadam visbiežāk sociālā nodrošinājuma pabalstu saņēmuši II grupas invalīdi. Saskaņā ar VSAA datiem uz 2011.gada decembri kopumā šo pabalstu saņēmušas 17248 personas ar invaliditāti.

Kopš 2008.gada strauji ir pieaudzis **invalīdu vecuma pensijas saņēmēju** skaits. 2008.gadā tika ieviests jauns pabalsts personām ar invaliditāti un daudzas personas, kas jau saņēma vecuma pensiju, pie noteiktiem kritērijiem pretendēja un tika atzītas par personām ar invaliditāti, kas sniedza tiesības saņemt papildus atvieglojumus – finansiālo atbalstu, kā arī sabiedriskā transporta bezmaksas izmantošanu.

Pabalstu invalīdam, kuram nepieciešama kopšana, piešķir personai, kura atzīta par invalīdu, pārsniegusi 18 gadu vecumu un kurai sakarā ar smagiem funkcionāliem traucējumiem nepieciešama īpaša kopšana. 2011.gada decembrī šo pabalstu saņēma 10 544 personas (VSAA dati).

Invalīdiem, kuriem ir apgrūtināta pārvietošanās, ir tiesības uz **pabalstu transporta izdevumu kompensēšanai**. Pabalsts paredzēts personām neatkarīgi no invaliditātes grupas, t.sk. bērniem, kurām ir grūtības ar sabiedriskā transporta izmantošanu. Pabalstu izmaksā personām, kurām VDEĀVK noteicis medicīniskās indikācijas tā saņemšanai (pārsvārā anatomiskie defekti). 2012.gada janvārī šo pabalstu saņēma 16 051 persona (LM SAD dati).

Bērnu invalīdu vecāki saņem **piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu**, kuras apmērs ir 75 latī mēnesī. 2006.gada 1.janvārī tika ieviests **bērna invalīda kopšanas pabalsts** 150 latī mēnesī, kura mērķis ir sniegt materiālo atbalstu to bērnu vecākiem, kuriem VDEĀVK ir noteicis īpašas kopšanas nepieciešamību sakarā ar smagiem funkcionāliem traucējumiem. Bērna invalīda kopšanas pabalstu 2011.gada decembrī saņēma 1752 bērni invalīdi, savukārt piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu saņēma 7507 bērni invalīdi (VSAA dati).

2.2.2. Vides pieejamība

2008. gada 18. jūlijā Latvija parakstīja un 2010. gada 1. martā ratificēja Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām. Saskaņā ar šo dokumentu Latvija atzīst, ka jāveic attiecīgas darbības, lai pilnveidotu vides pieejamību – publiskās vides, transporta, informācijas un sakaru pieejamību, tāpat arī informācijas tehnoloģiju un sistēmu, kā arī citu objektu un pakalpojumu pieejamību, lai invalīdi varētu dzīvot brīvi un neatkarīgi. Pasākumi virzīti uz pieejamību traucējošu šķēršļu konstatēšanu un likvidēšanu, ieskaitot ēkas, ceļus, transportu. Tāpat citus iekšstelpu un lauka objektus, ieskaitot skolas, dzīvokļus, ārstniecības iestādes un darba vietas.

Vides pieejamības prasības Latvijā ir noteiktas vairākos normatīvajos aktos – Būvniecības likumā, 01.04.1997. MK noteikumos nr.112. „Vispārīgie būvnoteikumi”, 03.02.2009. MK noteikumi Nr.102 "Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 211-08 "Daudzstāvu daudzdzīvokļu dzīvojamie nami"", 21.07.2008. MK noteikumi Nr.567 "Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 208-08 "Publiskas ēkas un būves"", 13.04.2004. MK noteikumos Nr.299 „Noteikumi par būvju pieņemšanu ekspluatācijā”. Būvniecības likumā ir sniegta vides pieejamības definīcija, proti, tā ir „iespēja cilvēkiem ar kustību, redzes vai dzirdes traucējumiem pārvietoties vidē atbilstoši plānotajai būves funkcijai” (1.panta 27.daļa). Šī likuma 3.panta 3.daļa nosaka, ka „Būve projektējama un būvējama tā, lai nodrošinātu vides arhitektonisko kvalitāti, vides pieejamību, dabas resursu racionālu izmantošanu (..)”. Bez minētajiem normatīvajiem aktiem vides pieejamības prasības ir iekļautas arī dažādas sabiedrības dzīves jomas regulējošajos

normatīvajos aktos. Piemēram, ir noteikta prasība par vides pieejamības nodrošināšanu ārstniecības iestādēs (20.01.2009. MK noteikumi Nr.60 "Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām") un aptiekās (23.03.2010. MK noteikumi Nr.288 "Aptieku darbības noteikumi"). Vides pieejamības prasību izpildi kontrolē pašvaldību būvinspektori, kā arī Valsts būvinspekcija.

Kopumā jāsecina, ka normatīvā regulējuma līmenī vides pieejamības nodrošināšanas jautājums Latvijā ir sakārtots, taču praksē daudzkārt var konstatēt neatbilstības izvirzītajām prasībām.

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Latvijā profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus personām ar invaliditāti nodrošina no valsts budžeta. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanas kārtību Labklājības ministrijas Sociālās integrācijas valsts aģentūrā (SIVA) nosaka 17.04.2012. MK noteikumi Nr. 271 „Kārtība, kādā personas saņem profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus”. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi ietver šādas darbības – profesionālās piemērotības noteikšana, profesionālās kvalifikācijas iegūšana, individuālā sociālā rehabilitācija, atbalsta sniegšana iekārtošanai darbā pēc profesionālās kvalifikācijas iegūšanas.

Ieteikumus par profesionālo rehabilitāciju sniedz VDEĀVK (28.12.2010. MK noteikumi Nr. 1209, 10.2.punkts). Lai saņemtu valsts apmaksātos profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus personai ir jāiesniedz šādi dokumenti: iesniegums par pakalpojuma piešķiršanu, ģimenes ārsta izziņa par cilvēka veselības stāvokli, kas saņemta ne agrāk kā mēnesi pirms iesniegšanas pakalpojuma sniedzējam, ārstējošā ārsta izsniegtā rehabilitācijas plāna kopija, ja iesniedzējs ir cilvēks ar prognozējamu invaliditāti, VDEĀVK izsniegta invaliditātes izziņa ar norādi par pakalpojumu nepieciešamību, pašvaldības sociālā dienesta izstrādātā individuālā rehabilitācijas plāna kopija, ja iesniedzējs ir cilvēks ar invaliditāti. Personai, kas vēlas saņemt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus, bez minētajiem dokumentiem ir jāuzrāda pase un dokumenti, kas apliecina iepriekš iegūto izglītību un kvalifikāciju.

Valsts apmaksāto sociālo rehabilitāciju var saņemt SIVA Koledžā un Jūrmalas profesionālajā vidusskolā. Šajās iestādēs īsteno profesionālās pamatizglītības, profesionālās vidējās izglītības, pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības (koledžas izglītības), profesionālās pilnveides programmas (sagatavojot speciālistus profesijās, kuras nepieciešamas invalīdu sociālās aizsardzības pasākumu veikšanai). Pieteikšanās profesionālās piemērotības noteikšanai un pieteikšanās mācībām notiek visu gadu. Mācības, dzīvošana dienesta viesnīcā un ēdināšana cilvēkiem ar invaliditāti SIVA mācību iestādēs ir bez maksas. SIVA ir 8 atbalsta punkti reģionos, kuros tiek veikta profesionālās piemērotības noteikšana, īstenotas profesionālās pilnveides un tālākizglītības programmas, sniegtas speciālistu konsultācijas, veikta prakses un darba vietu apzināšana, sniegtas iespējas lietot datoru.

Profesionālās piemērotības (vēlamā apgūstamā profesija) noteikšanas procesā ir iesaistīti vairāki speciālisti – psihologs, arodārsts, profesiju konsultants un arodskolotājs. Vispirms tiek noskaidrotas cilvēka intereses, izglītība, darba pieredze, pēc tam arodārsts, izvērtējot veselības stāvokli, iesaka piemērotākās darbības jomas, savukārt arodskolotājs sniedz iespēju izmēģināt darbu dažādās profesijās. Pēc profesionālās piemērotības noteikšanas cilvēkam tiek ieteikta atbilstošā izglītības programma Jūrmalas profesionālajā vidusskolā vai Koledžā.

2011. gadā Jūrmalas profesionālā vidusskola pēc profesionālās piemērotības noteikšanas ieteikumiem un darba tirgus pieprasījuma īstenoja 11 izglītības programmas, bet kopumā tika

piedāvātas 36 profesionālās izglītības programmas, t.sk. 3 pamatizglītības (mājturība, ēdināšanas pakalpojumi un serviss), 5 arodizglītības (ēdināšanas pakalpojumi, sekretariāta un biroja darbs, elektrotehnika un elektronika, grāmatvedība, viesnīcu pakalpojumi), 8 profesionālās vidējās izglītības (t.sk. datorzinības, komerczinības, grāmatvedība, elektronika un automātika), 16 tālākizglītības un 4 profesionālās pilnveides programmas (komerczinības, datoru lietošana, sekretariāta un biroja darbs, ēdināšanas pakalpojumi). 2011. gadā Koledža īstenoja 7 pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programmas: grāmatvedība un nodokļi, mārketingu un tirdzniecība, cilvēku resursu vadība, lietišķo sistēmu programmatūra, informācijas tehnoloģijas, surdotulks, viesnīcu servisa vadība. Studiju ilgums ir no 2 līdz 3,5 gadiem; turklāt tiek piedāvātas gan pilna laika klātienē, gan neklātienē studijas.

Kopumā profesionālās rehabilitācijas ilgums ir atkarīgs no izvēlētas programmas ilguma, kas tiek noteikts gan gados (1 – 4 gadi), gan stundās (160 – 960 stundas). Gadījumā, ja programmas apguves laikā persona zaudē invaliditāti, tā saglabā tiesības saņemt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu pilnā apmērā (17.04.2012. MK noteikumi Nr. 271, 8. punkts).

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Darba likuma 7.pants paredz, ka ikvienam ir vienlīdzīgas tiesības uz darbu, taisnīgiem, drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem, kā arī uz taisnīgu darba samaksu. Šīs tiesības nodrošināmas bez jebkādas tiešas vai netiešas diskriminācijas, tajā skaitā neatkarīgi no invaliditātes, tās smaguma vai veida.

Kopumā var izdalīt šādas galvenās nodarbinātības veicināšanas politikas pasākumu grupas personām ar invaliditāti:

- profesionālās rehabilitācijas pasākumi (skat. 2.3. sadaļu);
- nodarbinātības veicināšanas plānveida pasākumi, kas tieši vērsti uz personām ar invaliditāti;
- ES struktūrfondu atbalstītie aktīvās darba tirgus politikas pasākumi, kas ietver pasākumus noteiktām personu grupām, t.sk. personām ar invaliditāti;
- atbalsts darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti.

Latvijas valsts politiku bezdarba samazināšanas un bezdarbnieku, darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu atbalsta jomā īsteno NVA, kuras uzdevums ir organizēt un īstenot nodarbinātības pasākumus bezdarbniekiem, darba meklētājiem un bezdarba riskam pakļautām personām.

2.4.1. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politikas pamatnostādnes un sasniegtie rezultāti

Nozīmīgs personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politikas plānošanas dokuments ir „Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādnes 2005.-2015.gadam”. Pamatnostādnes ir izstrādātas četros virzienos:

- invaliditātes profilakses pasākumu kompleksa attīstība un īstenošana;
- invaliditātes noteikšanas sistēmas pilnveide;
- personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšana;
- personu ar invaliditāti sociālās nodrošināšanas sistēmas pilnveidošana.

Lai īstenotu pamatnostādnēs noteiktos rīcības virzienus politikas mērķu un rezultātu sasniegšanai, Ministru kabinets 2006.gada 19.jūlijā ar rīkojumu Nr.541 apstiprināja Rīcības

plānu Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādņu īstenošanai 2005.–2015.gadam, deleģējot šī plāna izpildes kontroles funkcijas LM. Rīcības plāns paredz vairākus pasākumus. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas pasākumi un sasniegtie rezultāti to īstenošanā apkopoti 5. tabulā, balstoties uz LM sagatavoto jaunāko publisko ziņojumu šajā jomā¹.

Tabula 5. Personu ar invaliditāti nodarbinātības pasākumi – plānotais un sasniegtais (2010. gads)

Pasākums	Prognozētie rezultāti	Sasniegtie rezultāti
Izstrādāt likumprojektu „Invalidu nodarbinātības likums” Izpildes termiņš: 2008.gada I ceturksnis. Institūcijas - LM, IZM, SIVA.	Noteiktas jaunas atbalsta formas un pasākumi invalidu nodarbinātības veicināšanai, arodorientācijai, arodagnostikai un profesionālajai rehabilitācijai.	Pasākuma ieviešanas gaitā secināts, ka prognozēto rezultātu sasniegšanai atsevišķa normatīvā akta izstrāde nav nepieciešama. Kā nozīmīgs ieguldījums šī pasākuma rezultātu sasniegšanā tiek vērtēti SIVA atbalsta punkti visos Latvijas reģionos (par SIVA darbību profesionālās rehabilitācijas jomā skat. 2.3. sadaļu).
Attīstīt subsidētās nodarbinātības pasākumus invalīdiem, kuriem nepieciešams īslaicīgs atbalsts viņu atgriešanai darba tirgū Izpildes termiņš: 2006. - 2015.gads. Institūcijas: LM, NVA.	Nodrošināts īslaicīgs atbalsts invalīdu atgriešanai darba tirgū.	2008.gadā NVA uzsāka aktīvās nodarbinātības pasākuma „Pasākums noteiktām personu grupām” (PNPG) īstenošanu (ESF projekta un valsts piešķirtā finansējuma ietvaros). ESF PNPG projekta ietvaros darba vietas bezdarbniekiem ar invaliditāti izveidoja 56 nevalstiskās organizācijas reģionālajā un valsts līmenī. Citus rezultātīvos rādītājus skat. 8.tabulā.
Ieviest valsts atbalsta programmu specializēto darbnīcu izveidošanai un funkcionēšanai, ja šajās darbnīcās strādājošo invalīdu skaits nav mazāks par 75% no kopējā nodarbināto skaita Izpildes termiņš: 2010.gads Institūcijas: LM, SIVA.	Nodarbināto invalīdu ar smagiem funkcionālajiem traucējumiem skaita pieaugums.	LM ir secinājusi, ka prognozējamais rezultāts ekonomiski izdevīgāk tiek sasniegts risinot katra konkrēta pasākuma noteiktām personu grupām ietvaros, nevis organizējot specializētas darbnīcas, kurās strādājošo personu invalīdu skaits nebūtu mazāks par 75% no kopējā nodarbināto skaita.
Regulāri pārskatīt iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumu invalīdiem Izpildes termiņš: 2006. - 2015.gads. Institūcijas: LM, NVA.	Nodarbināto invalīdu skaita pieaugums; invalīdu tiesību nodrošināšana; papildus nodokļa atvieglojuma apmēra palielināšana samazinās nodokļu slogu invalīdiem un novērsīs šo personu reālo ienākumu samazināšanos inflācijas ietekmē.	2010.gadā iedzīvotāju ienākuma nodokļu papildu atvieglojums invalīdiem netika pārskatīts un saglabāts 2009.gada līmenī. Saskaņā ar 08.04.1997. MK noteikumu Nr.138 "Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumiem invalīdiem, politiski represētajām personām un nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem" 2.punktu personai, kurai noteikta invaliditāte, ir tiesības uz nodokļa papildu atvieglojumu šādā apmērā: - 1296 lati gadā – personai, kurai noteikta vai II invaliditātes grupa;

¹ Informatīvais ziņojums par Rīcības plānu Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādņu īstenošanai 2005.–2015.gadam izpildi, LM, 13.05.2011.

		- 1008 lati gadā – personai, kurai noteikta III invaliditātes grupa. LM norāda, ka iespēja nodokļu papildu atvieglojumu pārskatīt paaugstināšanas virzienā var rasties tikai tad, kad nostabilizēsies ekonomiskā situācija un vispārējais neapliekamais minimums pārsniegs 90 latus (63 EUR) mēnesī.
Paredzēt atbalsta pasākumus personām ar smagiem garīga rakstura traucējumiem (tai skaitā ar psihiskām saslimšanām), kuras atrodas ārstniecības vai ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas iestādēs. Izpildes termiņš: 2010.gads. Institūcija: LM.	Veicināta aktivizēšanas pasākumu veikšana atbilstoši personu vajadzībām un funkcionālo traucējumu smagumam. Nodarbināto invalīdu ar smagiem funkcionālajiem traucējumiem (t.sk. ar psihiskām saslimšanām) skaita pieaugums. Nodarbinātības terapijas pasākumos iesaistīto personu ar psihiskām saslimšanām skaita pieaugums.	Alternatīvo sociālās aprūpes pakalpojumu attīstībai, t.sk. paredzot personu ar garīga rakstura traucējumiem integrāciju darba tirgū sekmējošu sociālo pakalpojumu (pusceļa mājas), tika izstrādāta un 2009.gada 3.martā Ministru kabinetā apstiprināta „Programma sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu attīstībai 2009.-2013.gadam personām ar garīga rakstura traucējumiem”.
Paredzēt valsts budžeta finansējumu invalīdu atbalstītā darba programmu īstenošanai Izpildes termiņš: 2006. - 2015.gads Institūcija: NVA.	Programmas “Atbalstītais darbs” ietvaros nodarbināto invalīdu skaita pieaugums.	Pasākums ir pārtraukts. Sākot ar 2008.gadu personām ar invaliditāti, kurām nepieciešams īslaicīgs atbalsts, lai atgrieztos darba tirgū, ir iespēja iesaistīties NVA organizētajos subsidētās nodarbinātības pasākumos.
Izdarīt grozījumus normatīvajos aktos un noteikt atbildīgo institūciju par invalīdu darba vietu novērtēšanu un aprīkošanu ar tehniskajiem palīgīdzekļiem atbilstoši invalīda funkcionālo traucējumu veidam un veicamā darba raksturam Izpildes termiņš: 2009.gads. Institūcija: LM.	Noteikta atbildīgā institūcija par invalīdu darba vietu novērtēšanu un aprīkošanu ar tehniskajiem palīgīdzekļiem atbilstoši invalīda funkcionālo traucējumu veidam un veicamā darba raksturam, kā arī novērtēšanas un aprīkošanas kārtība.	LM ir secinājusi, ka prognozējamie rezultāti ekonomiski izdevīgāk tiek sasniegti risinot katra konkrēta pasākuma noteiktām personu grupām ietvaros, nevis uzdot tā risinājumu vienai konkrētai institūcijai. Līdz ar to grozījumi normatīvajos aktos nav nepieciešami.
Attīstīt jaunas profesionālās rehabilitācijas programmas invalīdiem jaunu, darba tirgū pieprasītu, profesiju apguvei, ieviest invalīdu vajadzībām atbilstošas apmācību metodes Izpildes termiņš: 2006.-2011.gads. Institūcijas: LM, SIVA.	Ieviestas jaunas profesionālās izglītības programmas, kas veicinās invalīdu nodarbinātību.	2010.gadā SIVA Jūrmalas profesionālā vidusskolā un SIVA Koledžā tika piedāvāta iespēja apgūt 40 izglītības programmas (izvērsti skat. 6.tabulu, kurā apkopoti rezultatīvie radītāji 2011. gadā).

2.4.2. Aktīvās darba tirgus politikas pasākumi personām ar invaliditāti

Nozīmīgs nodarbinātības veicināšanas politikas instruments ir aktīvās darba tirgus politikas pasākumi, kas tiek īstenoti Eiropas Savienības struktūrfondu aktivitāšu ietvaros. Šo pasākumu viens no mērķiem ir veicinātu vienlīdzīgu iespēju radīšanu personām, kuras vēlas iekļūt darba tirgū. Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likuma 3.pants definē aktīvās nodarbinātības politikas pasākumus (kopumā tie ir astoņi), no kuriem vistiešāk uz personām ar invaliditāti ir vērsti trīs:

- profesionālā apmācība, pārkvalifikācija un kvalifikācijas paaugstināšana;
- pasākumi noteiktām personu grupām, t.sk. personām ar invaliditāti;
- kompleksie atbalsta pasākumi.

25.01.2011. MK noteikumi Nr. 75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenotāju izvēles principiem” definē minētos pasākumus un nosaka to organizēšanas kārtību.

Profesionālā apmācība, pārkvalifikācija, kvalifikācijas paaugstināšana un neformālās izglītības ieguve ietver:

- profesionālās tālākizglītības programmu apguvi, kas dod iespēju bezdarbniekiem iegūt profesionālo kvalifikāciju;
- profesionālās pilnveides izglītības programmu apguvi, kas bezdarbniekiem dod iespēju pilnveidot savu profesionālo meistarību un apgūt mainīgajām darba tirgus prasībām atbilstošas sistematizētas profesionālās zināšanas un prasmes;
- neformālās izglītības programmu apguvi, kas ietver mainīgajām darba tirgus prasībām atbilstošu sistematizētu sociālo un profesionālo pamatprasmju apguvi;
- pirmā un otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmu apguvi, kas dod iespēju bezdarbniekam iegūt augstāko izglītību.

Pasākumi noteiktām personu grupām paredz bezdarbnieku nodarbināšanu valsts līdzfinansētās darba vietās, lai palīdzētu bezdarbniekiem izprast darba tirgus prasības, veicinātu mērķa grupu bezdarbnieku iekļaušanos sabiedrībā un iekārtošanos pastāvīgā darbā. 25.01.2011. MK noteikumi Nr. 75 paredz, ka pasākumu noteiktām mērķa grupām īstenotājus nosaka NVA - tie var būt gan komersanti, gan biedrības un nodibinājumi, gan pašnodarbinātas personas, kas var nodrošināt atbilstošus nosacījumus pasākumu izpildei:

- darba tiesisko attiecību nodibināšanu ar pasākumos iesaistītajiem nelabvēlīgākā situācijā esošajiem darbiniekiem un bezdarbniekiem ar invaliditāti;
- kvalificētu darba vadītāju, kurš palīdz pasākumos iesaistītajiem nelabvēlīgākā situācijā esošajiem darbiniekiem un bezdarbniekiem ar invaliditāti apgūt darbam nepieciešamās pamatprasmes un iemaņas;
- bezdarbniekiem ar invaliditāti piedāvāto darba vietu pielāgošanu atbilstoši ergoterapeita sniegtajam atzinumam;
- bezdarbniekiem ar invaliditāti nepieciešamos surdotulku, asistentu un citu speciālistu pakalpojumus.

Darba devējiem, kas nodarbina bezdarbniekus ar invaliditāti, tiek nodrošināts finansiāls atbalsts šādu pasākumu ieviešanā (skat. izvērsti 2.4.3. sadaļu).

Kompleksie atbalsta pasākumi ietver sevī psiholoģiskā, konsultatīvā un nodarbinātības atbalsta pasākumus mērķa grupu bezdarbniekiem, kuriem ir konstatēti īpaši sociālās atstumtības riski

(piemēram, invaliditāte, zems izglītības līmenis) personības problēmu un atkarības problēmu risināšanai, kā arī motivācijas un noturības stiprināšanai, lai veicinātu minēto bezdarbnieku iekļaušanos darba tirgū.

Saskaņā ar LM datiem² 2010.gadā kopumā aktīvās darba tirgus politikas pasākumu ietvaros personām ar invaliditāti tika sniegti **12 283 pakalpojumi** (vienai personai var būt sniegti vairāki pakalpojumi). To sadalījums un sasniegtie rezultātīvie rādītāji raksturoti 6.tabulā.

Tabula 6. Aktīvās nodarbinātības pasākumu rezultātīvie rādītāji personām ar invaliditāti

Pasākumu grupa	Rezultātīvie rādītāji (2010. gads)
Pasākumi noteiktām personu grupām	Kopumā pasākumos iesaistītas 837 personas ar invaliditāti. Bezdarbniekiem ar invaliditāti tika izveidotas 778 valsts līdzfinansētās darba vietas, iesaistīti 782 bezdarbnieki ar invaliditāti, pielāgotas 593 darba vietas. 25 bezdarbniekiem ar invaliditāti tika sniegti asistentu (pavadoņu) pakalpojumi un 9 bezdarbniekiem surdotulku pakalpojumi.
Kompleksie atbalsta pasākumi	Kompleksos atbalsta pasākumos kopumā iesaistītas 577 personas ar invaliditāti.
Profesionālā apmācība, pārkvalifikācija, kvalifikācijas paaugstināšana un neformālās izglītības ieguve	Pasākumā iesaistītas 2 314 personas ar invaliditāti. Neformālajā apmācībā uzsākušas dalību 1999 personas. Profesionālo apmācību, pārkvalifikāciju vai kvalifikācijas paaugstināšanu uzsākušas 315 personas ar invaliditāti. 2010.gadā šī pasākuma ietvaros netika sniegti surdotulku un citu ekspertu pakalpojumi. Vidējās pasākuma izmaksas uz vienu iesaistāmo personu 2010.gadā sastādīja 433 Ls (304 EUR).
Citi pasākumi	Iesaistīti pasākumā "NVA inspektoru asistentu apmācība un prakse" – 2 personas ar invaliditāti. Iesaistīti pasākumā "Darba praktizēšana ar stipendiju" – 2359 personas ar invaliditāti. Iesaistīti pasākumos komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai – 3 personas ar invaliditāti. Uzsākuši dalību īšajos pasākumos konkurētspējas paaugstināšanai – 6175 personas ar invaliditāti. Uzsākuši apmācību pie darba devēja – 16 personas ar invaliditāti.

Datu avots: LM, NVA.

2.4.3. Atbalsts darba devējiem – subsidētās nodarbinātības pasākumi

Viens no instrumentiem, kas sekmē personu ar invaliditāti iesaistīšanos darba tirgū, ir finanšu atvieglojumi darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti. 25.01.2011. MK noteikumi Nr. 75 „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenotāju izvēles principiem” paredz finanšu atvieglojumus tiem darba devējiem, kas iesaistās pasākumos noteiktām personu grupām. Jāuzsver, ka šie pasākumi tiek īstenoti ar ES struktūrfondu atbalstu, kas ir saistīts ar šādas politikas ilgtspējas risku.

Aktīvās nodarbinātības pasākumu ietvaros NVA īsteno ESF projektu „Pasākums noteiktām personu grupām” (Nr.1DP//1.4.1.1.2/08/IPIA/NVA/001), kas paredz subsidētās nodarbinātības pasākumus. Projekta īstenošanas periods ir 2008.gada 1.septembris līdz 2013.gada 31.

² Informatīvais ziņojums par Rīcības plānu Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādņu īstenošanai 2005.–2015.gadam izpildi, LM, 13.05.2011.

decembris. Projekta aktivitātes paredz, ka atbilstoši darba devēja noteiktajām izglītības un darba pieredzes prasībām, subsidētajās darba vietās iesaista tos darbaspējīga vecuma bezdarbniekus, kas vēlas strādāt profesijā, kurā ir iegūta izglītība vai darba pieredze, vai arī profesijā, kurā nav iegūta ne izglītība, ne darba pieredze. Starp mērķa grupām, kurām NVA organizē pasākumu, ir personas ar invaliditāti, kas var piedalīties pasākumā (ieskaitot ikgadējos apmaksātos atvaļinājumus) līdz 36 mēnešiem.

Darba devējiem, kas nodarbina bezdarbniekus, kuriem noteikta invaliditāte, NVA pasākumu īstenošanas laikā nodrošina šādu finanšu atbalstu:

- ikmēneša darba algas dotāciju darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte. Dotācija nav mazāka par valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēru. Tiek segtas arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ja subsidētās darba vietas izveidotājs ir biedrība vai nodibinājums, kura darbības mērķis ir atbalsta sniegšana personām ar invaliditāti;
- ikmēneša darba algas dotāciju darba vadītājiem, kas strādā ar darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte. Dotāciju piešķir 50% apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmēra;
- vienreizēju dotāciju iekārtu un aprīkojuma iegādei, kā arī tehnisko palīglīdzekļu izgatavošanai un iegādei, lai pielāgotu darba vietas darbā pieņemtajiem bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte. Dotāciju piešķir atbilstoši darba devēja iesniegtajai darba vietas pielāgošanas tāmei, kura atbilst ergoterapeita atzinumam, bet ne vairāk kā 500 latu (351 EUR) apmērā par vienas darba vietas pielāgošanu;
- surdotulku, asistentu, ergoterapeitu un citu speciālistu pakalpojumu izmaksām, ja tie sniegti, lai nodarbinātu bezdarbniekus, kuriem noteikta invaliditāte;
- izdevumu segšanai par veselības pārbaužu veikšanu bezdarbniekiem, kuriem noteikta invaliditāte, ja tās paredzētas normatīvajos aktos par obligātajām veselības pārbaudēm.

Izvērtējot personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politikas pasākumus Latvijā no normatīvā regulējuma un politikas novērtējuma dokumentu perspektīvas, secināms:

- nodarbinātības veicināšanas politika personām ar invaliditāti iekļaujas Latvijas kopējā nodarbinātības politikā, neizceļot personas ar invaliditāti kā atsevišķu nodarbinātības politikas mērķa grupu;
- normatīvo aktu līmenī nav noteikta pēctecīgu un koordinētu pasākumu nodrošināšana invalīdu profesionālās piemērotības, profesionālās apmācības, darbā iekārtošanas un darba saglabāšanas jomā;
- viens no esošo personu ar invaliditāti nodarbinātības atbalsta instrumentu galvenajiem trūkumiem ir to periodiskums – nodarbinātību veicinošie pasākumi tiek īstenoti ES finanšu instrumentu atbalstītu projektu ietvaros, nevis ir balstīti noteiktā nacionālā līmeņa ilgtermiņa rīcībpolitikā ar atbilstošu finansējumu;
- pozitīvi vērtējams arvien pieaugošā profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība un izglītības programmu klāsts, taču trūkst datu par šo aktivitāšu rezultatīvajiem rādītājiem personu ar invaliditāti nodarbinātības pieauguma rādītāju izteiksmē;
- ir nepietiekami attīsti politikas instrumenti personu ar invaliditāti integrācijai darba tirgū, (piemēram, Latvijā nav attīstīti sociālie uzņēmumi personām ar invaliditāti).

Lietuva

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Statistikas datu ieguvei par situāciju Lietuvā attiecībā uz personām ar invaliditāti izmantoti LR Sociālās aizsardzības un darba lietu ministrijas [*Sociālās apsargos ir darbo ministrijos - SADLM*] dati, Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienesta [*Neigalumo ir darbingumo nustatymo tanyba – NDNT*] dati, kā arī Lietuvas Darba [*Lietuvos Darbo birža - LDB*] biržas dati. Lai raksturotu Lietuvas iedzīvotāju demogrāfiskos rādītājus, izmantoti Lietuvas Statistikas departamenta [*Lietuvos Statistikos Departamentas - LSD*] dati. Papildus izmantoti 2011. gadā Lietuvā veiktā pētījuma par personu ar invaliditāti nodarbinātību³ ietvaros apzinātā statistiskā informācija. Jānorāda, ka dažādu institūciju apkopotie un/vai publiskotie dati atšķiras; tāpat ir konstatētas atšķirības vienas institūcijas datus atkarībā no datu sadalījuma pēc noteiktas pazīmes (piemēram, iedzīvotāju kopējais skaits valstī atšķiras no sieviešu un vīriešu kopējā skaita valstī), taču šīs atšķirības būtiski neietekmē kopējo tendenču un rādītāju raksturojumu.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2011. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	Personu ar invaliditāti skaits	Personu ar invaliditāti īpatsvars (%)
3 009 789	264 632	8.8

Datu avots: par personām ar invaliditāti SADLM (LR Sociālās aizsardzības un darba lietu ministrija), par iedzīvotāju skaitu LSD.

Tabula 2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti sadalījumā pēc vecuma (2010.gads) un dzimuma (2011. gads)

Pazīmes	Visi iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
Vecums				
Līdz 29 gadiem	1 250 707	37.6	2731	1.2
30 – 39 gadi	451 231	13.6	12 525	5.5
40 - 49 gadi	503 314	15.1	38 020	16.9
50 - 59 gadi	426 674	12.8	85 669	38.0
60 un vairāk gadi	697 113	20.9	86 439	38.4
KOPĀ	3 329 039	100.0	225 384	100.0
Dzimums				
Sievietes	1 645 365	53.9	138 667	52.4
Vīrieši	1 407 223	46.1	125 965	47.6
KOPĀ	3 052 588	100.0	264 632	100.0

Datu avots: iedzīvotāju vecuma un dzimuma sadalījuma rādītāji pēc LSD datiem; personu ar invaliditāti vecuma un dzimuma sadalījuma rādītāji pēc SAFV (Valsts sociālās apdrošināšanas fonds) datiem, balstoties uz datiem par invaliditātes pensiju saņēmējiem.

Atspoguļojot nodarbinātības un bezdarba rādītājus valstī kopumā un personu ar invaliditāti grupā, jānorāda, ka statistiskie dati par bezdarbnieku ar invaliditāti sadalījumu pēc vecuma, dzimuma un izglītības rādītājiem Lietuvā nav pieejami publiskajās statistikas datu bāzēs vai atbildīgo valsts institūciju datu bāzēs un statistiskajos pārskatos. Šādi dati ir pieejami tikai par

³ Pētījums „Invalidu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012) (pieejams: http://www.varamdarit.lv/uploads/documents/neigaliuju_idarbinimo_galimybiu_pletra_lv_maza.pdf, sk. 18.10.2012.)

visiem bezdarbniekiem kopumā, neizdalot personas ar invaliditāti kā atsevišķu mērķa grupu, tāpēc dati šādā griezumā Lietuvas situācijas analīzē šajā pētījumā nav sniegti.

Tabula 3. Nodarbinātības (2011., 2010. gads) un bezdarba rādītāji (2011.gads): iedzīvotāji kopumā un personas ar invaliditāti (skaits, īpatsvars)

Nodarbinātības rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Personu skaits	1 634 800 (2010)	173 000 (2010)
darba spējas vecumā	1 619 700 (2011)	
Nodarbināto personu skaits	1 343 700 (2010) 1 370 900 (2011)	44 000 (2010), t.sk. 24 500 sievietes, 19 500 vīrieši
Nodarbināto personu īpatsvars no visām personām darba spējas vecumā (%)	82.2 (2010)	25.4
Nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem nodarbinātajiem (%)	-	3.2
Bezdarba rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Reģistrēto bezdarbnieku skaits	248 800 (2011)	14 257 (2011)
Bezdarbnieku īpatsvars no visām personām darba spējas vecumā (%)	15.7	8.2
Bezdarbnieku ar invaliditāti īpatsvars no visiem bezdarbniekiem (%)	-	5.7

Datu avoti: nodarbināto, darba spējas vecuma iedzīvotāju skaits un reģistrēto bezdarbnieku skaits pēc LSD datiem; nodarbināto un darba spējas vecuma invalīdu skaits pēc SADLM datiem; invalīdu bezdarbnieku skaits pēc Lietuvas Darba biržas datiem.

Tabula 4.1. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus saņēmušo personu ar invaliditāti sadalījums pēc dzimuma, vecuma un izglītības (2011. gads), skaits un īpatsvars (%)

Vecums	Skaits	(%)
18 – 44 gadi	324	49.3
45 – 55 gadi	255	38.8
55 gadi – līdz pensijas vecumam	78	11.9
KOPĀ	657	100.0
Dzimums	Skaits	(%)
Sievietes	320	48.7
Vīrieši	337	51.3
KOPĀ	657	100.0
Izglītība	Skaits	(%)
Zemāka par pamatizglītību un pamatizglītība	67	10.2
Vispārējā vidējā un vidējā speciālā	208	31.6
Profesionālā izglītība	177	26.9
Koledžas izglītība	110	16.7
Augstākā izglītība	84	12.8
Cita izglītība	11	1.8
KOPĀ	657	100.0

Datu avots: SADLM, Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienests.

Saskaņā ar Lietuvas Darba biržas datiem 2010. gadā no **489** personām, kas tika nosūtītas uz profesionālo rehabilitāciju, **404** personas ar invaliditāti pabeidza profesionālo rehabilitāciju un

151 persona (jeb 37%) pēc profesionālās rehabilitācijas iekārtojās darbā⁴. Analizējot datus konkrētu profesionālās rehabilitācijas iestāžu griezumā, redzams, ka atsevišķos gadījumos šis rādītājs ir augstāks⁵. Pētījumā „Invalīdu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012) norādīts, ka 2008.-2010. gadā pēc profesionālās rehabilitācijas programmas pabeigšanas darbā iekārtojās vidēji 38.4 % invalīdu.

Tā kā profesionālā rehabilitācija ir nozīmīgs personu ar invaliditāti nodarbinātību semējošs pasākums, ir svarīgi izvērtēt statistisko rādītāju dinamiku par to personu skaitu, kas ir pabeiguši profesionālo rehabilitāciju un iekārtojušies darbā (sk. 4.2.tabulu).

Tabula 4.2. Personu ar invaliditāti skaits, kas pabeiguši profesionālo rehabilitāciju un darbā iekārtojušies pēc tās, 2007.-2010. gadā, pers.

	2008	2009	2010
Personas ar invaliditāti, kas uzsākušas profesinālo rehabilitāciju	173	272	404
Personas ar invaliditāti, kas pabeigušas profesinālo rehabilitāciju	63	113	151
Darbā iekārtojušos personu īpatsvars no visiem profesionālo rehabilitāciju pabeigušajiem (%)	36.4	41.5	37.4

Datu avots: Pētījums „Invalīdu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012) pēc Lietuvas Darba biržas datiem.

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums.

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Lietuvā tiek atsevišķi nodalīta invaliditātes noteikšana bērniem vecumā līdz 18 gadiem, un darbaspēju līmeņa noteikšana personām pēc 18 gadu vecuma. Kopš 2005.gada 1.jūlija personām, kas ir vecākas par 18 gadiem, tiek noteikts darba spēju līmenis, nevis piešķirta invaliditātes grupa.⁶ Par invaliditātes un darba spēju noteikšanu atbildīgā valsts institūcija ir Lietuvas Sociālās aizsardzības un darba ministrijas Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienests.

Lietuvā ir noteiktas trīs invaliditātes grupas, kuru definīciju un noteikšanas kritērijus ir izstrādājusi Veselības aizsardzības ministrija kopā ar Sociālās aizsardzības un darba ministriju un Izglītības ministriju⁷. Invaliditātes pakāpes noteikšanas kritēriji ir medicīniski. Invaliditātes pakāpi nosaka pēc vispusīga veselības stāvokļa izvērtējuma, nosakot ikdienas aktivitāšu ierobežojuma līmeni, funkcionālo spēju zaudējuma līmeni un vides faktoru ietekmes novērtējumu. Atkarībā no veselības traucējumu veida tiek piešķirta viena no trīs invaliditātes pakāpēm:

⁴ Datu avots: sk. http://www.ldb.lt/Informacija/PaslaugosAsmenims/Puslapiai/prof_reab_rezultatai.aspx

⁵ Piemēram, „Šiaulių darbo rinkos mokymo centre” – 87%, Lietuvos reabilitaciniame profesinio rengimo centre – 58%, VŠĮ „Profesijų spektre” – 25%, „Vilniaus psichosocialiniame reabilitacijos centre” – 37%, VŠĮ „Valakupių reabilitacijos centre” – 38%, VŠĮ „Vilties žiede” – 27%, VŠĮ „Vilniaus Žirmūnų darbo rinkos mokymo centre” – 37%, „Palangos reabilitacijos ligoninėje” – 24%.

⁶ Report on the social inclusion and social protection of disabled people in European countries (2009), Lithuania, Jonas Ruškus, Ieva Eskytė, Academic Network of European Disability experts (ANED).

⁷ Dėl neįgalumo lygio nustatymo kriterijų ir tvarkos. Publikavimas: Valstybės žinios, 2005-03-26, Nr. 39-1277.

Smaga invaliditāte, ko raksturo būtiski attīstības, līdzdalības un darbības ierobežojumi, ko ir izraisījusi slimība, trauma, negadījums, kā arī citas iedzimtas vai iegūtas veselības problēmas; personām ar augstu invaliditātes līmeni ir nepieciešama atbalsta personu aprūpe un palīdzība.

Vidēja invaliditāte, ko raksturo samazinātas attīstības, līdzdalības un darbības spējas, ko ir izraisījusi slimība, trauma, negadījums, kā arī citas iedzimtas vai iegūtas veselības problēmas vai negatīva apkārtējās vides ietekme; personām ar vidēju invaliditāti ir nepieciešama periodiska atbalsta personu aprūpe un palīdzība.

Viegla invaliditāte, ko raksturo nelieli attīstības, līdzdalības un darbības ierobežojumi, ko ir izraisījusi slimība, trauma, negadījums, kā arī citas iedzimtas vai iegūtas veselības problēmas vai negatīva apkārtējās vides ietekme.

Personām pēc 18 gadu vecuma līdz pensijas vecuma sasniegšanai, kā arī personām līdz 18 gadu vecumam, ja tās ir sociāli apdrošinātas, tiek noteikts **darba spēju apmērs**⁸. Darba spējas ir spējas veikt darbu saskaņā ar iepriekš iegūtu profesionālo kvalifikāciju vai spējas apgūt jaunas profesionālās prasmes, vai spējas veikt mazāk kvalificētus darbus. Darba spēju līmeni nosaka procentu izteiksmē. Pastāv trīs darba spēju līmeņi:

- personas darba spēju līmenis ir **0 – 25%**, persona tiek atzīta par darba nespējīgu smagas invaliditātes gadījumos (iepriekš atbilda I invaliditātes grupai); persona nav spējīga strādāt parastos darba apstākļos, ir nepieciešama darba vides un apstākļu pielāgošana personas invaliditātes veidam;
- personas darba spēju līmenis ir **30 – 55%**, persona tiek atzīta par daļēji darba spējīgu vidēji smagas invaliditātes gadījumā (iepriekš atbilda II invaliditātes grupai)⁹; persona var strādāt parastos darba apstākļos, ņemot vērā ieteikumus par darba apstākļu nosacījumiem, kas norādīti lēmumā par darba spēju līmeņa noteikšanu;
- personas darba spēju līmenis ir **60 – 100%**, persona tiek atzīta par daļēji darba spējīgu vai darba spējīgu (iepriekš atbilda III invaliditātes grupai); personai var būt nepieciešama darba vides pielāgošana invaliditātes veidam.

Būtisks kritērijs pirms darba spēju līmeņa noteikšanas ir tas, vai persona ir izmantojusi visas ārstēšanas un rehabilitācijas iespējas un īpašos atbalsta pasākumus. Persona var tikt nosūtīta darba spēju līmeņa noteikšanai ne ātrāk kā pēc 120 pārejošās darba nespējas dienām, taču galīgais laiks nav noteikts, jo par to lēmumu pieņem personas ārstējošais ārsts, balsoties uz Ārstu konsultatīvās komisijas atzinumu par ilgstošas ārstēšanas paredzamajiem rezultātiem. Darba spēju līmeņa novērtējums tiek balstīts uz personas ārstējošā ārsta, profesionālās rehabilitācijas un citu speciālistu dokumentētu novērtējumu. Nosakot personas darba spēju līmeni, tiek vērtēts personas veselības stāvoklis, spējas veikt profesionālos pienākumus, apgūt jaunas prasmes vai darbus, kas neprasa profesionāli kvalifikāciju.

Pastāv trīs pamatkritēriju grupas darba spēju līmeņa noteikšanai:

- **Medicīniskie**: balstoties uz standartizētu, normatīvajā aktā noteiktu veselības traucējumu sarakstu, kurā katram veselības rādītājam ir noteikts bāzes darba spēju līmenis procentos. Ja personai ir vairākas slimības, bāzes darba spēju līmeni nosaka pēc smagākās

⁸ Dēļ Darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašo ir Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo. Publikavimas: Valstybės žinios, 2005-03-24, Nr. 38-1253.

⁹ Pētījumā „Invalīdu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012) (pieejams: http://www.varamdarit.lv/uploads/documents/neigaliuju_idarbinimo_galimybiu_pletra_lv_maza.pdf, sk.: 18.10.2012.) šī grupa sadalīta sīkāk – darba spēju ierobežojumi 30-40% apmērā un 45-55% apmērā.

patoloģijas, kurai piemēro koeficientu (piemēram, ja bāzes darba spēju līmenis ir 50-55%, piemēro koeficientu 0,9; ja bāzes darba spēju līmenis ir 30-35%, piemēro koeficientu 0,7).

- **Funkcionālie:** tiek noteikts personas strādāt spējas ilgums – (i) spēja strādāt 3 un mazāk stundas dienā vai divas un mazāk dienas nedēļā; (ii) spēja strādāt 4-5 stundas dienā vai 3-4 dienas nedēļā; (iii) spēja strādāt 6 vai vairāk stundas dienā vai 5 dienas nedēļā.
- **Profesionālie un sociāli demogrāfiskie kritēriji:** tie ir papildu kritēriji, kas ietekmē darba spējas: vecums, izglītība, profesionālā kvalifikācija, darba pieredze un darba prasmes, vides pielāgošanas nepieciešamība.

Atkarībā no visu trīs pamatkritēriju novērtējuma, apstākļu darbam labvēlības vai nelabvēlības, sākotnēji noteiktajam bāzes darba spēju līmenim tiek piemēroti papildu koeficienti (0,9, 1 un 1,3). Jo gadījums ir labvēlīgāks, jo augstāks koeficients tiek piemērots.

Dokumentu izpēti un personas izmeklēšanu veic Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienesta ārsti - eksperti, bet lēmumu pieņem amatpersona – ierēdnis. Darba spēju līmeņa noteikšana var norisināties gan klātienē Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienesta teritoriālajā filiālē, gan personas mājās (vai slimnīcā), ja paredzamais darba spēju līmenis ir 0 – 25% apmērā. Novērtējums var tikt veikts arī bez personas piedalīšanās, ja medicīniskā un profesionālās rehabilitācijas dokumentācija nerada nekādas šaubas par paredzamo darba spēju līmeni 0 – 25% apmērā un personai ir pamatotas grūtības ierasties teritoriālajā filiālē. Lēmums par noteikto darba spēju līmeni tiek pieņemts 15 dienu laikā no dokumentu iesniegšanas brīža. Lēmums satur atzinumu par šādiem aspektiem:

- darba spēju līmenis, iemesls, iestāšanās laiks un darba spēju ierobežojuma periods;
- profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu nepieciešamība;
- darba veids un darba apstākļi;
- vispārējs speciālo vajadzību novērtējums.

Darba spēju līmeni nosaka uz sešiem mēnešiem, vienu gadu vai diviem gadiem, līdz profesionālās rehabilitācijas beigām vai līdz pensijas vecuma sasniegšanai, izņemot gadījumus, kad darba spēju līmenis ir noteikts darba negadījuma vai profesionālās slimības rezultātā. Šajos gadījumos darba spēju līmeņa ierobežojuma periods netiek noteikts.

2.2. Pabalstu un atvieglojumu kārtība invalīdiem

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Sociālās apdrošināšanas sistēma personām ar invaliditāti tiek finansēta no valsts budžeta, pašvaldību budžeta, Valsts Sociālās apdrošināšanas fonda, Veselības Obligātās apdrošināšanas fonda, Nodarbinātības fonda, ES struktūrfondi un citiem likumīgiem finanšu avotiem.

Galvenais sociālais pabalsts personām ar invaliditāti Lietuvā ir **darba nespējas jeb invaliditātes pensija** (turpmāk – darba nespējas pensija). Saskaņā ar Valsts Sociālās apdrošināšanas fonda datiem 2011.gadā invaliditātes pensiju saņēma 224 046 personas, kas sastāda 84.7% no visām personām ar invaliditāti. Darba nespējas pensiju aprēķina un izmaksas kārtību nosaka likums par valsts sociālās apdrošināšanas pensijām, kas stājās spēkā 1994.gada 18.jūlijā un 1994.gada 18.

novembrī pieņemtā valdības rezolūcija Nr. 1156 par valsts sociālās apdrošināšanas pensiju piešķiršanas un izmaksas kārtību¹⁰.

Darba nespējas pensiju piešķir personām, kuras atbilst šādiem nosacījumiem: persona ir pastāvīgs Lietuvas Republikas iedzīvotājs, persona ir atzīta par daļēji vai pilnībā darba nespējīgu (skat. 2.1.sadaļu), personai ir minimālais nepieciešamais sociālās apdrošināšanas iemaksu apmērs darba nespējas pensijas saņemšanai. Jānorāda, ka gadījumā, ja personas darba spējas tiek novērtētas 60-100% apmērā (t.i. persona ir zaudējusi 0-40% no savām darba spējām), persona nevar pretendēt uz darba nespējas pensiju. Saskaņā ar Lietuvas likumdošanu tiek nošķirts minimālais un obligātais sociālās apdrošināšanas iemaksu apmērs, kas ietekmē darba nespējas pensijas lielumu. Nosakot veikto iemaksu apmēru un tam atbilstošo pensijas lielumu tiek ņemts vērā arī personas vecums, kad tā tiek atzīta par daļēji vai pilnībā darba nespējīgu. Jo persona ir vecāka, jo garākam ir jābūt minimālajam un obligātajam sociālās apdrošināšanas periodam.

Darba nespējas pensija sastāv no pamata daļas, papildu daļas un piemaksas par sociālās apdrošināšanas stāžu gadu izteiksmē, ja tas pārsniedz 30 gadus. Ja personai ir minimālais sociālās apdrošināšanas iemaksu apmērs, bet nav veiktas obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas, tad tā nevar pretendēt uz pilnu darba nespējas pensiju, bet tikai uz daļēju pensiju.

Ja persona ir veikusi obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas, darba nespējas pensijas **pamata daļu** aprēķina šādi:

- 150% apmērā no pamata pensijas personām, kuras ir zaudējušas 75-100% no savām darba spējām;
- 110% apmērā no pamata pensijas personām, kuras ir zaudējušas 60-70% no savām darba spējām;
- personām, kuras ir zaudējušas 45-55% no savām darba spējām, darba nespējas pensiju aprēķina tāpat kā personām, kuras ir zaudējušas 60-70% no savām darba spējām, attiecīgi samazinot to par 50%.

Darba nespējas pensijas **papildu daļu** aprēķina tikai tām personām, kuras ir bijušas nodarbinātas uz darba līguma pamata, ņemot vērā gan nostrādāto gadu skaitu, kuram tiek pieskaitīts atlikušo gadu skaits līdz vecuma pensijas saņemšanai, gūto ienākumu un attiecīgi veikto sociālās apdrošināšanas iemaksu apmēru. Darba nespējas pensijas **piemaksas** apmēru aprēķina 3% no sociālās apdrošināšanas pamata pensijas reizinot ar pilno gadu skaitu, kas pārsniedz 30 sociālās apdrošināšanas iemaksu veikšanas gadus. Ja persona ir zaudējusi 45-55% no savām darba spējām, tad piemaksas apmērs tiek samazināts par 50%. Vidējā darba nespējas pensija 2011.gadā bija 705,24 LTL (204.19 EUR).

Saskaņā ar Valsts sociālās apdrošināšanas pensiju likumu strādājošām personām ar invaliditāti netiek samazināta darba nespējas pensija, tā var pat palielināties, ņemot vērā personas darba stāžu un gūtos ienākumus. Taču strādājošās prsonas ar invaliditāti zaudē citus atvieglojumus, kurus saņem tad, ja nestrādā, t.sk. daļēju kompensāciju par apkuri un karsto ūdeni, sociālos pakalpojumus mājās, vienreizējos sociālā atbalsta un aprūpes nodaļas pabalstus, daļēju kompensāciju par sociālā dzīvokļa īri.

---

¹⁰ LR Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, 1994 m. liepos 18 d. Nr. I-549, Vilnius (Žin., 1994, Nr.59-1153; 2005, Nr.71-2555); aktuālā redakcija: 01.09.2012. (pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430713 sk. 27.10.2012.) un Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatais (Žin., 1994, Nr.91-1781; 2005, Nr.83-3066), akutālā redakcija 28.06.2011. (pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=402691, sk. 27.10.2012.)

Darba nespējas pensija tiek maksāta periodā, kamēr ir spēkā atzinums par personas darba spēju zaudējumu. Pēc personas nāves pabalsts tiek maksāts vēl divus mēnešus kā apbedīšanas pabalsts. Sasniedzot vecuma pensijas vecumu, persona saņem vecuma pensiju, kuras aprēķina principi ir līdzīgi darba nespējas pensijas aprēķinam. Aprēķinot vecuma pensiju, laika periods, kurā persona ir saņēmusi darba nespējas pensiju, tiek iekļauts kopējā sociālās apdrošināšanas stāžā. Personām, kas sasniegušas pensijas vecumu, darba spēju zuduma līmenis netiek noteikts. Pašvaldību uzdevums ir noteikt šīm personām **īpašo vajadzību līmeni**, piemēram, ilgstoša aprūpe, transporta līdzekļa pielāgošana, mājas aprūpe u.tml. Personām, kurām ir noteiktas īpašās vajadzības, tiek izsniegta invaliditātes apliecība, nodrošinot iespēju saņemt visus likumdošanā noteiktos atvieglojumus šai personu grupai.

5.tabulā ir apkopota pamata informācija par citiem sociālajiem pabalstiem personām, kas zaudējušas darba spējas.

Tabula 5. Sociālie pabalsti personām, kuras zaudējušas darba spējas

Pabalsta veids	Saņemšanas nosacījumi
Kompensācija par darba spēju zaudējumu	Kompensācija tiek piešķirta personām, kas zaudējušas vismaz 30% no savām darba spējām nelaimes gadījuma darba vietā vai arodslimības rezultātā. Kompensāciju izmaksā: • līdz 10% apmērā no personas algas pēdējo 24 mēnešu laikā, ja persona ir zaudējusi līdz 20% (ieskaitot) no savām darba spējām; • līdz 20% apmērā no personas algas pēdējo 24 mēnešu laikā, ja persona ir zaudējusi 21-29% no savām darba spējām. Ja darba spēju zudums tiek noteikts uz nenoteiktu laiku, šī kompensācija tiek izmaksāta trīskāršā apmērā.
Profesionālās rehabilitācijas pabalsts	Izmaksā sociāli apdrošinātām personām, kurām atbilstoši darba spēju zudumam ir noteikta nepieciešamība pēc profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem. Piesakoties uz šo pabalstu, personai ir jāuzrāda profesionālās rehabilitācija pakalpojumu sniedzēja izsniegts atzinums par profesionālās rehabilitācijas paredzamo ilgumu. Ja persona ir sociāli apdrošināta, sociālās apdrošināšanas fonds maksā profesionālās rehabilitācijas pabalstu 85% no personas ikmēneša sociālās apdrošināšanas iemaksām. Ja persona nav sociāli apdrošināta, tai no valsts budžeta izmaksā profesionālās rehabilitācijas pabalstu divu sociālās apdrošināšanas pamata pensiju apmērā (pamata pensija ir 360 LTL (104 EUR)). Pabalstu maksā sākot no pirmās profesionālās rehabilitācijas programmas apguves dienas līdz programmas beigšanai vai līdz brīdim, bet ne ilgāk kā 180 dienas neatkarīgi no personas ienākumu līmeņa. 2011.gadā profesionālās rehabilitācijas pabalstu saņēma 757 personas (datu avots: LDB).
Transporta pabalsts personām ar kustību traucējumiem	Šis pabalsts ir paredzēts personām ar kustību traucējumiem transporta izdevumu atlīdzināšanai, transporta līdzekļa iegādei vai tā tehniskās pielāgošanas izmaksu atlīdzināšanai. Atzinumu par šī pabalsta piešķiršanu izsniedz Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienests. Transporta izdevumu ik mēneša pabalsts ir 25% apmērā no valstī noteiktās pamata sociālās apdrošināšanas pensijas. Pabalstu izmaksā pašai personai, viņas vecākiem vai aprūpētājiem.

	Transporta līdzekļa iegādes vai pielāgošanas pabalsts nevar būt lielāks par summu, kas atbilst 32 pamata sociālās apdrošināšanas pensijām.
Aprūpes un kopšanas mērķa kompensācija	Kopšanas kompensācija tiek izmaksāta bērniem ar smagu invaliditāti; personām, kas zaudējušas 75-100% no savām darba spējām; personām, kas sasniegušas vecuma pensijas vecumu un kurām ir noteiktas īpašās vajadzības. Aprūpes kompensācija tiek izmaksāta bērniem ar invaliditāti; personām, kas ir atzītas par daļēji darba spējīgām vai darba nespējīgām, ir zaudējušas vismaz 60% no savām darba spējām, kā arī pensijas vecuma cilvēkiem. Abos gadījumos pašvaldībai ir jānosaka speciālās kopšanas vai aprūpes nepieciešamība. Pabalstu finansē no valsts budžeta, pabalsta piešķiršanu un izmaksu administrē pašvaldības.
Pabalsts studentiem ar invaliditāti	Pabalsts tiek piešķirts, lai tiktu apmierinātas šīs mērķa grupas īpašās vajadzības: ik mēneša pabalsts ir 50% apmērā no valsts sociālās apdrošināšanas pamata pensijas. Studentiem, kuru studijas valsts apmaksā daļēji vai neapmaksā tiek piešķirts ik mēneša pabalsts 3.2 valstī noteikto iztikas minimumu apmērā.

Bez minētajiem valsts pabalstiem un kompensācijām personām ar invaliditāti un viņu atbalsta personām ir pieejami arī sociālie pabalsti, kas paredzēti personu ar invaliditāti, t.sk. bērnu, kopšanai un aprūpei. Šie pabalsti pienākas prsonām, kuras dažādu iemeslu dēļ nav bijušas sociāli apdrošinātas, piemēram, nav strādājušas, ir jaunākas par 24 gadiem, vecāki vai apgādnieki, kas rūpējas par bērniem ar invaliditāti, kuriem nepieciešama īpaša aprūpe, vairāk kā 15 gadus.

Atsevišķi atvieglojumi ir paredzēti arī darba ņēmējiem, kas audzina bērnus ar invaliditāti. Piemēram, viņiem nevar tikt noteikts virsstundu darbs vai izdoti rīkojumi par komandējumiem pret viņu gribu; viņiem ir viena apmaksāta papildu brīvdiena mēnesī vai saīsināts darba laiks par 2 stundām nedēļā; ikgadējais apmaksātais atvaļinājums 35 kalendārās dienas; papildus pēc darba ņēmēja pieprasījuma viņam ir tiesības uz 30 kalendārās dienas ilgu bezalgas atvaļinājumu.

2.2.2. *Vides pieejamība*¹¹

Publiskās vides pielāgošanu un pieejamību vispirmām kārtām nosaka starptautiska līmeņa politikas dokuments - Lietuvas valdības parakstītā ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Konvencijas 9. pants paredz, ka valstij ir jāveic atbilstoši pasākumi, lai nodrošinātu invalīdiem vienlīdzīgi ar citām personām vides, transporta, informācijas un sakaru, kā arī citu sabiedrībai pieejamu objektu vai pakalpojumu pieejamību kā pilsētās, tā lauku teritorijās.

Nacionālajā līmenī vides pieejamības jautājumus regulē Lietuvas Republikas Invalīdu sociālās integrācijas likums. Šis likums paredz, ka personām ar invaliditāti tiek garantētas vienlīdzīgas tiesības un iespējas, visaptverošas piedalīšanās, patstāvīguma un izvēles brīvības nodrošināšana, vides pieejamība.

Balstoties uz Lietuvas Republikas Vides ministrijas apstiprināto būvniecības reglamentu STR 2.03.01:2001 un STR 2.03.01:2001 1. pielikumu, visām publiskās vides ēkām ir jābūt pielāgotām

¹¹ Vides pieejamības raksturojumam izmantoti pētījuma „Invalīdu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012) rezultāti (pieejams: http://www.varamdarit.lv/uploads/documents/neigaliuju_idarbinimo_galimybiu_pletra_lv_maza.pdf, sk. 18.10.2012.)

personām ar invaliditāti: dzīvojamajām, publiskajām un administratīvajām, tirdzniecības un pakalpojumu, ārstniecības, ēdināšanas ēkām, kā arī zinātnes, atpūtas, sporta u.c. ēkām. Balstoties uz šo reglamentu, visām no jauna ceļamajām, kapitāli remontējamajām vai rekonstruējamām ēkām vai sabiedriskā transporta sistēmām ir jābūt pielāgotām personu ar invaliditāti vajadzībām. Šī normatīvā akta prasību neievērošanas gadījumā tiek noteikts sods saskaņā ar Civilkodeksu un Administratīvo tiesību pārkāpuma kodeksu.

Kaut arī visiem minētajiem likumiem būtu jānodrošina invalīdiem pieejama un droša vide, tomēr ne visur šīs normas tiek ievērotas. Tieši vides pieejamības un transporta infrastruktūras ierobežojumi tiek uzskatīti par vienu no nozīmīgākajiem kavējošajiem faktoriem, lai personas ar invaliditāti iekļautos sabiedrībā un darba tirgū.

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Personu ar invaliditāti profesionālo rehabilitāciju Lietuvā definē Invalīdu sociālās integrācijas likums – tā ir indivīda darba spēju, profesionālās kompetences paaugstināšana un konkurētspējas darba tirgū atjaunošana, īstenojot atbilstošus izglītības, sociālos, psiholoģiskos un rehabilitācijas pasākumus.

Par profesionālo rehabilitāciju Lietuvā atbildīgā institūcija ir Sociālās aizsardzības un darba ministrijas Lietuvas Darba birža. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi tiek sniegti tikai nestrādājošiem invalīdiem. Personām ar invaliditāti ir pieejami šādi profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi (9.panta 2.punkts):

- profesionālo prasmju novērtējums;
- karjeras konsultācijas;
- esošo profesionālo prasmju rehabilitācija vai jaunu profesionālo prasmju iegūšana;
- profesionālā pārkvalifikācija un darbā iekārtošanas atbalsts.

Darbā iekārtošanās atbalstu sniedz profesionālās rehabilitācijas institūcijas, kas sadarbojas ar darba devējiem, veic darba tirgus izpēti un sniedz klientiem konsultācijas par iekārtošanos darbā. Profesionālās rehabilitācijas procedūras norises raksturojums:

- Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienests nosaka profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu nepieciešamību, veicot pirmreizējo personas darba spēju izvērtējumu. Dienests, balstoties uz novērtējumu, izsniedz sertifikātu – atzinumu par profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu nepieciešamību.
- Trīs darba dienu laikā pēc atzinuma saņemšanas personai ir jāpiesakās teritoriālajā Darba Biržas filiālē, kas atrodas vistuvāk personas dzīves vietai. Teritoriālā Darba birža sastāda personas rehabilitācijas plānu, kura izpilde personai ir obligāta.
- Vietējā Darba Birža noslēdz vienošanos ar personu par profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu finansēšanu un izsniedz nosūtījumu uz profesionālās rehabilitācijas institūciju. Personas pienākums ir ierasties profesionālās rehabilitācijas institūcijā ne vēlāk kā trīs darba dienu laikā pēc nosūtījuma saņemšanas.
- Profesionālās rehabilitācijas institūcija izstrādā individuālo rehabilitācijas plānu un noslēdz līgumu ar personu par tās dalību rehabilitācijas programmā.
- Pēc profesionālās rehabilitācijas programmas pabeigšanas personai ir jāvēršas Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienestā. Balstoties uz teritoriālās Darba Biržas izsniegtu atzinumu par rehabilitācijas programmas sekmīgu pabeigšanu, Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienests veic atkārtoto darba spēju novērtējumu un izsniedz atbilstošos dokumentus.

Profesionālās rehabilitācijas programmas Lietuvā īsteno veselības aprūpes iestādēs, kuras sniedz šāda profila pakalpojumus, rehabilitācijas centros, arodapmācības un citās izglītības iestādēs. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus finansē no valsts budžeta, nodarbinātības speciālā budžeta un citiem finanšu avotiem (fondiem).

Lietuvā ir 13 profesionālās rehabilitācijas institūcijas 11 dažādās pilsētās, piedāvāto mācību programmu skaits tajās svārstās no trīs līdz pat 64 programmām. Kopumā tiek piedāvātas 284 atšķirīgas programmas, taču jāuzsver, ka daudzas no tām pārklājas.¹² Šāds profesionālās rehabilitācijas institūciju tīkls un programmu daudzums liecina par profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamību dažādās valsts pilsētās dzīvojošām personām ar invaliditāti. Personām ar invaliditāti ir pieejamas profesionālās rehabilitācijas programmas atbilstoši viņu izglītības līmenim, piemēram, tiek piedāvātas programmas gan cilvēkiem ar sākumskolas izglītību, pamatzglītību un vidējo vispārējo izglītību, kā arī atbilstoši invaliditātes veidam – fizisko kustību traucējumi, redzes, dzirdes invaliditāte, psihiskā invaliditāte. Profesionālās rehabilitācijas programmu ilgums ir ļoti dažāds – no 65 dienām līdz 205 dienām, lielākā daļa programmu nepārsniedz 180 dienas, kas atbilst profesionālās rehabilitācijas pabalsta izmaksāšanas ilgumam.

Galvenās mācību programmas, kuras visbiežāk sastopamas rehabilitācijas iestādēs, ir: uzskaitveža, pavāra, viesnīcas istabenes, administrācijas darbinieka, maizes cepēja, kasiera-pārdevēja, flīzētāja, tirdzniecības zāles darbinieka, sekretāra-referenta, apkopēja, datorzinību pamatu mācību programmas. Salīdzinot profesionālās rehabilitācijas iestāžu piedāvātās mācību programmas ar darba tirgū pieprasītākajām profesijām, redzams, ka profesionālās rehabilitācijas centri neapmierina darba tirgus pieprasījumu un invalīdiem piedāvā nepieprasītas specialitātes. Var secināt, ka invalīdu, kas iekārtojušies darbā pēc profesionālās rehabilitācijas, skaits ir tik mazs šī iemesla dēļ.¹³

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

2.4.1. Vispārējs nodarbinātības veicināšanas politikas raksturojums

Galvenie normatīvie akti, kas regulē personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanu, ir likums par Invalīdu sociālo integrāciju (21.06.2012.)¹⁴, Nodarbinātības atbalsta likums (15.06.2006.)¹⁵ un likums par Sociālajiem uzņēmumiem (01.06.2004.)¹⁶. Izvērtējot Lietuvas nodarbinātības veicināšanas politiku personām ar invaliditāti, var izdalīt šādas galvenās nodarbinātības veicināšanas politikas pasākumu grupas:

- profesionālās rehabilitācijas sistēma (skat. 2.3. sadaļu);
- aktīvās darba tirgus politikas pasākumi;
- atbalsts darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti;
- sociālo uzņēmumu attīstības politika.

¹² Avots: Invaliditātes un darba spēju noteikšanas dienesta mājas lapa (www.ndnt.lt)

¹³ Pētījums „Invalīdu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012), 22.-25.lpp. (pieejams: http://www.varamdarit.lv/uploads/documents/neigaliuju_idarbinimo_galimybiu_pletra_lv_maza.pdf, sk.: 18.10.2012.)

¹⁴ Likuma teksts pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=403604 (sk. 28.10.2012.)

¹⁵ Likuma teksts pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=298481&p_query=&p_tr2=&p_hil=&p_sess=&p_no=1 (sk. 28.10.2012.)

¹⁶ Likuma teksts pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=312453 (sk. 28.10.2012.)

Par nodarbinātības politikas veidošanu un īstenošanu valstī atbildīgās institūcijas ir Sociālās aizsardzības un darba lietu ministrija, Lietuvas Darba birža un Lietuvas darba tirgus mācību iestāde. Saskaņā ar Nodarbinātības atbalsta likumu nodarbinātības veicināšanas politikas rezultāti tiek vērtēti, pamatojoties uz pētījumu, piemēram, politikas mērķa grupu aptauju, rezultātiem.

2.4.2. Aktīvās darba tirgus politikas pasākumi

Vispārīgā līmenī personu ar invaliditāti darba nosacījumus reglamentē Lietuvas Republikas **Darba kodekss**. Tajā noteikti darba apstākļi invalīdiem, kas vēlas strādāt, darba un atpūtas laiks un citas ar darbu saistītas garantijas. Likums izšķir atvieglojumus strādājošām personām ar invaliditāti. Viņiem ir priekšrocības saglabāt darba vietu, ja ekonomisku vai tehnoloģisku iemeslu dēļ tiek samazināts darbinieku skaits, kā arī gadījumos, ja uzņēmums tiek strukturāli pārkārtots. Šādos apstākļos priekšroka saglabāt darbu ir invalīdiem ar smagu un vidēju invaliditāti, ja viņu kvalifikācija nav zemāka par pārējiem uzņēmuma darbiniekiem. Tāpat invalīdiem tiek piešķirts garāks (35 kalendārās dienas) ikgadējais atvaļinājums, tie pēc savas vēlēšanās vēl var saņemt 30 kalendārās dienas ilgu neapmaksātu atvaļinājumu, kurš tiek ieskaitīts darba stāžā. Ja darba devējs vēlas, lai invalīds strādātu virsstundas, strādātu naktī vai dežūrētu, viņu šādā darbā var nozīmēt tikai ar viņa piekrišanu.¹⁷

Galvenais likums, kas palīdz invalīdiem iesaistīties darba tirgū – Nodarbinātības atbalsta likums, kas pieņemts 2006. gada 15. jūnijā (Nr. X-694) un jaunā šī likuma redakcija, kura stājās spēkā 2009. gada 1. augustā - Nr. XI-334. Šis likums nosaka nodarbinātības atbalsta sistēmas juridiskos pamatus, tās mērķi, uzdevumus, nodarbinātības atbalsta politiku īstenojošo institūciju funkcijas, nodarbinātības atbalsta pasākumu īstenošanas un darba tirgus pakalpojumu sniegšanas organizēšanu un finansēšanu. Likums definē iedzīvotāju grupas, kurām ir īpašs atbalsts darba tirgū, t.sk. personas, kuras ir zaudējušas savas darba spējas 20-55% apmērā; personas, kas apguvušas profesionālās rehabilitācijas programmas.

Likums nosaka šādus aktīvās darba tirgus politikas pasākumus: (i) profesionālā rehabilitācija; (ii) neformālā izglītība; (iii) subsidētā nodarbinātība; (iv) atbalsts jaunu darba vietu radīšanai; (v) darba rotācija. Par šo pasākumu ieviešanu atbildīgā institūcija ir Lietuvas Darba birža. 2009. gadā šo pasākumu īstenošanai tika atvēlēti 300 miljoni LTL (86 880 000 EUR).¹⁸ No minētajiem pasākumiem uz personām ar darba spēju zaudējumiem visvairāk attiecas, pirmkārt, profesionālās rehabilitācijas sistēma, kuras ietvaros personām, kuras zaudējušas darba spējas, tiek sniegts darbā iekārtošanās atbalsts (sk. 2.3. sadaļu). Svarīgi piebilst, ka darba tirgus vajadzībām atbilstošu profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu attīstīšana ir viens no Lietuvas nodarbinātības veicināšanas rīcībpolitikas mērķiem.¹⁹ Otrkārt, subsidētā nodarbinātība, kas paredz atbalstu darba devējiem, kas nodarbina personas ar darba spēju zudumu.

2.4.3. Atbalsts darba devējiem

Saskaņā ar Nodarbinātības atbalsta likumu darba devējs, pielāgojot darba vietu personai ar invaliditāti, var saņemt valsts finansiālu atbalstu līdz pat 22 vidējo darba algu apmērā vienas darba vietas radīšanai; darba devējam ir jāsedz vismaz 35% no visiem darba vietas radīšanas

¹⁷ Pētījums „Invalīdu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012), 46-47.lpp. (pieejams: http://www.varamdarit.lv/uploads/documents/neigaliuju_idarbinimo_galimybiu_pletra_lv_maza.pdf, sk.: 18.10.2012.)

¹⁸ Social integration of the disabled in Lithuania, Teodoras Medaiskis, Vilnius University, Eglė Čaplikienė, Ministry of Social Security and Labour, (February, 2010).

¹⁹ Avots: Lietuvas Republikas Sociālo un darba lietu ministrija, <http://www.socmin.lt>.

(pielāgošanas) izdevumiem par vienu darba vietu; darba devējam ir jāsaģalbā viena jaunradītā (pielāgotā) darba vieta vismaz 36 mēnešus no brīža, kad personu ir nosūtījusi darbā teritoriālā Darba birža. Gadījumā, ja darba vieta tiek likvidēta, darba devējam ir jāatmaksā piešķirtā subsīdija. Atmaksājamās subsīdijas apmēru nosaka atbilstoši laika periodam, pēc kura likvidēta izveidotā vai pielāgotā darba vieta. Ja tā tiek likvidēta pirmajā gadā, darba devējam teritoriālajai darba biržai jāatmaksā visa subsīdija, 80 % subsīdijas jāatmaksā, ja darba vieta tiek likvidēta pirmajos 1-2 gados, 50 % subsīdijas jāatmaksā, ja darba vieta tiek likvidēta pēc 2-3 darba gadiem.

Darba devēji, kas nodarbina personas ar 45-55% darba spējas līmeni, saņem subsīdijas algām uz 12 mēnešiem. Darba devēji, kas nodarbina personas ar 20-40% darba spējas līmeni, saņem ikmēneša maksājumus par katru nodarbināto personu visā nodarbinātības periodā atbilstoši reāli nostrādātajam laikam. Saskaņā ar likumu papildus atbalstāmām invalīdu darba vietām tiek piešķirtas subsīdijas darba nodoklim un obligātās valsts sociālās apdrošināšanas iemaksām:

- 75 %, ja tiek nodarbinātas personas ar darba spējām līdz 25 %;
- 60 %, ja tiek nodarbinātas personas ar darba spējām līdz 30-40 %;
- 50 %, ja tiek nodarbinātas personas ar darba spējām līdz 45-55 %.

Kopējais subsīdiju apmērs nedrīkst būt lielāks par divām valstī noteiktajām minimālajām mēnešalgām.

Uzņēmumi, kas nodarbina personas ar invaliditāti, var censties iegūt **invalīdu sociālā uzņēmuma** statusu. Uzņēmumam, lai saņemtu invalīdu sociālā uzņēmuma statusu, ir jāatbilst sekojošiem nosacījumiem:

- personām ar smagu, vidēju vai vieglu invaliditāti, ir jāveido ne mazāk par pusi no uzņēmuma gada vidējā sarakstos esošo darbinieku skaita;
- personām ar smagu un vidēju invaliditāti, ir jāveido ne mazāk par 40% no uzņēmuma gada vidējā sarakstos esošo darbinieku skaita (gada vidējā sarakstos esošo darbinieku skaitā jāiekļauj tikai tās personas ar invaliditāti, kas strādā ne mazāk par pusi slodzes);
- uzņēmuma dibināšanas dokumentos norādītajai juridiskās personas darbībai ir jābūt saistītai ar invalīdu nodarbinātību, sociālo prasmju pilnveidošanu un sociālo integrāciju;
- uzņēmumu veiktā darbība nedrīkst būt iekļauta neatbalstāmo darbības veidu sarakstā.

Invalīdu sociālais uzņēmums bez jau minētajām darba algas un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu, invalīdu darba vietu radīšanas un pielāgošanas, mācību un darba līdzekļiem paredzētām subsīdijām vēl var saņemt subsīdijas darbinieku invalīdu darba vides, ražošanas un atpūtas telpu pielāgošanai, papildus administrācijas un transporta izdevumiem, kā arī subsīdiju asistenta izdevumiem (surdotulkam). Sociālajiem uzņēmumiem netiek piemērots peļņas nodoklis.²⁰

2.4.4. Sociālie uzņēmumi

Īpašu nodarbinātības atbalsta pasākumu paredz likums par Sociālajiem uzņēmumiem²¹. Likuma mērķis ir sekmēt likumā definēto mērķa grupu, t.sk. personu ar darba spēju zudumu, atgriešanos darba tirgū un sociālo integrāciju, kā arī samazināt šo personu sociālo atstumtību. Pastāv divu veidu sociālie uzņēmumi: **sociālie uzņēmumi** un **sociālie uzņēmumi personām ar invaliditāti** jeb ierobežotām darba spējām.

²⁰ Pētījums „Invalīdu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012), 30.-39.lpp. (pieejams:

http://www.varamdarit.lv/uploads/documents/neigaliuju_idarbinimo_galimybiu_pletra_lv_maza.pdf, sk.: 28.10.2012.)

²¹ Likuma teksts pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=312453 (sk. 28.10.2012.)

Sociālajam uzņēmumam var piešķirt šādus valsts palīdzības veidus:

- darba algas un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu daļēja kompensācija;
- subsīdija darba vietu izveidošanai, darbinieku invalīdu darba vietu pielāgošanai, viņu darba piederumu iegādei un pielāgošanai;
- subsīdija mērķgrupām piederošo darbinieku mācībām.

Bez augstāk minētajiem valsts palīdzības veidiem invalīdu sociālajam uzņēmumam var piešķirt papildus arī šādu valsts palīdzību:

- subsīdija darbinieku invalīdu darba vides iekārtošanai, ražošanas un atpūtas telpu pielāgošanai;
- subsīdija papildus administratīvo un transporta izdevumu kompensēšanai;
- subsīdija asistenta (surdotulka) izdevumu kompensācijai.

Darba algas un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu daļēja kompensācija ir paredzēta, lai kompensētu invalīdu sociālajam un sociālajam uzņēmumam papildus izdevumus, kas saistīti ar mērķgrupām piederošo darbinieku darba prasmju trūkumu, viņu darba zemāku ražīgumu vai ierobežoto darbību. Šī kompensācija invalīdu sociālajam uzņēmumam tiek maksāta bez termiņa ierobežojuma par katru personu ar invaliditāti, bet par katru citai mērķgrupai piederošo personu – vienu gadu.

Bez iepriekš jau minētajiem valsts palīdzības veidiem, invalīdu sociālajiem un sociālajiem uzņēmumiem papildus paredzēta arī cita veida valsts palīdzība. Peļņas nodokļa likumā paredzēts, ka sociālajiem uzņēmumiem tiek piemērots peļņas nodokļa nulles tarifs.

Saskaņā ar Sociālo uzņēmumu likumu, **sociālā uzņēmuma** statusu var iegūt jebkura juridiskā persona, kas atbilst šādiem nosacījumiem:

- likumā definētajām mērķa grupām piederošo darbinieku uzņēmumā nav mazāk par 40 % un šo darbinieku skaits nav mazāks par 4;
- uzņēmums nodarbojas ar darbinieku darba un sociālo prasmju attīstīšanu un sociālo integrāciju;
- ieņēmumi no sociālo uzņēmumu neatbalstāmās darbības veido ne vairāk par 20 %.

Invalīdu sociālajam uzņēmumam ir sociālā uzņēmuma pazīmes, taču tajā darbinieki, kas pieder invalīdu mērķgrupai, veido ne mazāk par 50% no uzņēmuma gada sarakstos esošo darbinieku vidējā skaita. Personas ar smagu vai vidēji smagu invaliditāti vai personas, kuru darba spēju līmenis nepārsniedz 40%, vai personas ar lielu vai vidēju īpašo vajadzību līmeni, veido ne mazāk par 40% no uzņēmuma gada sarakstos esošo darbinieku vidējā skaita. Invalīdu sociālajiem uzņēmumiem var būt vairāk dažādu papildus izdevumu, kas rodas tādēļ, ka šajos uzņēmumos strādā invalīdi. Tāpēc šiem uzņēmumiem paredzēts sniegt vairāk dažāda veida valsts palīdzības.

Saskaņā ar Lietuvas Darba biržas (LDB) datiem 2011.gadā Lietuvā bija **38 sociālie uzņēmumi**, kuros strādāja 772 likumā noteiktajām mērķa grupām piederoši darbinieki, no tiem 94,4 % jeb 729 personas ar invaliditāti. No Sociālo uzņēmumu likuma spēkā stāšanās (2004. gadā) **invalīdu sociālā uzņēmuma** statusu saņēmuši 111 uzņēmumi, no tiem 7 organizācijas šo statusu zaudējušas. 2011. gada beigās Lietuvā bija **105 invalīdu sociālie uzņēmumi**, kuros strādāja 2 323 mērķa grupām (invalīdi, ilgstošie bezdarbnieki, pirmspensijas vecuma cilvēki, personas, kas atgriezušās no ieslodzījuma vietām, vientuļie vecāki, kas audzina mazgadīgus bērnus) piederoši darbinieki, no viņiem 93,5 % jeb 2173 – personas ar invaliditāti. Kopumā šie dati liecina, ka sociālajos uzņēmumos un invalīdu sociālajos uzņēmumos ir nodarbināti mazāk kā 10% no visām strādājošām personām ar invaliditāti.

Balstoties uz LDB datiem, invalīdu sociālie uzņēmumi nodarbojas ar **54 atšķirīgiem darbības veidiem**. Vairums uzņēmumu nodarbojas ar vairākām savstarpēji saistītām darbībām. Apkopojot datus par invalīdu sociālo uzņēmumu darbības veidiem, visbiežāk minētā kateogrija ir “cita darbība” (24,6%). No šīs darbību grupas var minēt invalīdu ratiņu ražošanu, bibliotēku un arhīvu darbību, apsardzes pakalpojumus, sociālo darbu, zobārstniecības praksi, rituālos pakalpojumus, sakaru iekārtu ražošanu, kažokādu apģērbu šūšanu, slotu un birstu ražošanu, mazgāšanas un sausās tīrīšanas pakalpojumus. Ar uzņēmējdarbības konsultācijām un projektu izstrādi nodarbojās 9 % uzņēmumu, tekstilizstrādājumu ražošanu un apģērbu šūšanu – 7,5 %, tīrīšanas pakalpojumu sniegšanu – 6,7 % uzņēmumu, iespiešanas pakalpojumi, rokdarbi un celtniecība – katrs pa 6%. Rezumējot, lielākā daļu invalīdu sociālo uzņēmumu strādāja pakalpojumu nozarē, kopumā sastādot 61,1% no visiem sociālajiem uzņēmumiem.²²

Tabula 6. Sociālo uzņēmumu skaita un tajos strādājošo darbinieku ar invaliditāti skaita dinamika (2005., 2008., 2011.gads).

	2005	2008	2011
Sociālie uzņēmumi	10	18	38
Darbinieku ar invaliditāti skaits	-	-	729
Invalīdu sociālie uzņēmumi	25	62	105
Darbinieku ar invaliditāti skaits	-	-	2173

Datu avots: Pētījums „Invalīdu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012) pēc Lietuvas Darba biržas datiem.

Izvērtējot Lietuvas nodarbinātības veicināšanas pasākumus personām ar invaliditāti, balstoties uz normatīvo regulējumu un pieejamajiem statistikas datiem, secināms:

- pozitīvi vērtējams plašais profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju tīkls, programmu klāsts un to ģeogrāfiskā pieejamība, kas ir būtisks priekšnoteikums tālākai personas ar invaliditāti sekmīgai integrācijai darba tirgū;
- personu ar invaliditāti nodarbinātības atbalsta pasākumi ir nostiprināti nacionālajā normatīvajā regulējumā un tiek finansēti galvenokārt no valsts budžeta, kas ir viens no būtiskiem to ilgtspējas nosacījumiem;
- stabils pieaugums vērojams sociālo uzņēmumu un invalīdu sociālo uzņēmumu darbības jomā; kaut arī nav pieejami dati par nodarbināto personu ar invaliditāti skaita dinamiku, tomēr uzņēmumu skaita dinamikas rādītāji liecina par šī pasākuma pozitīvo ietekmi uz personu ar invaliditāti nodarbinātību;
- nepieciešams celt nodarbinātības veicināšanas pasākumu efektivitāti, ņemot vērā, ka nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars sastāda ne vairāk kā 25% no visām personām ar invaliditāti darba spējas vecumā; salīdzinoši zemi ir arī profesionālās rehabilitācijas vidējie rezultatīvie rādītāji.

²² Datu avots un apkopojums: Pētījums „Invalīdu nodarbinātības iespēju paplašināšana” (2012), 30.-39.lpp. (pieejams: http://www.varamdarit.lv/uploads/documents/neigaliuju_idarbinimo_galimybiu_pletra_lv_maza.pdf, sk.: 28.10.2012.)

Čehija

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Statistikas dati par iedzīvotājiem ir iegūti no Čehijas Statistikas biroja datu bāzēm. Statistiskas dati par personām ar invaliditāti ir ļoti ierobežoti. Būtisks iemesls ir tas, ka 2010. gadā mainījās Čehijas likumdošana attiecībā uz personu ar invaliditāti statusu – tikai mainīta invaliditātes noteikšanas kārtība un novērtējuma kritēriji. Pēc šīm izmaiņām būtiski samazinājās personu ar invaliditāti skaits. Ja 2006. gada dati liecina, ka Čehijā bija 1 015 548 personas ar invaliditāti, tad 2010. gadā invaliditātes pensiju saņēma 466 329 personas.

2006. gadā Čehijas Statistikas birojs veica plašu pētījumu par personām ar invaliditāti, un ir pieejami izvērsti kvantitatīvie dati par šo periodu čehu valodā. Tā kā jaunāki dati nav pieejami, lai varētu raksturot šīs grupas sociāli demogrāfiskos rādītājus – vecuma, dzimuma un izglītības sadalījumu – šim mērķim ir izmantoti atsevišķi 2006. gada rādītāji.

Statistikas dati par personu ar invaliditāti nodarbinātību Čehijas publiskajās datu bāzēs ir pieejama tikai par 2005./2006. gadu. Lai raksturotu kopējos nodarbinātības un bezdarba rādītājus, pētījumā ir izmantoti gan 2006. gada dati, gan 2009. gada dati no Eiropas Savienības Statistikas par ienākumiem un dzīves apstākļiem apsekojuma (EU-SILC).

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2010. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī (2011.gads)	10 555 300
Personu ar invaliditāti skaits	466 329*
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	4.4

Datu avots: Čehijas Statistikas birojs ([www. http://vdb.czso.cz](http://vdb.czso.cz)).

Piezīme: Personas ar invaliditāti, kas saņem invaliditātes pabalstu.

Tabula 2.1. Iedzīvotāji (2011.gads) un personas ar invaliditāti (2006.gads) sadalījumā pēc vecuma, skaits, īpatsvars

Pazīmes	Visi iedzīvotāji (2011)		Personas ar invaliditāti (2006)		
	Vecums	Skaitis	(%)	Vecums	Skaitis
Līdz 19 gadiem	2 091 500	19.8	0 – 14 gadi	46 208	4.6
20 - 29 gadi	1 425 700	13.5	15 – 29 gadi	60 621	6.0
30 – 39 gadi	1 781 200	16.9	30 – 44 gadi	101 331	10.0
40 – 49 gadi	1 422 800	13.5	45 – 59 gadi	245 743	24.2
50 – 59 gadi	1 396 600	13.2	60 – 74 gadi	283 274	27.9
60 – 64 gadi	741 400	7.0	75 gadi un vairāk	276 744	27.3
65 un vairāk gadi	1 696 100	16.1	-	-	-
KOPĀ	10 555 300	100.0	KOPĀ	1 013 921	100.0

Datu avots: Čehijas Statistikas birojs (<http://vdb.czso.cz>); par personām ar invaliditāti: Čehijas Statistikas biroja pētījuma dati: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3309-08>

Tabula 2.2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti sadalījumā pēc dzimuma un izglītības, skaits, īpatsvars

Pazīmes	Visi iedzīvotāji (2011)		Personas ar invaliditāti (2010)	
	Dzimums	Skaitis	(%)	Skaitis
Sievietes	5 377 400	50.4	219 566	47.0
Vīrieši	5 177 900	49.6	246 763	53.0
KOPĀ	10 555 300	100.0	466 329	100.0

Pazīmes	Visi iedzīvotāji (2011)		Personas ar invaliditāti (2006)	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
Izglītība				
Nepabeigta pamata	1 404 500	15.6	61 946	6.6
Pamata	6 221 700	69.0	372 159	40.0
Vidējā	1 372 700	15.2	421 680	45.2
Augstākā	14 600	0.2	76 449	8.2
KOPĀ	9 013 500	100.0	932 234	100.0

Datu avots: Čehijas Statistikas birojs <http://vdb.czso.cz>; par personām ar invaliditāti: Čehijas Statistikas biroja pētījuma dati: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3309-08>

Tabula 3. Nodarbinātības un bezdarba kopējie rādītāji iedzīvotāju (2011. gads) un personu ar invaliditāti (2006., 2009. gads) vidū, skaits, %

Nodarbinātības rādītāji	Iedzīvotāji (2011)	Ar invaliditāti (2006)
Darba spējas vecumā (skaits)	9 013 500	~ 407 695*
Ekonomiski aktīvie (skaits)	5 253 400	167 294
Nodarbinātie (skaits)	4 915 500	124 539
Ekonomiski aktīvie no visiem darba spējas vecumā (%)	58.3	41.0 (2006) 50.4 (2009)
Nodarbinātie no visiem darba spējas vecumā (%)	54.5	30.5
Nodarbinātie no visiem ekonomiski aktīvajiem (%)	93.6	74.4 (2006) 76.7 (2009)
Nodarbinātās personas ar invaliditāti no visiem nodarbinātajiem (%)	-	-
Bezdarba rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Bezdarbnieki (skaits)	337 900	42 755
Bezdarbnieki no visiem darba spējas vecumā (%)	5.0	10.5
Bezdarbnieki no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	6.4	25.5 (2006) 23.3 (2009)
Bezdarbnieki ar invaliditāti no visiem bezdarbniekiem (%)	12.6	-

Datu avots: Par iedzīvotājiem Čehijas Statistikas pārvalde (<http://vdb.czso.cz>).

Par personām ar invaliditāti 2009.gadā: EU SILC, 2009; 2006. gada datu avots: Čehijas Statistikas biroja pētījuma dati: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3309-08>

Piezīme: * vecumā no 15 līdz 60 gadiem, 2006. gada dati.

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Kopš 2010. gada janvāra Sociālās apdrošināšanas likums nosaka, ka personai, kuras darba spējas ir samazinājušās vismaz par 35% ilgstošu veselības traucējumu dēļ, var tikt piešķirta invaliditāte. Atbilstoši prasības darba spēju zudumam tiek nodalītas trīs invaliditātes pakāpes, kas tiek izteiktas procentos:

- ja personas darba spēju zudums ir vismaz 35%, bet ne vairāk kā 49%, tad personai var tikt piešķirta pirmās pakāpes invaliditāte;
- ja personas darba spēju zudums ir vismaz 50%, bet ne vairāk kā 69%, tad personai var tikt piešķirta otrās pakāpes invaliditāte;

- ja personas darba spēju zudums ir vismaz 70%, tad personai var tikt piešķirta trešās pakāpes invaliditāte.

Personas veselības stāvokļa novērtējumu veic Darba un sociālo lietu ministrijas pakļautības iestāžu - rajonu sociālās apdrošināšanas pārvalžu (OSSZ) algoti ārsti. OSSZ ārstu uzdevums ir veikt personu veselības stāvokļa novērtējumu. Novērtējuma veikšanai tiek izmantota medicīniskā dokumentācija par personas veselības stāvokli un ārstu speciālistu atzinumi. OSSZ ārsts var veikt arī patstāvīgus izmeklējumus vai norīkot personu veikt nepieciešamos izmeklējumus noteiktā veselības aprūpes iestādē. Kopš 2012. gada ir veiktas izmaiņas novērtējuma metodikā, kas tagad aptver 10 ikdienas dzīves jomas, t.sk. kustību iespējas, orientēšanās spējas apkārtņē, pašapkalpošanās prasmes (ēšana, apģērbšanās, ķermeņa higiēna u.c.), veselības aprūpes vajadzības, aprūpes nepieciešamību mājās u.c. Persona, kurai veikts veselības stāvokļa novērtējums, ir tiesīga iepazīties ar novērtējuma rezultātiem, kas ietver arī informāciju par tālākajiem pasākumiem. OSSZ ir atbildīgas arī par atkārtotu invaliditātes novērtējumu veikšanu, taču konkrēts periods, kurā tas jāveic atbildīgo institūciju mājas lapās nav norādīts. Lēmumu par invaliditātes pakāpes piešķiršanu pieņem Čehijas Sociālās Apdrošināšanas pārvalde (*Česká správa sociálního zabezpečení*).

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Personām ar invaliditāti ir tiesības saņemt invaliditātes pensiju, kā arī citus sociālās apdrošināšanas sistēmas pabalstus. Visu šo pabalstu piešķiršanu regulē Pensiju apdrošināšanas likums. Galvenā atbildīgā valsts institūcija par šī likuma ievērošanu un izpildi ir Čehijas Sociālās Apdrošināšanas pārvalde.

Kopš 2010. gada ir notikušas izmaiņas invaliditātes pensiju piešķiršanas kārtībā. Līdz 2010. gadam personas ar invaliditāti varēja saņemt pilnu un nepilnu invaliditātes pensiju atkarībā no invaliditātes pakāpes – pilnīga vai daļēja invaliditāte. No 2010. gada 1. janvāra invaliditātes pensijas ir pakārtotas trīs invaliditātes pakāpēm. Persona var pretendēt uz **invaliditātes pensiju**, ja tai ir piešķirta invaliditātes pakāpe, viņa ir veikusi sociālās apdrošināšanas iemaksas likumā noteiktajā periodā un vēl nav sasniegusi 65 gadu vecumu, kad tiek piešķirta vecuma pensija.

Sociālās apdrošināšanas perioda ilgumu nosaka atbilstoši personas vecumam (Pensiju apdrošināšanas likuma 40. pants). Ja persona ir jaunāka par 20 gadiem, sociālās apdrošināšanas iemaksu periods var būt mazāks par vienu gadu, ja persona ir vecumā starp 20 un 22 gadiem – viens gads, starp 22 un 24 gadiem – divi gadi utt. Ja persona ir vecāka par 28 gadiem, minimālais sociālo apdrošināšanas iemaksu periods ir pieci gadi. Sociālo apdrošināšanas iemaksu periods tiek noteikts pirms invaliditātes iegūšanas un, ja persona ir vecāka par 28 gadiem, tiek ņemti vērā pēdējie 10 gadi pirms invaliditātes iegūšanas. Personām, kas ir vecākas par 38 gadiem, minimālais sociālās apdrošināšanas periods ir 10 gadi, bet tiek ņemti vērā pēdējie 20 gadi pirms invaliditātes iegūšanas. Sociālās apdrošināšanas perioda nosacījums tiek uzskatīts par pilnībā izpildītu arī tajos gadījumos, ja invaliditāte ir iegūta darba traumas vai slimības rezultātā.

Invaliditātes pensijas apmēru aprēķina, balstoties uz bāzes novērtējumu un procentuālo novērtējumu. Pensijas bāzes novērtējuma apmērs ir noteikts procentos (9%) no vidējās algas valstī. Savukārt procentuālais novērtējums tiek noteikts atbilstoši personas veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām un invaliditātes pakāpei (0.5% no sociālās apdrošināšanas iemaksām gadā personām, kurām ir pirmās pakāpes invaliditāte; 0.75% - personām, kurām ir otrās pakāpes

invaliditāte; 1.5% - personām, kurām ir trešās pakāpes invaliditāte). Persona, kas saņem invaliditātes pensiju, ir tiesīga strādāt un turpināt saņemt pensiju.

Personas ar invaliditāti var saņemt arī citus sociālos pabalstus un atvieglojumus: pārvietošanās pabalstu, speciālā aprīkojuma iegādes pabalstu personām ar smagiem dzirdes, redzes vai kustību traucējumiem, pabalstu vecākiem, kas kopj bērnus ar invaliditāti, aprūpes pabalstu personām, kas ir vecākas par 18 gadiem (pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas invaliditātes pakāpes).

2.2.2. Vides pieejamība

Vides pieejamības politika personām ar invaliditāti Čehijā ir veidota, ievērojot Eiropas Savienības un Apvienoto Nāciju organizācijas kopējo politiku šajā jomā. Par publiskās vides pieejamības prasību izpildi atbildīgas ir pašvaldības. Lielajās pilsētās ir veikti šādi vides pieejamību sekmējoši pasākumi: marķētas autostāvvietas, pielāgotas publiskās ēkas, sniegts finansiāls atbalsts privāto ēku pieejamības nodrošināšanai, veikta gaismas un skaņu signālu izvietošana pie gājēju pārejām. Joprojām ir problēmas ar sabiedriskā transporta pielāgošanu personu ar kustību traucējumiem vajadzībām. Līdz šim lielākā daļa subsīdiju ir bijušas piešķirtas tieši privāto transporta līdzekļu iegādei un pielāgošanai. Vides pieejamības jautājumi ir ietverti arī arhitektūras, vides plānošanas un būvniecības studiju programmās. Kā neatrisināts jautājums tiek vērtēta mediju un citas publiskās informācijas pieejamības nodrošināšana personām ar invaliditāti.

2010. gada martā Čehijas valdība apstiprināja „Nacionālo plānu vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanai personām ar invaliditāti 2010. – 2014. gadam”. Šajā politikas dokumentā ir noteikts, ka par vides pieejamības nodrošināšanu nacionālā līmenī ir atbildīgas visas valsts ministrijas, kurām reizi gadā ir jāsniedz ziņojums par plāna izpildi savā nozarē. Starp svarīgākajām jomām šajā dokumentā attiecībā uz vides pieejamību ir minētas šādas: vienlīdzīga attieksme, diskriminācijas aizliegums, ēku un transporta pieejamība, pieejamība kultūras mantojumam, izglītības pieejamība u.c.²³

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Profesionālās rehabilitācijas sistēmu Čehijā regulē 2004. gadā pieņemtais Nodarbinātības likums (435/2004). Profesionālā rehabilitācija ir definēta kā ilgstoša aktivitāte, kuras mērķis ir iegūt un saglabāt atbilstošu darbu personai ar invaliditāti. Formāli par personu ar invaliditāti profesionālo rehabilitāciju ir atbildīga Nodarbinātības aģentūra un tās filiāles, kas sadarbībā ar personu sastāda profesionālās rehabilitācijas individuālo plānu. Profesionālās rehabilitācijas maksimālais ilgums ir 24 mēneši.²⁴ Nodarbinātības likums (2004) paredz, ka Nodarbinātības aģentūra var deleģēt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus nevalstiskajām organizācijām vai citiem pakalpojumu sniedzējiem. Rehabilitācijas plāna sagatavošanā iesaistās ekspertu komanda, ko veido nevalstisko organizāciju pārstāvji un darba devēju, kas savos uzņēmumos nodarbina vairāk nekā 50% darbinieku ar invaliditāti, pārstāvji. Nacionālās politikas eksperti uzskata, ka šādas komandas nav pietiekami starpdisciplināras, jo tajās nav iekļauti ārsti, pašvaldības pārstāvji,

²³ Avots: Valdības Informācijas centrs (<http://icv.vlada.cz/en/urad-vlady/udalosti/vyznamne-dny/equal-opportunities-for-all-71794/tmplid-676/>); National Plan for the Creation of Equal Opportunities for Persons with Disabilities 2010–2014; pieejams: <http://icv.vlada.cz/assets/vydavatelstvi/vydane-publikace/National-plan-for-the-creation-of-equal-opportunities-for-persons-with-disabilities-2010-2014.pdf>

²⁴ Avots: Darba un sociālo lietu ministrija (<http://www.mpsv.cz/cs/8>).

psihologi un profesionālās rehabilitācijas speciālisti. Pēc būtības to veido paši pakalpojumu sniedzēji, kas ne vienmēr ir kompetenti novērtēt personas profesionālās vajadzības un spējas.²⁵

Personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas pasākumi iekļaujas arī kopējā darba meklētāju pārkvalifikācijas sistēmā.²⁶ Profesionālās apmācības programmās, kas tiek īstenotas sadarbībā ar apmācību centriem visā valstī, var piedalīties tās personas, kas ir reģistrējušās Nodarbinātības aģentūrā kā darba meklētājas (atsevišķos avotos minēts, ka tikai 15% personu ar ar invaliditāti ir reģistrējušās). Izvēloties atbilstošo pārkvalifikācijas programmu, tiek ņemta vērā personas iepriekšējā vai sākotnējā kvalifikācija un veselības stāvoklis. Apmācību izmaksas sedz Nodarbinātības aģentūra. Statistika par profesionālās rehabilitācijas rezultātiem personām ar invaliditāti Čehijā nav pieejama (2008. gadā profesionālajā rehabilitācijā bija iesaistītas 7 488 personas). Savukārt Nodarbinātības aģentūras mājas lapā pieejamā informācija liecina, ka, piemēram, 2012. gadā personām ar invaliditāti bija piedāvātas sešas pārkvalifikācijas programmas.

Izvērtējot personu ar invaliditāti nodarbinātības politikas pasākumus, var secināt, ka par profesionālo rehabilitāciju lielā mērā ir atbildīgi darba devēji, kuriem ir noteiktas kvotas attiecībā uz personu ar invaliditāti nodarbināšanu un nodrošināti atsevišķi atbalsta pasākumi šīs prasības izpildei.

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Galvenais normatīvais akts, kas regulē personu ar invaliditāti nodarbinātību Čehijā ir Nodarbinātības likums (435/2004). Likums nosaka arī prasības darba devējiem par personu ar invaliditāti nodarbināšanu. Kopējā nodarbinātības politika ir vērsta uz to, lai pēc iespējas vairāk iesaistītu personas ar invaliditāti atvērtajamā darba tirgū. Lielākas priekšrocības darba devējiem tiek nodrošinātas tajos gadījumos, kad tiek nodarbinātas personas ar smagāku invaliditāti.

Divi galvenie personu ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanas pasākumi ir kvotu sistēma un valsts subsīdijas aizsargāto darba vietu radīšanai.

Kvotu sistēma

Nodarbinātības likums nosaka, ka valsts un privātā sektora darba devējiem, kas nodarbina vairāk nekā 25 darbiniekus, ir jānodarbina vismaz 4% darbinieku ar invaliditāti. Šīs prasības izpildei ir paredzētas arī alternatīvas iespējas: pirmkārt, izmantot citu uzņēmumu, kas nodarbina vairāk nekā 50% darbinieku ar invaliditāti, produktus vai citus saražotos resursus; otrkārt, veikt iemaksu valsts budžetā. Iemaksas apmērs par katru neizpildīto kvotas vienību ir 2.5 valstī noteikto vidējo algu apmērā. Tieši šo risinājumu izmanto lielākā daļa darba devēju, jo tā esot vislētākā alternatīva. Ja darba devēji neizpilda nevienu no raksturotajām prasībām, viņi var saņemt sodu no atbildīgajām valsts institūcijām. 2008. gadā veikts pētījums rāda, ka lielākā daļa ministriju un pašvaldības iestāžu izpilda prasību nodarbināt 4% darbinieku ar invaliditāti. Pētījuma autori secina, ka personu ar invaliditāti nodarbinātība valsts un pašvaldību uzņēmumos arvien pieaug.²⁷

²⁵ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Czech Republic, 2009.

²⁶ Avots: <http://portal.mpsv.cz/sz/obcane/rekvalifikace>.

²⁷ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Czech Republic, 2009.

Valsts subsīdijas un aizsargātais darbs

Personas ar invaliditāti tiek nodarbinātas arī aizsargātajās darba vietās (*sheltered work places*). Aizsargātās darba vietas rada darba devēji, pamatojoties uz līgumu ar Nodarbinātības aģentūru. Šāda darba vieta ir jānodrošina vismaz 2 gadus. Darba devēji var saņemt subsīdijas aizsargātā darba vietu radīšanai darba izmaksu segšanai. Ja darba devējs nodrošina profesionālo apmācību darbiniekam ar invaliditāti, viņš var saņemt kompensāciju no Nodarbinātības aģentūras pilnā apmērā. Darba devēji, kas nodarbina vairāk kā 50% darbiniekus ar invaliditāti, var saņemt ik mēneša subsīdijas par katru darbinieku ar invaliditāti. Tāpat valsts (Darba un sociālo lietu ministrija) piešķir subsīdijas darba devējiem, kas nodrošina sabiedrisko darbu personām ar invaliditāti.

Aizsargātā darba sistēmas ietvaros netiek nodalīta personu nodarbināšana no neapmaksātas profesionālās rehabilitācijas. Personas ar smagu invaliditāti tiek pamatā nodarbinātas aizsargātā darba vietās, ko izveido nevalstiskās organizācijas, kuru darbība ir vērsta uz sociālo un profesionālo rehabilitāciju, nevis ienākumu gūšanu. Šajos gadījumos darbiniekiem bieži vien nav darba līguma, viņi nesaņem algu, atsevišķos gadījumos viņiem pat ir jāmaksā zināma dalības maksa. Otrs izplatītākais aizsargātā darba veids ir lieli peļņas uzņēmumi, kas saņem finansējumu no valsts. Šajos uzņēmumos darbinieki ar invaliditāti saņem minimālās algas un viņiem ir darba līgums. Trešais aizsargātā darba veids ir personu ar invaliditāti nodarbināšana sociālās aprūpes centros, kuros viņas dzīvo. Daudzos gadījumos ir grūti noteikt atšķirību starp prakses vietu un apmaksātu darbu.

Personu ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanai tiek izmantota arī nodokļu atvieglojumu politika. Nodokļu atvieglojumi ir atkarīgi no nodarbināto personu ar invaliditāti skaita uzņēmumā. Tomēr kopējais nodokļu atvieglojumu apmērs, kā atzīst politikas analītiķi²⁸, nav darba devējus stimulējošs.

Čehijas nodarbinātības politikas pasākumu efektivitātes izvērtējumu apgrūtina 2010. gadā notikušās izmaiņas likumdošanā par invaliditātes noteikšanas kārtību, novērtējuma metodiku un iedalījumu trīs pakāpēs. Čehijas Statistikas biroja datu bāzēs nav pieejama jaunākā informācija par personu ar invaliditāti nodarbinātību, tāpēc ir grūti novērtēt esošo pasākumu rezultativitāti. Pieejamā informācija liecina, ka kvotu sistēma darbojas galvenokārt valsts un pašvaldību sektorā, savukārt privātajā sektorā darba devēji izmanto kādu no alternatīvām, jo nerasniedz prasīto rādītāju. Būtiski uzlabojumi ir nepieciešami arī profesionālās rehabilitācijas sistēmā, kas kā viens no uzdevumiem ir iekļauts arī „Nacionālajā plānā vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanai personām ar invaliditāti 2010. – 2014. gadam”.

---

²⁸ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Czech Republic, 2009.

Francija

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Statistikas dati par personām ar invaliditāti Francijā ir pieejami galvenokārt par 2008. gadu. Atsevišķi rādītāji, kas raksturo konkrētu pabalstu saņēmēju skaitu, tiek regulārāk atjaunoti, taču tie neļauj raksturot kopējo situāciju. Ierobežojums ir tas, ka lielākā daļa rādītāju tiek atspoguļoti procentos (īpatsvars), nav pieejami absolūtie skaitļi (pētījuma vajadzībām tika veikti atbilstošie aprēķini, kas vērtējami kā indikatīvi rādītāji). Francijas valsts iestāžu statistikas datu bāzēs par personām ar invaliditāti ir atrodamas divu veidu kategorijas – personas ar invaliditāti atbilstoši administratīvajiem kritērijiem (saskaņā ar tiem 2008. gadā Francijā bija 2,5 miljoni personu ar invaliditāti) un personas ar invaliditāti, kas ietver gan tās personas, kurām piešķirta invaliditāte pēc administratīvajiem kritērijiem, gan tās personas, kurām ir ilgstošas (ilgāk par 6 mēnešiem) veselības problēmas (saskaņā ar šādu pieeju 2008. gadā Francijā bija 9,9 miljonu personu ar invaliditāti). Pētījuma mērķiem ir izmantoti dati par personām ar invaliditāti atbilstoši administratīvajiem kritērijiem. Lai dati par personām ar invaliditāti būtu salīdzināmi ar datiem par valsts iedzīvotājiem kopumā, situācija par iedzīvotāju skaitu, sadalījumu pēc demogrāfiskajām pazīmēm, nodarbinātības un bezdarba rādītāji arī ir atspoguļoti par 2008. gadu.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2008. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	65 280 857 (2012)
Iedzīvotāju skaits valstī vecumā no 15 līdz 64 gadiem	40 960 000
Personu ar invaliditāti skaits atbilstoši administratīvajiem kritērijiem	2 510 000
Personu ar invaliditāti skaits atbilstoši plašākajam definējumam*	9 942 000
Personu ar invaliditāti atbilstoši administratīvajiem kritērijiem īpatsvars no visiem iedzīvotājiem vecumā no 15 līdz 64 gadiem	6.0

Datu avots: Nacionālais statistikas un ekonomikas pētījumu institūts (INSEE, www.insee.fr.)

Piezīmes: * Skaits ietver gan tās personas, kurām piešķirta invaliditāte pēc administratīvajiem kritērijiem, gan tās personas, kuras ir atzinušas, ka viņām ir ilgstošas (ilgāk par 6 mēnešiem) veselības problēmas

Tabula 2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti vecumā no 15 līdz 64 gadiem sadalījumā pēc vecuma, dzimuma un izglītības (2008. gads)

Pazīmes	Visi iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
Vecums				
15 - 29 gadi	11 878 400	29.0	225 900	9.0
30 – 39 gadi	8 192 000	20.0	376 500	15.0
40 – 49 gadi	9 011 200	22.0	702 800	28.0
50 – 64 gadi	11 878 400	29.0	1 204 800	48.0
KOPĀ	40 960 000	100.0	2 510 000	100.0
Dzimums				
Sievietes	20 070 400	49.0	1 104 400	44.0
Vīrieši	20 889 600	51.0	1 405 600	56.0
KOPĀ	40 960 000	100.0	2 510 000	100.0
Izglītība				
Pamata	12 697 600	31.0	1 280 100	51.0
Vidējā	6 963 200	17.0	225 900	9.0
Profesionālā	10 240 000	25.0	753 000	30.0
Augstākā	11 059 200	27.0	251 000	10.0
KOPĀ	40 960 000	100.0	2 510 000	100.0

Datu avots: Nacionālais statistikas un ekonomikas pētījumu institūts (INSEE, www.insee.fr.)

Tabula 3.1. Nodarbinātības un bezdarba kopējie rādītāji iedzīvotāju un personu ar invaliditāti vidū vecumā no 15 gadiem līdz 64 gadiem un vairāk, skaits un īpatsvars (2008. gads)

Nodarbinātības rādītāji	Iedzīvotāji	Personas ar invaliditāti
Darba spējas vecumā (skaits)	40 960 000	2 510 000
Ekonomiski aktīvie (skaits)	29 081 600	1 154 600
Nodarbinātie (skaits)	26 214 400	903 600
Ekonomiski aktīvie no visiem darba spējas vecumā (%)	71.0	46.0
Nodarbinātie no visiem darba spējas vecumā (%)	64.0	36.0
Nodarbinātie no visiem ekonomiski aktīvajiem (%)	90.0	78.0
Nodarbinātās personas ar invaliditāti no visiem nodarbinātajiem (%)	-	3.4
Bezdarba rādītāji	Iedzīvotāji	Personas ar invaliditāti
Bezdarbnieki (skaits)	2 867 200	251 000
Bezdarbnieki no visiem darba spējas vecumā (%)	7.0	10.0
Bezdarbnieki no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	10.0	22.0
Bezdarbnieki ar invaliditāti no visiem bezdarbniekiem (%)	-	8.8

Datu avots: Nacionālais statistikas un ekonomikas pētījumu institūts (INSEE, www.insee.fr)

Tabula 3.2. Nodarbināto iedzīvotāju un nodarbināto personu ar invaliditāti vecumā no 15 līdz 64 gadiem skaits un īpatsvars sadalījumā pēc vecuma, dzimuma un izglītības (2008. gads)

Pazīmes	Iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
Vecums				
15 – 24 gadi	2 356 200	9.0	26 850	3.0
25 – 39 gadi	10 210 200	39.0	232 700	26.0
40 – 49 gadi	7 330 400	28.0	340 100	38.0
50 – 64 gadi	6 283 200	24.0	295 350	33.0
KOPĀ	26 180 000	100.0	895 000	100.0
Dzimums				
Sievietes	12 304 600	47.0	340 100	38.0
Vīrieši	13 875 400	53.0	554 900	62.0
KOPĀ	26 180 000	100.0	895 000	100.0
Izglītība				
Pamata	5 497 800	21.0	107 400	12.0
Vidējā	8 639 400	33.0	98 450	11.0
Profesionālā	3 665 200	14.0	340 100	38.0
Augstākā	8 377 600	32.0	349 050	39.0
KOPĀ	26 180 000	100.0	895 000	100.0

Datu avots: *L'emploi et le chômage des personnes handicapées*, Direction de l'animation de la recherche, des études et des statistiques, 2012, Novembre. Pieejams: <http://travail-emploi.gouv.fr>

Tabula 3.3. Bezdarbnieku un bezdarbnieku ar invaliditāti* vecumā skaits un īpatsvars sadalījumā pēc vecuma un izglītības (2012. gads)

Pazīmes	Iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
<i>Vecums</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
Jaunāki par 25 gadiem	3 665 200	14.0	10 190	3.0
25 – 49 gadi	17 017 000	65.0	183 414	54.0
50 gadi un vecāki	5 497 800	21.0	146 052	43.0
KOPĀ	26 180 000	100.0	339 656	100.0
<i>Izglītība</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
Pamata	4 974 000	19.0	101 897	30.0
Vidējā	5 236 000	20.0	47 552	14.0
Profesionālā	10 210 200	39.0	156 242	46.0
Augstākā	5 759 600	22.0	33 966	10.0
KOPĀ	26 180 000	100.0	339 656	100.0

Datu avots: *L'emploi et le chômage des personnes handicapées*, Direction de l'animation de la recherche, des études et des statistiques, 2012, Novembre. Pieejams: <http://travail-emploi.gouv.fr>

Piezīme: * Darba meklētāji.

Tabula 4. Personu ar invaliditāti profesionālā rehabilitācija: dažādu pakalpojumu saņēmēju skaits (2008. gads)

Pakalpojums	Saņēmēju skaits
Profesionālā apmācība	18 881
Vajadzību novērtējums un profesionālā orientācija	25 547
Autovadīšanas apmācība (izsniegtas apliecības)	1 228
Nodarbināto apmācība (darba vietās)	4 747

Datu avots: L'Agefiph, Rapport Annuel, 2008. Pieejams: <http://www.agefiph.fr>

Statistikas dati par personu ar invaliditāti profesionālo rehabilitāciju apkopotā veidā par visu valsti nav pieejami. Tas skaidrojams ar to, ka profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus, pirmkārt, sniedz vairākas valsts un privātās iestādes, kas īsteno nodarbinātības, profesionālās izglītības un/vai invaliditātes politiku valstī (skat. 2.3. sadaļu); otrkārt, tiešos profesionālās rehabilitācijas un apmācības pakalpojumus sniedz minēto institūciju filiāles reģionos, lielākajās pilsētās vai departamentu centros, kas lielā mērā darbojas autonomi. 4. tabulā ir sniegti Personu ar invaliditāti profesionālās iekļaušanās fondu pārvaldības asociācijas (*Association de gestion du fonds pour l'insertion professionnelle des personnes handicapées* - AGEFIPH) apkopotie dati, kas balsās uz piešķirto finansējumu dažādu profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu saņēmējiem. Savukārt saskaņā ar Profesionālās apmācības centru apkopotajiem datiem (kopumā valstī ir 88 šādi centri – privātā sektora organizācijas) šīs organizācijas 2008. gadā nodrošināja 13 000 apmācības vietas personām ar invaliditāti.²⁹

²⁹ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – France, 2009.

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

Francijas invaliditātes politikā notika būtiskas pārmaiņas līdz ar jaunā likuma par personu ar invaliditāti vienlīdzīgām tiesībām, iespējām, līdzdalību un pilsoniskumu (*La loi n°2005-102 pour l'égalité des droits et des chances, la participation et la citoyenneté des personnes handicapées*) (turpmāk – Invaliditātes likums) pieņemšanu. Invaliditātes politikas īstenošana institucionāli ir ļoti sazarota, ar to nodarbojas dažādas nacionālā, reģionālā un departamentu līmeņa iestādes, kā arī privātās un bezpeļņas jeb nevalstiskās organizācijas.

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

2005. gada 11. februāra Invaliditātes likums definē invaliditāti kā personas darbības vai līdzdalības sabiedrības dzīvē ierobežojumus, ko izraisījuši fiziskās, sensorās, mentālās, kognitīvās vai psihiskās veselības traucējumi (pēc 114. panta). Saskaņā ar šo likumu pēc būtības invaliditāte nozīmē personas sociālās un pilsoniskās līdzdalības ierobežojumus, kas tiek traktēti kā diskriminācija. Vienlaikus veselības traucējumi vien nav pietiekams rādītājs, lai personai tiktu atzīta invaliditāte. Invaliditātes noteikšana ir tieši saistīta ar dažādu pabalstu un palīdzības veidu piešķiršanas kritērijiem.

Saskaņā ar likumu personas ar invaliditāti statusam atbilst šādas galvenās iedzīvotāju kategorijas:

- strādājošās personas ar invaliditāti, kas ir saņēmušas atzinumu par invaliditāti no Personu ar invaliditāti tiesību un autonomijas komisijas (*Commission des droits et de l'autonomie des personnes handicapées*, turpmāk – CDAPH);
- darba negadījumu vai profesionālo slimību upuri, kuriem ir darba spēju ierobežojumi vismaz 10% apmērā;
- invaliditātes pensiju saņēmēji, kuru darba spējas vai pelnīšanas spējas ir samazinājušās par vismaz divām trešdaļām;
- militārās vai kara invaliditātes pensiju saņēmēji;
- brīvprātīgie glābēji, kuriem piešķirts invaliditātes pabalsts vai pensija pēc glābšanas darbu laikā notikuša negadījuma vai iegūtas saslimšanas;
- invaliditātes apliecības īpašnieki;
- pieaugušo personu ar invaliditāti pabalsta saņēmēji (*l'Allocation adulte handicapé - AAH*).

Katrā no 100 Francijas departamentiem ir Personu ar invaliditāti departamentālais dienests (*Maison départementale des personnes handicapées*, turpmāk - MDPH). Šie dienesti ir atbildīgi par informācijas, palīdzības un pakalpojumu sniegšanu personām ar invaliditāti un viņu ģimenēm, kā arī par sabiedrības izglītošanu par invaliditāti. MDPH uzdevums ir izveidot starpdisciplināru speciālistu komandu un Personu ar invaliditāti tiesību un autonomijas komisiju (CDAPH), kuru pienākums ir novērtēt personas vajadzības un spējas īstenot ikdienas, profesionālās un sociālās dzīves aktivitātes. CDAPH pieņem lēmumus, kas saistīti ar personu ar invaliditāti tiesībām. CDAPH galvenās funkcijas ir šādas:

- noteikt un atzīt personas invaliditāti;
- izvērtēt un pieņemt lēmumu par piemērotākajiem pasākumiem personas ar invaliditāti profesionālās un sociālās iekļaušanas nodrošināšanai;
- nozīmēt atbilstošos pakalpojumus un norīkot uz kompetentajām iestādēm bērnus un pilngadīgās personas ar invaliditāti;
- izsniegt invaliditātes apliecību;

- piešķirt pieaugušo personu ar invaliditāti pabalstu (AAH);
- piešķirt kompensācijas pabalstu personām ar invaliditāti (PCH);
- atzīt strādājošas personas invaliditāti;
- lemt par atbalstu personām ar invaliditāti, kas ir vecākas par 60 gadiem.

Starpdisciplinārās speciālistu komandas sastāvā ir ārsti, ergoterapeiti, psihologi, sociālie darbinieki, izglītības un profesionālās rehabilitācijas speciālisti. Komandas sastāvs ir atkarīgs no invaliditātes veida un smaguma. Speciālistu komanda izvērtējuma mērķiem tiek klātienē ar personu, nepieciešamības gadījumā tiek nodrošināts personas apmeklējums dzīves vietā. Pirms novērtējuma uzsākšanas persona iesniedz MDPH savu dzīves plānu (*projet de vie*) – strukturētu dokumentu, kurā viņa atspoguļo savas gaidas, vajadzības un vēlmes. MDPH ir pienākums palīdzēt indivīdam sastādīt šo dokumentu. Tādējādi, pirms personai tiek piedāvāti konkrēti palīdzības veidi, tiek uzklautas viņas pašas vēlmes un vajadzības. Speciālistu komandas novērtējums balstās uz medicīnisko dokumentāciju un dažādu speciālistu ziņojumiem (piemēram, sociālā darbinieka vai psihologa novērtējuma ziņojumiem, mājas vizīšu ziņojumiem u.tml.). Veiktā novērtējuma rezultātā personai tiek izstrādāts „individuālais invaliditātes kompensācijas plāns”³⁰, kas ir balstīts uz personas vajadzībām dažādās dzīves jomās – mājokļa jautājums, nodarbinātība, izglītība, sociālās palīdzības veidi utt. Personai ir pienākums ar to iepazīties un novērtējuma komandā iesaistītie speciālisti kopā ar personu apspriež un saskaņo šo plānu. Tajā tiek iekļautas rekomendācijas par piešķiramiem pabalstiem, plāna īstenošanā iesaistāmajām institūcijām, kā arī citi padomi. Balstoties uz šo dokumentu, CDAPH pieņem tālākos lēmumus par konkrētajiem palīdzības veidiem, piešķiramiem pabalstiem, nosūtīšanu uz profesionālās rehabilitācijas institūcijām vai nodarbinātības aģentūrām.

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Francijā personām ar invaliditāti ir pieejami vairāki pabalsti. Turpinājumā ir sniegta informācija apkopojums par galvenajiem pabalstu veidiem³¹.

Pieaugušo personu ar invaliditāti pabalsts (*Allocation Aux Adultes Handicapés* – AHH), turpmāk tekstā – **invaliditātes pabalsts**. Šis pabalsts nodrošina minimālos ienākumus personām ar invaliditāti. Lai saņemtu šo pabalstu, personai ir jāatbilst šādiem nosacījumiem – persona ir vismaz 20 gadus veca, personai ir darbības ierobežojumi vismaz 80% apmērā vai, ja personas darbības ierobežojumi ir 50 – 79% apmērā, persona nav spējīga īstenot profesionālo darbību un nav strādājusi vismaz vienu gadu pirms pieteikšanās pabalstam. Šo pabalstu var saņemt līdz 60 gadu vecumam, ja darbības ierobežojumi ir mazāki par 80%, pēc tam attiecīgi persona var saņemt invaliditātes pensiju. Ja personas darbības ierobežojumi ir vismaz 80%, pēc 60 gadu vecuma sasniegšanas personai ir tiesības un samazināto invaliditātes pabalstu papildus vecuma pensijai. Pabalsta apmērs ir atkarīgs no kopējiem personas un tās ģimenes locekļu ienākumiem. Lai pretendētu uz šo pabalstu, personas kopējie ienākumi gadā nedrīkst pārsniegt 9 319,08 EUR (ja persona dzīvo viena). Maksimālais invaliditātes pabalsta apmērs ir 776,59 EUR mēnesī. 2011. gadā šo pabalstu saņēma apmēram 800 000 personu ar invaliditāti. Pabalsts tiek piešķirts uz laiku no viena līdz pieciem gadiem atkarībā no personas darbības spēju ierobežojumu apmēra,

³⁰ Invaliditātes likums nosaka, ka katram indivīdam ir tiesības uz kompensāciju par sociālās un pilsoniskās dzīves ierobežojumiem, ko izraisījusi invaliditāte.

³¹ Avots: Sociālo lietu un veselības ministrija, <http://www.social-sante.gouv.fr>.

atsevišķos gadījumos termiņš var tikt noteikts arī 10 gadi. Pēc šī perioda tiek veikts atkārtots personas veselības stāvokļa un profesionālās darbības spēju novērtējums.

Personām, kas saņem invaliditātes pabalstu, ir tiesības saņemt arī papildus piemaksas. Pirmā piemaksa ir paredzēta tām personām ar invaliditāti, kas dzīvo savās mājās, nestrādā un kuru darbības ierobežojumi ir vismaz 80%. Piemaksas mērķis ir nodrošināt nepieciešamos līdzekļus mājokļa pielāgošanai. Tās ikmēneša apmērs ir 104,77 EUR. Otrā piemaksa ir paredzēta tām personām, kuras nav spējīgas strādāt (viņu darba spējas ir mazākas par 5%), ir jaunākas par 60 gadiem, saņem invaliditātes pabalstu (AAH) pilnā apmērā, dzīvo patstāvīgi (savā mājoklī), nesaņem nekādus ar darbu saistītus ienākumus ilgāk par vienu gadu. Piemaksas apmērs ir 179,31 EUR mēnesī.

Invaliditātes pensija tiek piešķirta strādājošām personām, kas pilnīgu vai daļēju invaliditāti ir ieguvušas darba negadījuma dēļ vai arodslimības rezultātā. Invaliditātes pensija tiek piešķirta uz laiku, tā var tikt pārskatīta un anulēta, ņemot vērā dažādus apstākļus - personas veselības stāvokļa izmaiņas, profesionālās darbības atsākšana u.c. Sasniedzot pensijas vecumu (60 vai 62 gadus atkarībā no personas dzimšanas gada), invaliditātes pensija tiek aizstāta ar vecuma pensiju, ja vien persona nestrādā. Lai saņemtu invaliditātes pensiju, ir jābūt veiktām sociālās apdrošināšanas iemaksām pēdējo 12 mēnešu laikā; ir jābūt nostrādātām vismaz 800 stundām algotā darbā pēdējo 12 mēnešu laikā pirms darba pārtraukšanas, no kurām 200 stundas ir nostrādātas pirmo trīs mēnešu laikā; darba spēju samazinājumam jābūt vismaz par divām trešdaļām. Personas darba spēju samazinājuma novērtējums tiek balstīts uz šādiem aspektiem: vispārējais veselības stāvoklis, vecums, personas fiziskās un mentālās spējas, profesionālās prasmes, izglītība. Personas, kurām tiek atzīta invaliditāte, tiek iedalītas trīs kategorijās:

- pirmā kategorija: personas, kuras spēj strādāt algotu darbu;
- otrā kategorija: personas, kuras nav spējīgas darīt nekādu darbu;
- trešā kategorija: personas, kuras nav spējīgas strādāt un kurām nepieciešama trešās personas palīdzība.

Atbilstoši šīm kategorijām tiek noteikts invaliditātes pensijas apmērs, taču tas nav mazāks par 3316,69 EUR gadā. Invaliditātes pensijas apmērs tiek pārskatīts katru gadu. Invaliditātes pensiju saņēmēju skaits 2011. gadā bija ir apmēram 500 000.

Kompensācijas pabalsts personām ar invaliditāti ir vēl viens pabalsta veids Francijā dzīvojošām personām ar invaliditāti, kas ir paredzēts invaliditātes dēļ radušos papildus ikdienas izdevumu segšanai. Pabalsts var tikt izmantots gan tehniskiem līdzekļiem, gan mājokļa pielāgošanai, gan aprūpes personas atalgojumam. Normatīvā regulējuma līmenī (Ģimenes un sociālo lietu kodeksā) ir noteiktas visas vajadzības un palīdzības veidi, kuriem var tikt izmantots šis pabalsts, tāpat ir noteikti dažādo pakalpojumu un tehnisko līdzekļu iegādes tarifi. Kompensācijas pabalstu var saņemt personas, kurām ir ierobežotas iespējas veikt vismaz vienu ikdienas darbību atšķirībā no tāda paša vecuma indivīda iespējām bez veselības traucējumiem. Turklāt šiem ierobežojumiem jābūt ilgstošiem (vai arī paredzams, ka tie ilgs vismaz vienu gadu). Darbības vai spējas, kuru ierobežojumi tiek ņemti vērā, izskatot kompensācijas pabalsta piešķiršanu, ir šādas: mobilitātes spējas (spēja piecelties, staigāt utt.), pašapkalpošanās spējas (spēja patstāvīgi mazgāties, ieturēt maltītes u.tml.), komunikācijas spējas (runāt, dzirdēt, saprast u.tml.), vispārējā uzvedība un attiecību veidošana ar citiem cilvēkiem (spēja orientēties laikā un telpā, spēja kontrolēt savu uzvedību attiecībā ar citiem cilvēkiem u.tml.).

2.2.2. Vides pieejamība

Francijas normatīvais regulējums postulē, ka (vides) pieejamība ir visu sabiedrības locekļu vienlīdzīgu iespēju nosacījums. Balstoties uz Personu ar invaliditāti starpministriju

pārstāvniecības (*Délégation Interministérielle aux Personnes Handicapées*) iniciatīvu, 14 atbildīgajām nozaru ministrijām tika izstrādāta vienota pieejamības definīcija. Saskaņā ar šo definīciju pieejamība nodrošina personu ar invaliditāti autonomiju un līdzdalību, tādējādi mazinot plaisu starp indivīda spējām, vajadzībām un vēlmēm, no vienas puses, un apkārtējās vides fiziskajiem, kultūras un sociālajiem elementiem, no otras puses. Ievērot pieejamības principu nozīmē ieviest apkārtējā vidē visus tos elementus, kas ir nepieciešami ikvienai personai ar ilgstošiem vai pārejošiem pārvietošanās un piekļuves ierobežojumiem, lai tā varētu brīvi un droši piekļūt visām vietām, pakalpojumiem, produktiem un aktivitātēm. Politikas dokumentos norādīts, ka sabiedrībai kopumā uzņemties atbildību par vides pieejamības nodrošināšanu, tiek paaugstināta visu sabiedrības locekļu dzīves kvalitāte.

Francijā vides pieejamības princips ir iestrādāts jaunajā 2005. gada Invaliditātes likumā kā viens no galvenajiem vienlīdzības nodrošināšanas aspektiem. Likumā ir definēti gan pieejamības kritēriji, gan pieejamības principu praktiskās ievērošanas termiņi. Pieejamības principu nodrošināšana attiecas uz šādiem elementiem: ēkas (gan jaunbūves, gan jau esošās ēkas; sabiedriskās un pašvaldību ēkas; privātās ēkas, izņemot, ja to īpašnieki tās lieto tikai savām vajadzībām); sabiedriskais transports (autobuss, metro, tramvajs, vilciens, lidmašīnas, kuģi), publiskā āra telpa (parki, stāvvietas, gājēju ietves u.tml.), sabiedriskās komunikācijas līdzekļi (internets, tālrunis, televīzija u.c.), pilsoniskās līdzdalības iespējas (nodrošināta iespēja iesaistīties vēlēšanu procesā), sabiedriskie pakalpojumi (iespēja izsaukt visu veidu neatliekamo palīdzību, tiesu pieejamība u.c.). 2015. gads ir likumā noteikts kā termiņš, līdz kuram ir jānodrošina visu sabiedrisko un privāto ēku, pašvaldības iestāžu, sabiedrisko un pašvaldības pakalpojumu un darba vietu pieejamību visiem iedzīvotājiem.

Francija līdzīgi kā citas Eiropas Savienības valstis, veidojot personu ar invaliditāti vienlīdzīgu tiesību un iespēju politiku, tiek ņemta vērā *Universālā dizaina* koncepcija. Par vides pieejamības politikas īstenošanu atbild arī starpministriju resora izveidotais Pieejamības resursu centrs (*Centre de Ressources*), kura darbības mērķis ir noteikt, izstrādāt un izplatīt labās prakses piemērus vides pieejamības un universālā dizaina principu ievērošanā. Centrs ir pakļauts Ekoloģijas, ilgtspējīgas attīstības un enerģētikas ministrijai.

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas politiku īsteno vairākas valsts un privātās institūcijas, kas ir atbildīgas par nodarbinātības un invaliditātes politikas īstenošanu. Turpinājumā ir uzskaitītas galvenās institūcijas, raksturojot to darbības profilu un specifiku personu ar invaliditāti profesionālās apmācības, rehabilitācijas un nodarbinātības sekmēšanas jomā.

- Nodarbinātības aģentūras (*Cap Emploi*) ir nacionālā līmeņa aģentūru tīkls, ko veido 107 iestādes, kas ir atbildīgas par personu ar invaliditāti nodarbinātību. Šīs iestādes ir pakļautas Nacionālajam nodarbinātības dienestam (*Pôle-Emploi*). Šo aģentūru darbību finansē gan AGEFIPH, gan FIPHFP (skat. zemāk). 2008. gada dati liecina ka Nodarbinātības aģentūras sniedza profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus 98 000 personām ar invaliditāti un palīdzēja iekārtoties darbā 58 523 personām ar invaliditāti – no tām 32% gadījumu tika noslēgti ilgtermiņa darba līgumi, 17% - tika noslēgti darba līgumi uz 12 mēnešiem. Vairāk kā 3000 personu ar invaliditāti uzsāka paši savu uzņēmējdarbību. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanas kārtība Nodarbinātības aģentūrās ir šāda. Pirmkārt, sadarbībā ar aģentūras speciālistiem tiek izanalizēta personas nodarbinātības situācija, novērtēti invaliditātes radītie ierobežojumi un noteikti nepieciešamie palīg līdzekļi, lai

persona varētu strādāt. Otrkārt, balstoties uz situācijas izvērtējumu, tiek izstrādāts personas profesionālās darbības plāns, kas ietver arī nepieciešamo apmācību. Kopumā par šī plāna īstenošanu atbildīga ir pati persona, saņemot nepieciešamo konsultatīvo atbalstu no aģentūras speciālistiem. Piemērota darba meklēšana var tikt uzsākta uzreiz vai arī persona var tikt nosūtīta pie kādas partnerorganizācijas, kas sniedz profesionālās rehabilitācijas vai nodarbinātības pakalpojumus.

- Fonds personu ar invaliditāti nodarbināšanai valsts sektorā (*Fonds pour l'insertion des personnes handicapées dans la fonction publique - FIPHFP*) ir atbildīgs par personu ar invaliditāti nodarbināšanu valsts un pašvaldību sektorā. Fonds ir atbildīgs par valsts institūciju un uzņēmumu nodevu iekasēšanu gadījumos, ja tie nesasniedz normatīvajā regulējumā noteikto personu ar invaliditāti nodarbināšanas kvotu (6%). Šie finanšu līdzekļi tiek novirzīti personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas un nodarbinātības sekmēšanas aktivitātēm tieši valsts sektorā.

- Personu ar invaliditāti profesionālās iekļaušanas fondu pārvaldības asociācija (*Association de gestion du fonds pour l'insertion professionnelle des personnes handicapées - AGEFIPH*), kuras galvenais uzdevums ir personu ar invaliditāti integrēšana atvērta darba tirgū privātajā sektorā. Šī institūcija ir atbildīga par darba devēju nodevu iekasēšanu, ja viņi neizpilda likumā noteiktās personu ar invaliditāti nodarbinātības kvotas (skat. 2.4. sadaļu). Šie finanšu līdzekļi tiek izmantoti personu ar invaliditāti profesionālās apmācības un reintegrācijas pasākumu īstenošanai, iesaistot arī citas institūcijas un organizācijas. 2008. gadā profesionālā apmācība tika finansēta 81 000 personu ar invaliditāti.

- Pieaugušo profesionālās apmācības asociācija (*Association pour la formation professionnelle des adultes - AFPA*). Laikā no 1995. gada līdz 2005. gadam apmācības uzsākušo personu ar invaliditāti skaits pieauga no 1000 līdz 12 615 personām, kas veidoja 7.2% no visiem profesionālajā apmācībā iesaistītajiem. 79% no tiem, kas uzsāka apmācības, tās sekmīgi pabeidza. Kopumā 2005. gadā šajā asociācijā apmācībās piedalījās 44 460 personas ar invaliditāti.

- Profesionālās apmācības centri (*Centres de rééducation professionnelle – CRP*), kas ir privātā sektora organizācijas, kuru darbību finansē no sociālās apdrošināšanas budžeta strādājošiem, kas guvuši traumas darba negadījumos vai saslimuši profesionālās darbības rezultātā. Šo centru darbības efektivitāte tiek vērtēta ļoti kritiski. 2008. gadā kopumā darbojās 88 šādi centri, piedāvājot 13 000 apmācību vietas.

Galvenā profesionālo apmācību un rehabilitāciju koordinējošā institūcija ir Personu ar invaliditāti tiesību un autonomijas komisija (CDAPH), kuras pienākumos ietilpst identificēt un noteikt piemērotākos personas profesionālās orientācijas un rehabilitācijas pasākumus. Profesionālās rehabilitācijas izdevumus sedz valsts sociālās apdrošināšanas sistēma. Rehabilitācijas laikā personai ir iespēja saņemt rehabilitācijas pabalstu, kas ir līdzvērtīgs personas iepriekšējai algai. Ja persona nav strādājusi, profesionālās rehabilitācijas pabalsts ir 650 EUR. Francijas personu ar invaliditāti nodarbinātības politikas analīzes ekspertu vērtējums par profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem un to pieejamību tomēr ir kritisks. Kaut arī šajā jomā darbojas liels institūciju skaits, profesionālā rehabilitācija netiek nodrošināta pietiekamā apmērā un kvalitātē.³²

³² ANED Report on the employment of disabled people in European countries – France, 2009.

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Personu ar invaliditāti nodarbinātības politikas galvenie pasākumi ir profesionālās pārkvalifikācijas sistēma, personu ar invaliditāti nodarbināšanas kvotu sistēma, pielāgoto uzņēmumu darbība un aizsargātā nodarbinātība.

Profesionālās pārkvalifikācijas instrumenti nodarbinātības veicināšanai

Personām, kurām saskaņā ar Personu ar invaliditāti tiesību un autonomijas komisijas (CDAPH) lēmumu ir piešķirts invaliditātes pabalsts (AAH), invaliditātes apliecība (šo apliecību saņem tās personas ar invaliditāti, kuru darbības spēju ierobežojumi ir vismaz 80% vai kurām ir piešķirta 3. kategorijas invaliditātes pensija) vai arī persona ir atzīta par strādājošo ar invaliditāti, ir tiesības saņemt vairākus nodarbinātību veicinošus pakalpojumus, t.sk.:

- CDAPH nosūtījumu darbā uz personām ar invaliditāti pielāgoto uzņēmumu, aizsargāto uzņēmumu vai uz profesionālo apmācību;
- nodarbinātības aģentūru (*Cap Emploi*) tīkla atbalsta pakalpojumus personām ar invaliditāti;
- iespēju piedalīties valsts sektora izsludinātajos vakanču konkursos;
- Personu ar invaliditāti profesionālās iekļaušanas fondu pārvaldības asociācijas (AGEFIPH) atbalstu.

Attiecībā uz profesionālo apmācību personām ar invaliditāti ir pieejami visi tie paši pakalpojumi un apmācības iespējas, kas ir paredzēti kā strādājošām personām, tā arī darba meklētājiem. Vienlaikus personām ar invaliditāti ir paredzēti vairāki papildus pasākumi un instrumenti, lai sekmētu viņu iekļaušanos vai atgriešanos darba tirgū, kā arī viņu kompetenču attīstību kopumā:

- Profesionālās pārkvalifikācijas līgums sociāli apdrošinātajām personām, kas vairs nevar turpināt strādāt savā iepriekšējā profesijā invaliditātes dēļ. Šis līgums ir terminēts uz laiku no trīs mēnešiem līdz vienam gadam un paredz profesionālo apmācību.
- Specializētās apmācības līgums, kas ir paredzēts personām, kurām ir invaliditāte, bet kuras ir atzītas par spējīgām strādāt. Maksimālais šāda līguma termiņš ir četri gadi atšķirībā no personām, kurām nav invaliditātes (tām šādi līgumi ir paredzēti uz laiku līdz trīs gadiem). Līgumam ir arī vecuma ierobežojums – personām ar invaliditāti tie ir 30 gadi, pārējiem – 25 gadi.

CDAPH var pieņemt lēmumu arī par citiem profesionālās apmācības vai rehabilitācijas veidiem:

- Prakse profesionālās pārkvalifikācijas centrā 8 – 12 nedēļas. Šis nodarbinātību veicinošais instruments tiek pielietots tajos gadījumos, kad personai ir grūtības saistībā ar savu turpmāko profesionālo orientāciju. Prakses laikā persona tiek iesaistīta ļoti atšķirīgās darba situācijās, viņa iegūst informāciju par katra amata profesionālo specifiku un perspektīvām, lai rezultātā izstrādātu savas profesionālās darbības plānu atbilstoši Nacionālā nodarbinātības dienesta pakalpojumiem tā tālākajai īstenošanai.
- Profesionālās pārkvalifikācijas prakse profesionālās pārkvalifikācijas centrā, balstoties uz personas ar invaliditāti pieprasījumu. Prakse tiek īstenota 10 – 30 mēnešus medicīniski un sociāli pielāgotā vidē, par prakses darbu ir iespēja arī saņemt atalgojumu, bet prakses noslēgumā - prēmiju.

Kvotu sistēma

Francijā līdzīgi kā vairākās citās valstīs darba devējiem ir noteiktas personu ar invaliditāti nodarbinātības kvotas, kas Francijas likumdošanā tiek apzīmētas kā obligātās nodarbinātības

pienākums (*l'obligation d'emploi*). Francijā personu ar invaliditāti nodarbināšanas kvotu sistēma pastāv kopš 1987.gada. Tā paredz, ka valsts un privātajos uzņēmumos ar vismaz 20 darbiniekiem 6% darbinieku ir jābūt personām ar invaliditāti (tas nozīmē, ka uzņēmumā ar 20 darbiniekiem ir jānodarbina vismaz viena persona ar invaliditāti; uzņēmumā ar 33 darbiniekiem – tā arī ir tikai viena persona: $6\% \cdot 33 = 1.98$, kas atbilst vienam darbiniekam). Darba devējiem, kas neizpilda Invaliditātes likumā nostiprināto kvotu, ir jāmaksā nodeva (soda nauda). 2006. gadā, ievērojot šo prasību, valsts un privātajā sektorā kopā tika nodarbinātas 230 000 personas ar invaliditāti. Kopumā kvotu sistēma tiek vērtēta kā instruments, kas sekmē personu ar invaliditāti nodarbinātību, jo, pirmkārt, ir pieaudzis privātajā sektorā nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars; otrkārt, iegūtie finanšu līdzekļi no soda naudām tiek novirzīti mērķa grupas profesionālās rehabilitācijas, apmācības un nodarbinātības sekmēšanas vajadzībām.

Pielāgotie uzņēmumi

2005. gada Invaliditātes likums paredz, ka t.s. aizsargātās darba vietas jeb uzņēmumi, kas darbojas aizsargātajā darba tirgū, turpmāk darbojas atvērtā darba tirgus apstākļos. Līdz ar jaunā likuma stāšanos spēkā tie tika arī pārdēvēti par pielāgotajiem uzņēmumiem, kuru galvenā atšķirība ir tā, ka tie prioritāri nodarbina personas ar invaliditāti. Kopējam darbinieku ar invaliditāti īpatsvaram šajos uzņēmumos ir jābūt 80%. Privātā sektora pielāgotajiem uzņēmumiem valsts piešķir subsīdijas to darbības nodrošināšanai. Minimālais darbinieku atalgojums ir atbilstošs valstī noteiktajai minimālajai darba algai. 2008. gadā Francijā darbojās 643 pielāgotie uzņēmumi, nodarbinot 28 532 personas ar invaliditāti.³³

Aizsargātās darba vietas

Francijā pastāv arī t.s. aizsargātie uzņēmumi (*Etablissement ou service d'aide par le travail*), kas nodarbina personas, kuru darba spējas vidēji ir zemākas par 30%. 2008. gadā aizsargātās darba vietas bija 114 811 personām ar invaliditāti 1438 uzņēmumos un praksēs. Šajos uzņēmumos persona var saņemt algu 50-110% apmērā no valstī noteiktās minimālās algas, vienlaikus saglabājot invaliditātes pabalstu.³⁴

Pēdējās nozīmīgās izmaiņas personu ar invaliditāti sociālās iekļaušanas un nodarbinātības politikas jomā Francijā notika līdz ar 2005. gada likuma par personu ar invaliditāti vienlīdzīgām tiesībām, iespējām, līdzdalību un pilsoniskumu pieņemšanu. Jaunā politika lielu uzsvāru liek uz pilsoņu vienlīdzības principu, tāpēc personu ar invaliditāti integrācijas sabiedrībā un darba tirgū rīcībpolitikas pasākumu uzdevums ir sniegt atbalstu un novērst ierobežojumus, ko rada personas veselības stāvoklis. Galvenie nodarbinātības veicināšanas pasākumi ir orientēti uz personas iekļaušanu atvērtajā darbā tirgū, kas tiek sekmēts ar diviem pamata instrumentiem – profesionālās pārkvalifikācijas pakalpojumi un kvotu sistēma. Lai risinātu personu ar smagu invaliditāti nodarbinātības problēmu, Francijā tiek īstenoti arī atsevišķi aizsargātā darba tirgus pasākumi. Nodarbinātības un bezdarba rādītāji personu ar invaliditāti vidū no visiem invalīdiem darba spējas vecumā Francijā atbilst vidējiem rādītājiem salīdzinājumā ar pārējām pētījumā aplūkotojām 11 valstīm (attiecīgi 36.0% un 10.0%).

³³ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – France, 2009.

³⁴ Turpat.

Īrija

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Statistikas dati par iedzīvotājiem kopumā un personām ar invaliditāti Īrijā ir iegūti no Īrijas Centrālās statistikas pārvaldes (*Central Statistics Office*, www.cso.ie). Jaunākie publiski pieejamie dati par pētījumā iekļautajiem rādītājiem atspoguļo situāciju 2011. gadā, kad tika veikta pēdējā Tautas skaitīšana šajā valstī (dati tika publicēti 2012. gada novembrī).

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2011. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	4 588 252
Personu ar invaliditāti skaits	595 335
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	13.0

Datu avots: Centrālā statistikas pārvalde, Tautas skaitīšanas dati, 2011 (www.cso.ie)

Tabula 2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti sadalījumā pēc vecuma, dzimuma un izglītības (2011. gads)

Pazīmes	Visi iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
Vecums				
Līdz 19 gadiem	1 262 609	27.5	75 770	12.7
20 - 29 gadi	658 353	14.3	46 565	7.8
30 – 39 gadi	758 206	16.5	61 527	10.3
40 – 49 gadi	635 997	13.9	71 965	12.1
50 – 59 gadi	518 908	11.3	86 607	14.5
60 – 69 gadi	392 424	8.6	91 518	15.4
70 un vairāk gadi	361 755	7.9	161 383	27.1
KOPĀ	4 588 252	100.0	595 335	100.0
Dzimums				
Sievietes	2 315 553	50.4	305 607	51.3
Vīrieši	2 272 699	49.6	289 728	48.7
KOPĀ	4 588 252	100.0	595 335	100.0
Izglītība*				
Pamata	414 509	14.7	146 974	33.7
Vidējā	1 100 987	39.0	164 931	37.9
Profesionālā	565 744	20.1	65 026	15.0
Augstākā	739 992	26.2	58 399	13.4
KOPĀ	2 821 232	100.0	435 330	100.0

Datu avots: Centrālā statistikas pārvalde, Tautas skaitīšanas dati, 2011 (www.cso.ie) *no tiem, kas ieguvuši noteiktu izglītības līmeni un norādījuši sasniegto izglītības līmeni. Dati par iedzīvotāju un personu ar invaliditāti izglītību ir indikatīvi.

Tabula 3.1. Nodarbinātības un bezdarba kopējie rādītāji (2011.gads) iedzīvotāju un personu ar invaliditāti vidū vecumā no 15 gadiem, skaits un īpatsvars

Nodarbinātības rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji (skaits)	2 232 203	162 681
Nodarbinātie iedzīvotāji (skaits)	1 807 360	112 502
Nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	81.0	69.2
Nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem nodarbinātajiem (%)	-	6.2*
Bezdarba rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Bezdarbnieki (skaits)	424 843	50 179
Bezdarbnieku īpatsvars no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	19.0	30.8
Bezdarbnieku ar invaliditāti īpatsvars no visiem bezdarbniekiem (%)	-	11.8

Datu avots: Centrālā statistikas pārvalde, Tautas skaitīšanas dati, 2011 (www.cso.ie). * 2006.gadā šis rādītājs bija 4%.

Tabula 3.2. Nodarbināto iedzīvotāju (2011. gads) un nodarbināto personu ar invaliditāti (2006., 2011.gads) skaits un īpatsvars sadalījumā pēc vecuma un dzimuma

Pazīmes	Nodarbinātie iedzīvotāji, 2011		Nodarbinātās personas ar invaliditāti, 2006		Nodarbinātās personas ar invaliditāti, 2011	
	Skaits	(%)	Skaits	(%)	Skaits	(%)
Vecums						
15 – 19 gadi	14 261	0.8	1 614	2.1	854	0.7
20 – 24 gadi	116 025	6.4	5 510	7.1	5421	4.8
25 – 34 gadi	530 104	29.3	17 181	22.1	23 743	21.1
35 – 44 gadi	484 636	26.8	18 099	23.3	26 698	23.7
45 – 54 gadi	390 373	21.6	18 274	23.4	27 192	24.2
55 – 64 gadi	226 643	12.5	13 825	17.8	21 555	19.2
65 – un vairāk gadi	45 318	2.5	3 297	4.2	7 039	6.3
KOPĀ	1 807 360	100.0	77 800*	100.0	112 502	100.0
Dzimums						
Sievietes	852 819	47.2	32 249	41.5	51 647	46.0
Vīrieši	954 541	52.8	45 551	58.5	60 855	54.0
KOPĀ	1 807 360	100.0	77 800	100.0	112 502	100.0

Datu avots: Centrālā statistikas pārvalde, Tautas skaitīšanas dati, 2006, 2011 (www.cso.ie). * Kopējais ekonomiski aktīvo personu ar invaliditāti skaits 2006.gadā - 93 841, 2011.gadā - 162 681.

Tabula 4. Profesionālā rehabilitācija personām ar invaliditāti, skaits (2011. gads)

Apmācību pakalpojuma sniedzējs	Apmācīto personu skaits	Apmācības sākušo personu skaits
Nacionālais mācību tīkls	1 442	-
Citi apmācību pakalpojumu sniedzēji	5 156	-
KOPĀ (Apmācību un nodarbinātības dienests)	6 598	6 416

Datu avots: Apmācību un nodarbinātības dienests, 2011.gada ziņojums.

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Galvenā atbildīgā valsts institūcija par invaliditātes politiku Īrijā ir Tieslietu un vienlīdzības ministrijas (*Ministry of Justice and Equality*) pakļautības iestāde Nacionālā invaliditātes pārvalde (*National Disability Authority*). Tās galvenais mērķis ir sekmēt cilvēku ar invaliditāti iekļaušanos Īrijas sabiedrībā tādās jomās kā nodarbinātība, mājokļu politika, atbalsta pakalpojumu sniegšana, transports, informācijas tehnoloģijas un apkārtējā vide. Nacionālās invaliditātes pārvaldes darbību regulē divi galvenie normatīvie akti – Likums par Nacionālo invaliditātes pārvaldi (*National Disability Authority Act, 1999*) un Invaliditātes likums (*Disability Act, 2005*).

Saskaņā ar Īrijas normatīvo regulējumu invaliditāte ir nozīmīgi personas darba spēju ierobežojumi vai sociālās un kultūras dzīves līdzdalības ierobežojumi, kas ir radušies fiziskās vai garīgās veselības traucējumu dēļ (Invaliditātes likums, 2005, 1.daļas 2.pants). Likums nosaka, ka „nozīmīgi ierobežojumi” nozīmē: pirmkārt, ierobežojums ir pastāvīgs vai visdrīzāk būs pastāvīgs un rada nozīmīgas komunikācijas, mācīšanās vai pārvietošanās grūtības, kā arī ir saistīts ar nozīmīgiem kognitīvo procesu traucējumiem; otrkārt, ierobežojums paredz nepieciešamību pastāvīgi saņemt pakalpojumus, lai atvieglotu personas invaliditāti (2.daļas 7.pants).

Personas invaliditāti nosaka Veselības dienests (*Health Service Executive*). Kopš jaunā Invaliditātes likuma pieņemšanas 2005.gadā invaliditāti nosaka tikai bērniem (vecumā līdz 18 gadiem), kas dzimuši pēc 2002.gada 1.jūnija. Invaliditāte tiek noteikta, pamatojoties uz bērna vajadzību novērtējumu, kas tiek veikts saskaņā ar Invaliditātes likumu. Vajadzību novērtējums aptver ļoti plašu diapazonu vajadzības. Vajadzību novērtējumu var pieteikt vietējā Veselības dienesta nodaļā, pats novērtējums tiek veikts veselības aprūpes iestādē, to veic vajadzību novērtējuma speciālists saskaņā ar Veselības informācijas un kvalitātes dienesta standartiem³⁵ (*Health Information and Quality Authority*). Novērtējums ir jāuzsāk ne vēlāk kā trīs mēnešus pēc iesnieguma saņemšanas, novērtējuma veikšanas maksimālais ilgums ir trīs mēneši. Mēneša laikā pēc novērtējuma veikšanas tiek sagatavots novērtējuma ziņojums (*Assessment Report*) un pakalpojumu pārskats (*Service Statement*), kas ietver visus tos pakalpojumus un sociālās palīdzības veidus, kas pienākas personai. Tas nozīmē, ka vajadzību novērtējuma rezultātā tiek sagatavots ar izmeklējumu rezultātiem pamatots apraksts par personas spējām un to ierobežojumiem, personas vajadzībām, t.sk. mācīšanās vajadzībām, un nepieciešamajiem pakalpojumiem.

Personām, kas vecākas par 18 gadiem, tiesības saņemt ar invaliditāti saistītus pabalstus un cita veida atvieglojumus vai palīdzību nosaka secīgi pēc darba nespējas iestāšanās un tās ilguma. Šajos gadījumos pēc medicīniskiem kritērijiem tiek noteikti personas darba spēju ierobežojumi, kas tiek iedalīti trīs līmeņos: ļoti smagi (*profound*), smagi (*severe*) vai vidēji (*moderate*). Ja darba spēju ierobežojumi ir viegli (*mild*), tiek atkārtoti izvērtēti, kāds palīdzības vai pabalsta veids personai ir nepieciešams. Tas nozīmē, ka kritēriji, pēc kuriem tiek noteiktas tiesības saņemt sociālo palīdzību, ir tieši saistīti ar konkrētā pabalsta piešķiršanas kritērijiem (skat. 2.2.sadaļu).

³⁵ *Standards for the Assessment of Need* (May, 2007), sk.: http://www.hiqa.ie/system/files/standards_assessment_of_need.pdf (19.01.2013.).

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Sociālās aizsardzības pārvalde (*Department of Social Protection*) ir atbildīga par dažāda veida pabalstu piešķiršanu sociāli apdrošinātājām personām (t.i. personām, kas ir veikušas sociālās apdrošināšanas iemaksas noteiktā laika periodā). Galvenie pabalstu veidi personām ar invaliditāti ir: invaliditātes pabalsts un invaliditātes pensija. Turpinājumā ir raksturoti katra pabalsta veida piešķiršanas kārtība.

Invaliditātes pabalsts ir ik nedēļas pabalsts personām ar invaliditāti. Šo pabalstu var saņemt personas vecumā no 16 līdz 66 gadiem, kas traumas vai slimības rezultātā ir ieguvušas fizisku vai garīgu invaliditāti vismaz uz vienu gadu. Svarīgs šī pabalsta piešķiršanas kritērijs ir t.s. ienākumu tests. Invaliditātes pabalstu var saņemt tad, ja personas ienākumi ir zem noteikta līmeņa (šim kritērijam ir izstrādāti virkne novērtējuma instrumentu, kas nosaka personas ienākumus un kopējo finanšu kapitālu). Medicīniskos kritērijus izvērtē personu ārstējošais ārsts, kas sagatavo ziņojumu par personas veselības stāvokli. Šo ziņojumu izskata arī Sociālās aizsardzības pārvaldes algots ārsts.

Invaliditātes pensija ir ik nedēļas pabalsts sociāli apdrošinātām personām, kas nevar strādāt ilgstošas slimības vai invaliditātes dēļ. Šo pensiju var saņemt līdz 66 gadu vecumam, pēc tam tā tiek aizstāta ar vecuma pensiju. Invaliditātes pensijas piešķiršanas medicīniskos kritērijus izvērtē Sociālās aizsardzības pārvaldes algots ārsts, kas pieņem lēmumu par personas veselības stāvokli. Invaliditātes pensiju var saņemt, ja persona nav bijusi spējīga strādāt 12 mēnešus (šajā laika posmā persona saņem slimības pabalstu vai invaliditātes pabalstu) vai ja persona pastāvīgi nav spējīga strādāt (atsevišķos gadījumos invaliditātes pensiju var saņemt uzreiz, nesaņemot slimības vai invaliditātes pabalstu).

Kopš 2012.gada 13.februāra ir iespējams saņemt arī **Daļējas darba spējas pabalstu** (*Partial Capacity Benefit*), ja personas darba spēju ierobežojumi ir ļoti smagi, smagi vai vidēji un ja persona vēlas atsākt strādāt nepilnu slodzi, t.sk. rehabilitācijas vai terapeitiskos nolūkos. Daļējas darba spējas pabalsta apmērs tiek noteikts proporcionāli darba spēju ierobežojumiem un līdz tam piešķirtās invaliditātes pensijas apmēram. Piemēram, ja darba spēju ierobežojumi ir vidēji, tad pabalsts tiek piešķirts 50% apmērā no aprēķinātās invaliditātes pensijas, ja darba spēju ierobežojumi ir smagi – 75% apmērā, ja ļoti smagi – 100% apmērā.

Personas, kas saņem invaliditātes pabalstu, invaliditātes pensiju vai neredzīgo pensiju, var pretendēt arī uz citiem pabalstiem un atvieglojumiem (t.s. sekundārie pabalsti), piemēram, transporta pabalsts, pārvietošanās pabalsts, apkures pabalsts, mājokļa uzturēšanas maksājumu atvieglojumi, kā arī personas ar invaliditāti kopšanas pabalsts. Īrijā ir arī izstrādāta sekundāro pabalstu saņemšanas kārtība atkarībā no pamata pabalsta veida (invaliditātes pabalstu, invaliditātes pensiju, slimības pabalstu), ja persona ar darba spējas ierobežojumiem strādā nepilnu laiku. Piemēram, ja persona, kas saņem invaliditātes pensiju, strādā, tā zaudē tiesības saņemt apkures pabalstu; savukārt persona, kas saņem invaliditātes pabalstu un strādā nepilnu laiku, saglabā tiesības saņemt apkures pabalstu.

2.2.2. Vides pieejamība

Līdzīgi kā citās valstīs arī Īrijā attiecībā uz vides pieejamību personām ar invaliditāti tiek īstenota universālā dizaina (*Universal Design*) politika. Tas nozīmē, ka vienlīdzīgi vides pieejamības

principi ir jāievēro dažādās jomās – ēku būvniecībā, informācijas tehnoloģiju jomā, komunikācijas un sakaru tehnoloģiju jomā, visa veida pakalpojumu pieejamības jomā u.tml. Par šīs politikas veidošanu un īstenošanu atbildīgā institūcija ir Nacionālā invaliditātes pārvalde (*National Disability Authority*), kas ir noteikusi četras prioritārās universālā dizaina jomas: transports, būvniecība, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, pakalpojumu kvalitāte. Politikas mērķis ir nodrošināt visiem Īrijas pilsoņiem vienlīdzīgas iespējas iesaistīties sabiedrības dzīvē.

Vides pieejamību personām ar invaliditāti sekmē arī vairāki sociālās palīdzības un pabalstu veidi, piemēram, transporta pabalsts, pārvietošanās pabalsts u.c. Universālā dizaina principu ievērošanu regulē Invaliditātes likums (6.daļa), kas nosaka arī sabiedrības izpratnes veidošanu par vides pieejamības nodrošināšanu personām ar invaliditāti.

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Atbildīgā institūcija par personu ar invaliditāti profesionālo rehabilitāciju un nodarbinātību ir Apmācību un nodarbinātības dienests (*FÁS, the Training and Employment Authority*), kura kompetencē ietilpst bezdarbnieku apmācības un nodarbinātības veicināšana³⁶. Personu ar invaliditāti profesionālā rehabilitācija tiek nodrošināta divos galvenajos veidos: pirmkārt, organizējot stažēšanos vai apmācību uzņēmumos uz vietas, otrkārt, sadarbojoties ar dažādiem apmācību pakalpojumu sniedzējiem visā valstī. Apmācību un nodarbinātības dienestam ir sadarbības līgumi ar 18 dažādiem apmācību pakalpojumu sniedzējiem (*Specialist Training Providers*), kas īsteno savu darbību vairāk nekā 47 apmācības centros visā valstī. Lielākais apmācību pakalpojumu sniedzējs ir nevalstiskā organizācija - Nacionālais mācību tīkls (*National Learning Network*). 2011.gadā 1 442 personas ar invaliditāti pabeidza apmācības šajā tīklā.

Kopumā Apmācības un nodarbinātības dienests (*FÁS*) piedāvā 33 dažādus kursus personām ar invaliditāti šādās jomās³⁷ – uzņēmējdarbība, ēdināšanas pakalpojumi, informācijas tehnoloģijas, dizains u.c. Kursu ilgums ir vidēji no 12 mēnešiem līdz diviem gadiem, tācu ir arī garākas kursu programmas – līdz pat trīs gadiem. Kursu ilgums ir atkarīgs no programmas satura un personas invaliditātes veida un smaguma.

Personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas finansējumu nodrošina valsts. Personām, kas iesaistās Apmācību un nodarbinātības dienesta piedāvātajosursos, ir pieejami dažādi pabalsti – mācību pabalsts, izmitināšanas un ēdināšanas pabalsts, ceļa izdevumu pabalsts. Profesionālās rehabilitācijas pabalstu sistēma ir saskaņota ar pārējo pabalstu sistēmu.

Saskaņā ar Apmācību un nodarbinātības dienesta darbības ziņojumu³⁸ 2011.gadā 6 598 personas ar invaliditāti ir apmeklējušas un pabeigušas dienesta rīkotos apmācības kursus, savukārt 6 416 personas ar invaliditāti ir uzsākušas apmācības kādā no dienesta piedāvātajām programmām.

---

³⁶ Latvijā šīs funkcijas veic Nodabrinātības valsts aģentūra.

³⁷ Pilnu programmu uzskaitījumu skat.:

<http://www.fas.ie/en/Equality/Disability/Specialist+Training+Providers/Specialist+Training+Provider+Courses.htm> (pēdējo reizi skatīts: 27.01.2013.).

³⁸ Skat.: <http://www.fas.ie/en/pubdocs/annualreports/FASAnnualReport2011.pdf> (pēdējo reizi skatīts: 27.01.2013.).

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku Īrijā regulē šādi galvenie politikas dokumenti un normatīvie akti: Nacionālā invaliditātes stratēģija, Nodarbinātības vienlīdzības likums (1998, 2004), un Invaliditātes likums (2005). Personu ar invaliditāti nodarbinātības politika Īrijā ir attīstīta divos virzienos – personu ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšana valsts sektorā un privātajā sektorā.

2.4.1. Personu ar invaliditāti nodarbinātības politika valsts sektorā

Invaliditātes likuma 5. daļā ir definēti valsts pārvaldes iestāžu galvenie pienākumi personu ar invaliditātes nodarbinātības jomā – pirmkārt, sekmēt un atbalstīt personu ar invaliditāti nodarbinātību, otrkārt, nodrošināt, lai 3% no valsts sektorā nodarbinātajiem būtu personas ar invaliditāti, treškārt, katru gadu sniegt datus par šī mērķa izpildes rādītājiem. Valsts iestādēm ir izstrādātas konkrētas vadlīnijas un ieteikumi, kas aptver dažādus aspektus ar mērķi sekmēt personu ar invaliditāti iekļaušanu darba vidē: piemēram, darbinieku prasmju un zināšanu noteikšana, sadarbības veicināšana starp valsts pārvaldes iestādēm, izglītības iestādēm un personu ar invaliditāti atbalsta organizācijām, darba vietas saglabāšanu personai, kas ieguvusi invaliditāti, darba vides pielāgošana un pieejamība, citu iestāžu labās prakses piemēru pārņemšana, iestādes iekšējās kultūras attīstīšana, iestādes darbinieku izglītošana invaliditātes jomā un pozitīvas attieksmes veidošana pret personām ar invaliditāti u.tml. Valsts iestādēm ir nodrošināts plašs informatīvais atbalsts šo vadlīniju ievērošanai praksē.

Kā liecina Nacionālās invaliditātes pārvaldes 2012.gada ziņojums, 2011.gadā no visiem valsts sektorā nodarbinātajiem 3.1% bija personas ar invaliditāti. 2007.gadā valsts sektorā strādāja 5 879 personas ar invaliditāti, bet 2011.gadā - 6 171 persona, kas ir līdz šim augstākais rādītājs. Kopējo šī rādītāja dinamiku laika posmā no 2007. līdz 2011.gadam skat. 5.tabulā.

Tabula 5. Valsts sektorā nodarbināto personu ar invaliditāti skaita dinamika, 2007.-2011.gads

	Kopējais nodarbināto skaits	Nodarbinātās personas ar invaliditāti	% no kopējā darbinieku skaita
2007	238,833	5,879	2.5%
2008	229,000	6,083	2.7%
2009	219,653	6,380	2.9%
2010	210,249	5,748	2.7%
2011	205,067	6,171	3.1%

Datu avots: Nacionālā invaliditātes pārvalde, *2011 Report on Compliance with Part 5 of the Disability Act 2005*. Pieejams: <http://www.nda.ie/website/nda/cntmgmtnew.nsf/0/130C6428744E55CE80257ADE0031A616?OpenDocument>

2.4.2. Atbalsts privātā sektora darba devējiem

Privātajā sektorā personu ar invaliditāti nodarbinātības politika ir balstīta uz sadarbību starp darba devējiem un personām ar invaliditāti darba spējas vecumā. Īrijā privātie darba devēji var izmantot dažāda veida atbalsta programmas personu ar invaliditāti nodarbināšanai. Par šo programmu īstenošanu atbildīgā institūcija ir Sociālās aizsardzības dienests (*Department of Social Protection*). Trīs galvenās programmas jeb shēmas ir šādas:

- invaliditātes apzināšanās izglītības atbalsta programma;

- algu subsīdiju programma;
- darba vietas iekārtošanas un personas ar invaliditāti nodarbināšanas atbalsta programma.

Invaliditātes apzināšanās izglītības atbalsta programmas mērķis ir sniegt informāciju privātā sektora darba devējiem un darbiniekiem par personu ar invaliditāti nodarbināšanu. Tās ietvaros darba devēji un darbinieki iegūst šādas zināšanas:

- vienlīdzīgu iespēju un pretdiskriminācijas likumdošana;
- vispārīgu un specifisku informāciju par invaliditāti (invaliditātes veidi, invaliditātes etiķete, invaliditātes apzināšanās un uztvere u.tml.)

Darba devēji var saņemt šādu apmācības kursu grantus, kas pirmajā gadā sedz 90% no visām apmācības kursa izmaksām, bet otrajā un katrā nākamajā gadā – 80% (maksimālais granta apmērs ir 20 000 EUR gadā).

Algu subsīdiju programma nodrošina darba devējiem finansiālu atbalstu personu ar invaliditāti nodarbināšanai, kas strādā vairāk kā 20 stundas nedēļā. Šajā programmā pieejamās subsīdijas ir iedalītas trīs grupās jeb plūsmās, un darba devējs var izmantot vienu no tām vai visas trīs vienlaicīgi.

Pirmā subsīdiju plūsma paredz vispārēju subsīdiju personas ar invaliditāti atalgojumam gadījumos, kad tiek zaudēti 20% no kopējās iespējamās darbinieka produktivitātes. Lai saņemtu šo subsīdiju darbiniekam ir jāstrādā 21 līdz 39 stundas nedēļā. Subsīdijas apmērs ir 5.30 EUR par stundu un tiek aprēķināts, ņemot vērā kopējo nostrādāto stundu skaitu. Subsīdijas kopējais apmērs gadā nevar pārsniegt 10 748 EUR.

Otrā subsīdiju plūsma ir paredzēta tiem darba devējiem, kas nodarbina vairāk kā divas personas ar invaliditāti. Tā sedz uzraudzības, vadības un citas ar darbu saistītas izmaksas. Šajā gadījumā finansiālais atbalsts ir atkarīgs no personu ar invaliditāti kopējā skaita uzņēmumā un tas var svārstīties sākot no 10%, ja tiek nodarbinātas 3 līdz 6 personas, līdz 50% algas subsīdijas, ja tiek nodarbinātas vairāk kā 23 personas ar invaliditāti.

Trešā subsīdiju plūsma ir paredzēta tiem darba devējiem, kas nodarbina 30 un vairāk personas ar invaliditāti. Subsīdiju kopējais apmērs var sasniegt 30 000 EUR gadā.

Darba vietas iekārtošanas un personas ar invaliditāti nodarbināšanas atbalsta programma ir paredzēta darba devējiem, sniedzot viņiem dažāda veida atbalstu personu ar invaliditāti nodarbināšanai. Šī programma ietver vairākus pabalstus vai grantus, piemēram, darba vietas iekārtošanas vai pielāgošanas grants; darba intervijas surdotulka grants darbiniekiem ar dzirdes problēmām; darba vietas saglabāšanas grants darbiniekiem, kas ieguvuši invaliditāti; lasīšanas atbalsta grants darbiniekiem ar redzes problēmām. Visu šo grantu mērķis ir sniegt darba devējam finansiālu atbalstu, lai sekmētu personu ar invaliditāti iekļaušanu darba tirgū. Katra granta saņemšanas nosacījumi, procedūra un kopējais apmērs ir skaidri definēti.

2.4.3. Personu ar invaliditāti - darba ņēmēju - atbalsts

Papildus nodarbinātību veicinošiem pasākumiem darba devējiem Īrijā ir arī **Nodarbinātības atbalsta programma** darba ņēmējiem – personām ar invaliditāti. Šo programmu administrē Apmācību un nodarbinātības dienests, savukārt tās ieviešanu nodrošina Sociālās aizsardzības dienests. Programmas mērķis ir ar t.s. darba treneru (*Job Coach*) palīdzību sniegt dažāda veida atbalstu personām ar invaliditāti, kas vēlas iekļauties darba tirgū un ir darba meklējumos.

Programmas īstenošana ir deleģēta vietējām organizācijām, kuru darbība visbiežāk ir saistīta ar palīdzības sniegšanu personām ar invaliditāti. Programmas ietvaros šīs organizācijas tiek dēvētas

par sponsoriem. To uzdevums ir algot darba trenerus un programmas koordinātorus konkrētajā administratīvajā teritorijā, nodrošinot šādus pakalpojumus:

- individuālo vajadzību novērtēšana;
- profesionālās darbības profila noteikšana un karjeras plānošana;
- individuālā nodarbinātības plāna sastādīšana;
- darba meklēšana un darbā iekārtošana;
- darba apmācība;
- darba devēju konsultēšana un atbalstīšana;
- turpmākā atbalsta sniegšana un mentoring darba devējam un darba ņēmējam.

Darba treneris palīdz noteikt vēlamu darba slodzes apmēru, personas prasmes, intereses un zināšanas, piemērotību konkrētam darbam, viņš veic arī personas novērošanu sociālajā vidē, lai novērtētu personas sociālās un saskarsmes prasmes. Nepieciešamības gadījumā darba treneris konsultējas ar personas ārstējošo ārstu, lai noteiktu, vai izvēlēta vakance ir piemērota personas veselības stāvoklim. Visu šo pakalpojumu mērķis ir palīdzēt atrast pēc iespējas piemērotāku darbu personai ar invaliditāti. Programmas pamatā ir individuāla pieeja katram darba meklētājam. Dalība šajā programmā personai ar invaliditāti ir bez maksas. Kļūstot par darba ņēmēju, persona iegūst visas tās pašas tiesības, kādas ir ikvienam darba ņēmējam valstī. Dalībai programmā var reģistrēties Sociālās aizsardzības dienesta filiālēs – nodarbinātības birojos.

Kopumā secināms, ka Īrijā ir ļoti izvērsta personu ar invaliditāti sociālā un profesionālā atbalsta politika, kas tiek finansēta no valsts budžeta līdzekļiem. Būtiskas izmaiņas personu ar invaliditāti nodarbinātības politikā notika 2005.gadā, kad tika pieņemts šobrīd spēkā esošais Invaliditātes likums. Nodarbinātības politikas pasākumu un nodarbinātības statistikas datu integrēts izvērtējums liecina, ka īstenotie politikas pasākumi sasniedz izvirzītos mērķus – ir vērojama kaut arī lēna, bet stabila tendence palielināties nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvaram. Par to liecina tas, ka ar katru gadu pieaug gan kopējais nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars (2004.gadā – 4%, 2011.gadā – 6.2%), gan arī valsts sektorā nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars (2007.gadā – 2.5%, 2011.gadā – 3.1%), sasniedzot Invaliditātes likumā definēto mērķi šajā jomā.

Nīderlande

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Statistikas dati par iedzīvotājiem kopumā un personām ar invaliditāti ir iegūti no Nīderlandes Centrālās statistikas biroja (www.cbs.nl). Statistikas dati par personu ar invaliditāti nodarbinātību Nīderlandes publiskajās datu bāzēs nav pieejama, tāpēc, lai raksturotu kopējo nodarbinātības un bezdarba rādītājus, pētījumā ir izmantoti Eiropas Savienības Statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem (EU-SILC), citiem iepriekš veiktiem pētījumiem un politikas novērtējuma ziņojumiem.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2010. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	16 574 989
Personu ar invaliditāti skaits (vecumā no 15 – 65 gadiem)*	715 080
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	4.3

Datu avots: Nīderlandes Centrālās statistikas birojs (<http://statline.cbs.nl>); 2012.gadā iedzīvotāju skaits: 16 730 348.

Piezīme: *Šajā skaitā iekļautas personas, kas saņem šādus invaliditātes pabalstus – WAO, Wajong, WAZ (skat.2.sadaļu).

Tabula 2.1. Iedzīvotāji (2012.gads) un personas ar invaliditāti (2010.gads) sadalījumā pēc vecuma

Pazīmes	Visi iedzīvotāji (2011)		Personas ar invaliditāti (2010)		
	Vecums	Skaitis	(%)	Vecums	Skaitis
Līdz 19 gadiem	3 894 754	23.3	15 – 25 gadi	54 080	7.5
20 - 29 gadi	2 060 848	12.3	25 – 35 gadi	62 790	8.8
30 – 39 gadi	2 081 045	12.4	35 – 45 gadi	101 970	14.3
40 – 49 gadi	2 585 858	15.5	45 – 55 gadi	177 350	24.8
50 – 59 gadi	2 320 985	13.9	55 – 65 gadi	318 550	44.6
60 – 69 gadi	1 944 546	11.6	-	-	-
70 un vairāk gadi	1 842 312	11.0	-	-	-
KOPĀ	16 730 348	100.0	KOPĀ	714 740	100.0

Datu avots: Nīderlandes Centrālās statistikas birojs, 2012 (<http://statline.cbs.nl>)

Tabula 2.2. Iedzīvotāji (2012. gads) un personas ar invaliditāti (2010.gads) sadalījumā pēc dzimuma

Pazīmes	Visi iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Dzimums	Skaitis	(%)	Skaitis
Sievietes	8 447 477	50.4	334 060	46.7
Vīrieši	8 282 871	49.6	381 030	53.3
KOPĀ	16 730 348	100.0	715 090	100.0

Datu avots: Nīderlandes Centrālās statistikas birojs, 2012 (<http://statline.cbs.nl>)

Tabula 3. Nodarbinātības un bezdarba kopējie rādītāji iedzīvotāju (2012.gads) un personu ar invaliditāti (2009.gads) vidū vecumā no 15 gadiem

Nodarbinātības rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Darba spējas vecumā (skaits)	10 992 000	751 310
Ekonomiski aktīvie (skaits)	7 897 000	427 060
Nodarbinātie (skaits)	7 387 000	405 707
Ekonomiski aktīvie no visiem darba spējas vecumā (%)	71.8	56.8
Nodarbinātie no visiem darba spējas vecumā (%)	67.2	54.0
Nodarbinātie no visiem ekonomiski aktīvajiem (%)	93.6	95.0
Nodarbinātās personas ar invaliditāti no visiem nodarbinātajiem (%)	-	5.5
Bezdarba rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Bezdarbnieki (skaits)	507 000	21 353
Bezdarbnieki no visiem darba spējas vecumā (%)	4.6	2.8
Bezdarbnieki no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	6.4	5.0
Bezdarbnieki ar invaliditāti no visiem bezdarbniekiem (%)	-	4.2

Datu avots: dati par iedzīvotājiem - Nīderlandes Centrālās statistikas birojs, 2012 (<http://statline.cbs.nl>); dati par personām ar invaliditāti – EU SILC, 2009.

Tabula 4. Profesionālā rehabilitācija personām ar invaliditāti (2009. gads)

Apmācību koordinators	Apmācību dalībnieku skaits	Darbā iekārtojušos skaits	Darbā iekārtojušos īpatsvars no visiem apmācību dalībniekiem (%)
Strādājošo Apdrošināšanas institūts	48 766	4 609	9.4%

Datu avots: Strādājošo Apdrošināšanas institūts, 2009 pēc ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Netherlands, 2009.

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Nīderlandē invaliditāti nosaka Sociālo lietu un nodarbinātības ministrijas pakļautības iestāde – Strādājošo Apdrošināšanas institūts (*Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen – UWV*). Saskaņā ar Darba un ienākumu atbilstoši darba spējām likumu (*Work and Income according to Labour Capacity Act, WIA*) (turpmāk – Darba un ienākumu likums), kas tika pieņemts 2005.gada 29.decembrī, invaliditāte ir definēta kā strādājošās personas pelnīšanas spēju samazinājums, kas tiek izteikts procentos. Līdz ar šī likuma stāšanos spēkā spēku zaudēja līdzšinējais Invaliditātes (Reintegrācijas) likums. Daļa no šī likuma tika iekļauta jaunajā likumā, bet daļa jautājumu tika ietverta Jauniešu ar invaliditāti sociālās palīdzības likumā (*Disablement Assistance Act for Handicapped Young Persons, WAJONG*). Invaliditātes apdrošināšanas likums (*Disability Insurance Act, WAO*) netika atcelts, taču kopš 2005.gada tas attiecas tikai uz tām personām, kurām līdz 2006.gada 1.janvārim bija piešķirts vispārējais invaliditātes pabalsts (WAO).

Ja persona slimības dēļ ilgāk kā divus gadus nevar atgriezties darbā, Strādājošo Apdrošināšanas institūts (UWV) veic novērtējumu. UWV ārsts un darba eksperts nosaka personas darba spēju līmeni, aprēķinot algas zuduma jeb pelnīšanas spēju zuduma apmēru. Tas nozīmē, ka invaliditāte tiek noteikta, salīdzinot personas darba algu pirms invaliditātes iegūšanas ar paredzamo darba

algu, ko persona ir spējīga nopelnīt pēc invaliditātes iegūšanas. Atbilstoši šiem kritērijiem Darba un ienākumu likums nosaka četras kategorijas:

- (1) algas zudums mazāks par 35% - ja algas zudums ir mazāks par 35%, persona netiek atzīta par darba nespējīgu; personai ir jāatgriežas savā līdzšinējā darba vietā un kopā ar darba devēju jāizstrādā rīcības plāns, lai turpinātu darbu (piemēram, veicot darba vietas pielāgošanu vai pārskatot darba pienākumus);
- (2) algas zuduma apmērs ir vismaz 35%, bet mazāks par 80% - persona tiek iekļauta Darbā atgriešanās shēmā personām ar daļēju darba nespēju (WGA);
- (3) algas zudums vismaz 80% ar reālām izredzēm atjaunot darba spējas – personas darba nespēja ir pārejoša un persona tiek iekļauta Darbā atgriešanās shēmā personām ar daļēju darba nespēju (WGA);
- (4) algas zudums ir vismaz 80% bez reālām izredzēm atjaunot darba spējas – persona tiek iekļauta Ienākumu nodrošināšanas shēmā personām ar pilnīgu darba nespēju (IVA) un tiek piešķirts pabalsts, pamatojoties uz pēdējās nopelnītās algas apmēru.

Šīm kategorijām ir pakārtota arī invaliditātes pabalstu sistēma.

Pēc būtības Nīderlandes normatīvais regulējums nodala divas invaliditātes pakāpes:

- pilnīga darba nespēja – pelnīšanas spēju samazinājums ir vismaz 80% apmērā;
- daļēja darba nespēja – pelnīšanas spēju samazinājums ir vismaz 35% apmērā.

Invaliditātes piešķiršanas kārtība ir sekojoša. Atbilstoši Slimības pabalstu piešķiršanas likumam darba devējs maksā slimības pabalstu 70% apmērā no algas līdz 104 nedēļām. Pārejošas darba nespējas laikā, ja persona nevar atgriezties darbā, tā iesniedz iesniegumu UWV ar lūgumu noteikt invaliditāti. Iesniegumam tiek pievienota atskaite par veiktajiem rehabilitācijas un reintegrācijas pasākumiem (skat. 2.3. sadaļu). Ja UWV novērtē, ka šīs aktivitātes nav bijušas pietiekamas, tā var atteikt iesnieguma izskatīšanu un likt darba devējam turpināt maksāt slimības pabalstu līdz 156 nedēļām.

Iesnieguma par invaliditātes piešķiršanu izskatīšanas ilgums ir 90 dienas, bet atsevišķos gadījumos tas var būt arī garāks. Novērtējumu veic trīs speciālisti: UWV ierēdnis (apamtpersona), ārsts un darba eksperts, katram no kuriem ir savs uzdevums. Vispirms ārsts saņem personas lietu no amatpersonas un novērtē tajā uzrādītās diagnozes un tās pamatojošo izmeklējumu dokumentus, kā arī jau darba nespējas laikā izstrādāto un īstenoto personas rehabilitācijas plānu un aktivitātes. Pēc tam persona tiek uzaicināta uz interviju, lai veiktu tās funkcionālo spēju ierobežojumu novērtējumu. Šim nolūkam tiek izmantots funkcionālo spēju saraksts, kas aptver 70 cilvēka funkcionēšanas aspektus (piemēram, sociālā funkcionēšana, dinamiskās un statiskās kustības, pielāgotība fiziskajai videi u.c.). Pēc ārsta izvērtējuma personas lieta nonāk pie darba eksperta, kurš personas funkcionālajām spējām no vakanču datu bāzes piemeklē atbilstošus darbus. Tikai pēc tam tiek aprēķināts personas pelnīšanas spēju zuduma apmērs. Lēmumu par pelnīšanas spēju zudumu pieņem UWV amatpersona, balstoties uz ārsta un darba eksperta novērtējuma rezultātiem.

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Darba un ienākumu likuma pamatā ir princips, ka personai ir izdevīgāk turpina strādāt nekā saņemt invaliditātes pabalstu. Personai ar invaliditāti piešķiramais pabalsts un tā apmērs ir

atkarīgs no piešķirtās invaliditātes pakāpes un izredzēm atjaunot savas darba spējas. Pastāv divas pabalstu piešķiršanas shēmas: Darbā atgriešanās shēma personām ar daļēju darba nespēju (WGA) un Ienākumu nodrošināšanas shēma personām ar pilnīgu darba nespēju (IVA).

Ja pelnīšanas spēju zudums ir 35-80% apmērā un pastāv reālas izredzes atjaunot savas pelnīšanas spējas, personai tiek piešķirts pabalsts ***Darbā atgriešanās shēmas personām ar daļēju darba nespēju (WGA)*** ietvaros. Saņemot šo pabalstu, persona var arī strādāt un tādējādi palielināt savus ienākumus.

Pirmos 3 līdz 38 mēnešus atkarībā no kopējā personas darba stāža persona saņem ***algai piesaistīto invaliditātes pabalstu***. Pirmos divus mēnešus šis pabalsts ir 75% apmērā no iepriekšējās algas (pirms invaliditātes), pēc tam – 70% apmērā. Ja persona strādā, viņa saņem pabalstu 75% apmērā no iepriekšējās algas un arī jauno algu.

Pēc algai piesaistītā pabalsta izmaksāšanas termiņa beigām, ja persona spēj nopelnīt 50% vai vairāk no savas iepriekšējās algas, viņa saņem ***algas piemaksas pabalstu***, kas ir 70% no iepriekšējās algas un pašreizējās algas starpības.

Ja persona spēj nopelnīt mazāk par 50% no savas iepriekšējās algas, papildus savai pašreizējai algai viņa saņem ***invaliditātes pabalstu***, kas nav tieši saistīts ar iepriekšējās algas lielumu. Šo pabalstu aprēķina par pamatu ņemot valstī noteikto minimālo algu, kas tiek reizināta ar noteiktu skaitli, kas atbilst pelnīšanas spēju zuduma apmēram procentuālā izteiksmē (35% - 80%). Piemēram, ja personas pelnīšanas spēju zudums ir 35-44%, tad invaliditātes pabalsts ir 28% apmērā no minimālās algas.

Ja personas pelnīšanas spēju zudums ir novērtēts 80% vai vairāk, bet pastāv izredzes tās atjaunot, tad personas invaliditātes pabalsts ir 70% apmērā no iepriekšējās algas. Šis pabalsts tiek izmaksāts tik ilgi, kamēr tiek pilnībā noskaidrots, ka pelnīšanas spējas nevarēs atjaunot.

Ja persona ir pilnīgi darba nespējīga (darba spējas ir zemākas par 20% un algas zuduma apmērs ir 80% un vairāk) un viņai ir ļoti mazas vai nekādas izredzes atjaunot savas darba spējas, persona var saņemt pabalstu ***Ienākumu nodrošināšanas shēmas personām ar pilnīgu darba nespēju (IVA)*** ietvaros. Pabalsta apmērs ir 75% no pirms invaliditātes algas. Ja pastāv kaut mazākās pelnīšanas spēju atjaunošanas iespējas, pirmos piecus gadus reizi gadā tiek veikts atkārtots darba un pelnīšanas spēju novērtējums. Atkarībā no atkārtotā novērtējuma rezultātiem persona saņem invaliditātes pabalstu WGA vai IVA pabalstu shēmu ietvaros.

Gan WGA, gan IVA shēmas invaliditātes pabalstu saņēmējiem pienākas arī ***atvaļinājuma pabalsts***. Tā apmērs ir 8% no personas invaliditātes pabalsta, atvaļinājuma pabalsts tiek izmaksāts vienu reizi gadā maija mēnesī. Ja personas ar invaliditāti ienākumi WGA vai IVA pabalstu shēmas ietvaros ir zemāki par minimālo algu, viņai ir tiesības saņemt papildus maksājumu no Strādājošo Apdrošināšanas institūta (UWV).

Atsevišķs pabalsts ir ***jauniešiem ar invaliditāti***, kura piešķiršanu un izmaksu regulē Jauniešu ar invaliditāti sociālās palīdzības likums (WAJONG). Par likuma izpildi atbildīgā valsts institūcija ir Strādājošo Apdrošināšanas institūts (UWV), kas arī nosaka pabalsta apmēru. Pabalsta apmērs ir atkarīgs no nopelnītās algas lieluma un ir piesaistīts minimālajai algai. Pabalstu var saņemt, ja:

- persona ir kļuvusi vismaz 25% darba nespējīga pirms 17 gadu vecuma sasniegšanas;
- persona ir kļuvusi 25% darba nespējīga pirms 30 gadu vecuma sasniegšanas, vismaz 6 mēnešus pirms invaliditātes iegūšanas ir bijusi students, un iegūtā invaliditāte liedz personai strādāt pilnas slodzes darbu.

Pabalsts tiek izmaksāts no 18 gadu vecuma līdz pat 65 gadu vecumam. To personu gadījumā, kas nav spējīgas strādāt 17 gadu vecumā, tiek veikts kvalifikācijas novērtējums, lai varētu noteikt darba spēju zudumu. Pabalsts tiek piešķirts tad, ja darba spēju zudums ir vismaz 25% 52

nedēļu ilgā periodā. Veselības un funkcionālā stāvokļa novērtējumu veic UWV ārsts un darba speciālists. Ja persona var strādāt, darba speciālists nosaka funkcionālajam stāvoklim atbilstošos darbus. UWV atbild arī par rehabilitācijas pasākumiem, palīdz atrast darbu, nosaka darba vietas pielāgošanu, kā arī piešķir līdzekļus profesionālajai apmācībai. Pilnīgi darba nespējīgiem jauniešiem pabalsts ir 75% no valstī noteiktās minimālās algas.

Papildus invaliditātes pabalstiem, personām ar invaliditāti pienākas dažādi **nodokļu un maksājumu atvieglojumi** (piemēram, samazinātas izmaksas par veselības aprūpes pakalpojumiem, uz kuriem neattiecas apdrošināšana (zobārsta pakalpojumi), transporta pakalpojumiem, dažādu speciālo iekārtu iegādei u.c.). Šo atvieglojumu mērķis ir palielināt personu ar invaliditāti ienākumus un samazināt veselības aprūpes izdevumus.

Saskaņā ar Sociālā atbalsta likumu pašvaldības ir atbildīgas par sociālās palīdzības sniegšanu personām ar invaliditāti. Pašvaldību uzdevums ir novērtēt personas vajadzības un tām atbilstošos palīdzības veidus, kurus var saņemt kā pakalpojumu vai kā naudas pabalstu. Personām ar invaliditāti ir pieejama šāda palīdzība: personīgas higiēnas ievērošana, palīdzība un uzraudzība medikamentu lietošanā, palīdzība mājas uzkopšanā, ēdiena pagatavošanā, ēšanā un dzeršanā, pārvietošanās palīdzība. Personas ar funkcionāliem traucējumiem var saņemt tehniskos palīgīdzekļus un mājas pielāgošanas pakalpojumus.

2.2.2. Vides pieejamība

Vides pieejamības jautājums Nīderlandē tiek risināts kompleksi, nosakot atbildību gan valsts, gan pašvaldību institūcijām, gan privātajam sektoram. Ir izstrādāti normatīvie akti, politikas dokumenti, praktiskās rokasgrāmatas un interneta resursi, kuru mērķis ir panākt vienlīdzīgas iespējas visiem iedzīvotājiem. Galvenā atbildīgā valsts institūcija šajā jomā ir Infrastruktūras un vides ministrija.

Vides pieejamības kontekstā no likumiem jāmin 2008.gada 1.jūlijā pieņemtais Teritorijas plānošanas likums, kura mērķis ir sekmēt kvalitatīvu un ilgtspējīgu teritoriju un telpu izveidošanu un izmantošanu. Šis likums nosaka arī lielāku atbildību tieši pašvaldībām, kas ir atbildīgas par savu teritoriju atbilstību vides pieejamības principiem un sociālā atbalsta sniegšanu personām savu mājokļu pielāgošanai (skat. 2.2.1.sadaļu par pašvaldību atbalstu personām ar invaliditāti). No 2010.gada 1.janvāra ir spēkā Teritorijas plānošanas likuma prasības arī attiecībā uz digitālo plānojumu ar mērķi nodrošināt arvien lielāku informācijas pieejamību iedzīvotājiem. Vides pieejamības minimālās prasības nosaka arī Būvniecības likums (*Bouwbesluit*). 2012.gadā veiktie grozījumi šajā likumā nosaka ēku un telpu pieejamības prasības atbilstoši Nīderlandes NEN 1814 standartam par ēku un vides pieejamību. Šis standarts sniedz informāciju par to, kas jāievēro, lai ēka būtu pieejama pēc iespējas plašākam cilvēku lokam (piemēram, pieļaujamo sliekšņu augstumu, bīdāmo durvju smagumu).

Ļoti svarīgs normatīvais akts ir 2003.gada 3.aprīlī pieņemtais likums par Vienlīdzīgu attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti un hroniskām slimībām (*Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte*). Jau šobrīd likums aptver tādas jomas kā nodarbinātība, izglītība, mājoklis, un ir plānots, ka nākotnē tas attieksies arī uz tādām jomām kā transports un pakalpojumu sniegšana.

Nīderlandē tiek sekmēta arī universālā dizaina (*Universal Design*) principu ievērošana, saskaņā ar kuriem pēc iespējas vairāk cilvēku var viegli, ērti un droši piekļūt ēkām, ārējai videi, pakalpojumiem un produktiem neatkarīgi no viņu vecuma, fiziskā, garīgā vai psiholoģiskā

stāvokļa, dzimuma vai kultūras. Universālā dizaina vadlīnijas attiecas gan uz produktu iepakojumiem, mājas lapu dizainu un lietošanu, transportu, ēkām un telpām. Nīderlandē ir virkne interneta resursu, kuros dažādas organizācijas sniedz praktiskus padomus, kā nodrošināt pieejamību un kā saņemt valsts un pašvaldību palīdzību vides pieejamības pilnveidošanai.

Globālajā tīmeklī ir izveidots arī nacionālais informācijas centrs *AllesToegankelijk* (Pieeja visiem, www.allestoegankelijk.nl), kas sniedz likumdošanas un praktisko informāciju par vides pieejamību, aptverot visas būtiskākās jomas: produkti un pakalpojumi, ēkas, sakari, publiskā telpa un transports. Galvenais uzsvars ir uz to, lai motivētu dažādo pakalpojumu sniedzējus nodrošināt pēc iespējas plašāku pieejamību saviem pakalpojumiem. Šim mērķim ir izstrādāta arī Pieejamības rokasgrāmata, kurā ir sniegta informācija, kā vēl vairāk palielināt vides pieejamību un tādējādi celt savu konkurētspēju, nodrošinot arvien lielāku cilvēku pieplūdumu vietai, ēkai, produktam vai pakalpojumam.

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Par personu ar invaliditāti reintegrāciju darba tirgū atbildīgs ir Strādājošo Apdrošināšanas institūts (UWV), kas sadarbībā ar pašvaldībām nodrošina nepieciešamās aktivitātes. Kopš 2002.gada profesionālās rehabilitācijas un reintegrācijas pakalpojumi ir nonākuši privātā sektora rokās. Tas nozīmē, ka UWV rehabilitācijas un reintegrācijas pakalpojumus deleģē privātajiem uzņēmumiem, ar ko pašvaldības slēdz līgumus.

Pirmais rehabilitācijas posms sākas jau strādājošā pārejošās darba nespējas (slimības) laikā. Pirmo 104 slimības nedēļu laikā darba devējs un strādājošais ir kopīgi atbildīgi par rehabilitācijas pasākumu īstenošanu. Ir noteikts, ka darba devējam ir jānoslēdz līgums ar privātu sertificētu institūciju, kuras speciālisti ir arodveselības ārsti, psihologi, ergoterapeiti un kas kopā ar slimo darbinieku izstrādā rehabilitācijas plānu. Šo procesu sauc par agrīno iesaistīšanos – aktīvu iesaistīšanos atveseļošanās procesā un darba atsākšanā. 87.-91.nedēļā darba devējs kopā ar darbinieku sagatavo atskaiti par veiktajiem reintegrācijas pasākumiem un nosūta to UWV. 93.nedēļā UWV izvērtē iesniegto atskaiti un, ja ir pamatoti, uzsāk invaliditātes noteikšanas procedūru.

Nākamais profesionālās rehabilitācijas posms ir jau pēc invaliditātes piešķiršanas un ir atkarīgs no tā, kādas ir personas izredzes/iespējas atjaunot savas darba spējas un samazināt algas zuduma apmēru. Personām, kurām ir noteikts vismaz 80% pelnīšanas spēju zudums bez izredzēm tās atjaunot, netiek sastādīts individuālais profesionālās rehabilitācijas plāns un netiek veikti nekādi reintegrācijas pasākumi. Gadījumā, ja persona ir pilnīgi darba nespējīga, bet pastāv izredzes atjaunot darba un pelnīšanas spējas, persona saņem invaliditātes pabalstu 70% apmērā no iepriekšējās algas un viņai tiek nodrošināti rehabilitācijas un reintegrācijas pasākumi ar mērķi kļūt par darba spējīgu. Ja rehabilitācijas pasākumi ir neveiksmīgi, persona tiek atzīta par pilnīgi un pastāvīgi darba nespējīgu un saņem invaliditātes pabalstu 75% apmērā no iepriekšējās algas.

Personām, kurām ir noteikta daļēja invaliditāte, ir pienākums sadarboties ar UWV, lai iesaistītos rehabilitācijas un reintegrācijas pasākumos. UWV pamata funkcija ir novērtēt personas vajadzības un izvēlēties atbilstošu profesionālās rehabilitācijas - reintegrācijas pakalpojumu sniedzēju.

Pēdējos gados veiktās likumdošanas izmaiņas ir vērstas uz to, lai attīstītu individuālo pieeju profesionālās rehabilitācijas un reintegrācijas jomā. Standarta pieeja paredz, ka UWV izvēlas pakalpojumu sniedzēju un apmaksā personas apmācību un sagatavošanu darbam, vai arī t.s.

izmēģinājuma darbā iekārtošanu. Pēdējais paredz, ka invaliditātes pabalsta saņēmējs maksimums trīs mēnešus var strādāt pie darba devēja bez atalgojuma, vienlaikus saņemot pabalstu. Šādas pieejas pamatā ir ideja, ka darba devējs turpina nodarbināt šo personu pēc izmēģinājuma beigām. Kopš 2004.gada personām ar invaliditāti tika radīta jauna iespēja - pašām sastādīt savu Individuālās rehabilitācijas plānu (IRO), nosakot nepieciešamās aktivitātes. Tāpat persona var izvēlēties sev piemērotāko reintegrācijas pakalpojumu sniedzēju. IRO tiek vispirms saskaņots ar UWV, kas, savukārt, to saskaņo ar profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju un piešķir tā īstenošanai nepieciešamo finansējumu. Maksimālais IRO īstenošanas periods ir divi gadi un maksimālā pieejamā summa ir 5000 EUR. Maksājuma apmērs un izmaksas kārtība ir tieši saistīta ar privātā uzņēmuma (pakalpojuma sniedzēja) sasniegtajiem rezultātiem. Parasti 50% maksājuma tiek izmaksāti avansā, bet otri 50% - pēc tam, kad persona ir dabūjusi darbu un strādā tajā vismaz 6 mēnešus. Laikā no 2004.gada 1.janvāra līdz 2007.gada 1.aprīlim apmēram 25 000 personu ar daļēju invaliditāti izvēlējās IRO stratēģiju kā savas reintegrācijas veidu. Cilvēku skaits, kas izvēlas IRO, arvien turpinot pieaugt. Turklāt šīs pieejas efektivitāte esot divas reizes augstāka par standarta rehabilitācijas pieeju.³⁹

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

2.4.1. Pabalstu sistēma un agrīnā reintegrācija nodarbinātības veicināšanai

Personu ar invaliditāti nodarbinātības politikas svarīgs elements ir izveidotā invaliditātes pabalstu sistēma, kas ir vērsta uz to, lai motivētu cilvēkus strādāt. Strādājot viņi var būtiski palielināt savus ienākumus, vienlaikus nezaudējot iespēju saņemt invaliditātes pabalstu. Kā vienu no piemēriem var minēt WAJONG pabalstu jauniešiem. Ik gadu uz šo pabalstu piesakās 15 000 jauniešu. Reaģējot uz pieaugošo pabalsta pieprasītāju skaitu, 2010.gada janvārī tika pieņemti WAJONG likuma grozījumi. Tie noteica, ka persona nevar automātiski pretendēt uz invaliditātes pabalstu, bet vispirms personai tiek izstrādāts individuālais integrācijas plāns, definējot nepieciešamo palīdzību darba atrašanai vai profesionālajai rehabilitācijai. Arī pēc tam pabalsts netiek piešķirts automātiski, bet tiek veikta piemaksa pie algas tādā apmērā, lai tā būtu augstāka par minimālo pabalstu. Sasniedzot 27 gadu vecumu, tiek veikts atkārtots personas darba spēju novērtējums, lai noteiktu papildus invaliditātes pabalsta nepieciešamību. Tiek aplēsts, ka divas trešdaļas no personām, kas ik gadu piesakās uz WAJONG pabalstu, īsteno individuālo reintegrācijas plānu, un tikai viena trešdaļa ar smagu invaliditāti saņem pabalstu 75% apmērā no valstī noteiktās minimālās algas.

Nākamais nodarbinātības veicināšanas politikas elements ir agrīnās rehabilitācijas-reintegrācijas sistēma, par ko ir atbildīgi darba devēji sadarbībā ar darba ņēmējiem un Strādājošo Apdrošināšanas institūtu (UWV) pirmos divus gadus pēc saslīmšanas. Šajā laikā mērķis ir personas reintegrācija iepriekšējā darba vietā, veicot nepieciešamos atbalsta pasākumus (piemēram, darba vietas pielāgošana u.c.) darba vietas saglabāšanai.

2.4.2. Subsīdijas un atbalsts darba devējiem

Atsevišķa personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas pasākumu grupa ir atbalsts darba devējiem, kas nodarbina personas ar funkcionāliem traucējumiem. Darba devēji tiek motivēti

---

³⁹ Sickness and Disability Schemes in the Netherlands. Country memo as a background paper for the OECD Disability Review, November 2007, www.oecd.org/els/disability.

pieņemt/paturēt darbā personas ar invaliditāti, piešķirot viņiem algu subsīdijas, palīdzību darba vietu pielāgošanā, darbinieku profesionālajā apmācībā un trenēšanā. No 2006.gada 1.janvāra Nīderlandes valdība, lai motivētu darba devējus nodarbināt personas ar invaliditāti, ieviesa t.s. „bez riska politiku”. Tā paredz, ka darbinieka ar invaliditāti saslimšanas gadījumā darba devējam nav jāizmaksā slimības pabalsts – to dara Strādājošo Apdrošināšanas institūts (UWV). No 2010.gada darba devēji var pieprasīt līdz pat 100% lielu subsīdiju par darba vietas pielāgošanu, ja darbinieks ir nostrādājis uzņēmumā vismaz 6 mēnešus. Tāpat darba devējs drīkst maksāt darbiniekam algu, kas ir zemāka par valstī noteikto minimālo algu. Atlikušo daļu piemaksā pašvaldības, lai kopumā personas ienākumi būtu lielāki par minimālo invaliditātes pabalstu.

Neraugoties uz pieejamo atbalstu darba devējiem, Nīderlandes valdība bija secinājusi, ka tas nesniedza gaidītos rezultātus, tāpēc jau 2009.gadā tika plānots ieviest personu ar invaliditāti nodarbinātības kvotu sistēmu, bet ierosinājums tika noraidīts. Tā vietā valdība mudināja lielos valsts uzņēmumus, darba devēju organizācijas un arodbiedrības iekļaut nodarbinātības kvotas jaunos kolektīvajos darba līgumos. Šādas kvotas paredz vairāk kā viena piektā daļa no kolektīvajiem darba līgumiem. Attiecībā uz pārējiem darba devējiem joprojām tiek plānots ar likumu noteikt, ka uzņēmumos no visiem strādājošajiem ir jābūt vismaz 5% personu ar invaliditāti.

2.4.3. Aizsargātā nodarbinātība

Aizsargāto nodarbinātību (*sheltered employment*) regulē Aizsargātās nodarbinātības likums (*Wet sociale werkvoorziening, WSW*). Likuma mērķis ir radīt darba iespējas cilvēkiem ar smagiem fiziskās, intelektuālās un/vai garīgās veselības traucējumiem, kuri vēlas, bet nav spējīgi strādāt normālos darba apstākļos bez algas subsīdijām, darba vadītājiem un darba vietas pielāgošanas. Šādos gadījumos personai tiek piedāvāta iespēja strādāt speciālajos aizsargātajos uzņēmumos. Mērķis ir, pirmkārt, radīt adaptētās darba vietas, kas maksimāli ir pietuvinātas normāliem darba apstākļiem; otrkārt, saglabāt un attīstīt personu ar invaliditāti darba spējas. Par likuma ieviešanu atbildīgas ir pašvaldības, kas šim mērķim saņem subsīdijas no valsts.

Likums definē trīs galvenās aizsargātā darba veidus:

- persona var strādāt sociālajā uzņēmumā (jeb aizsargātā darba uzņēmumā);
- persona no sociālā uzņēmuma var tikt nosūtīta darbam parastā uzņēmumā, darba ņēmējs oficiāli strādā pašvaldībai, bet praktiski tas notiek parastā darba vidē;
- persona var noslēgt līgumu ar parastu darba devēju, taču personai tiek nodrošināta supervīzija darba vietā (šajā gadījumā pašvaldība darba devējam piešķir subsīdijas, lai segtu zaudējumus, kas rodas no darbinieka ar invaliditāti zemākas darba produktivitātes, profesionālās integrācijas izdevumus, supervīzijas izdevumus).

Aizsargātās nodarbinātības likums kopumā nodrošina darba ņēmējiem ar invaliditāti tādas pašas tiesības un darba nosacījumus kā darba ņēmējiem bez invaliditātes. Darba apstākļus regulē kolektīvais darba līgums, kas ir noslēgts starp Nīderlandes Pašvaldību asociāciju un arodbiedrībām. Kolektīvajā līgumā ir atrunāti tādi jautājumi kā darba laiks, darba stundas, samaksa un virsstundu darba apmaksā. Persona, kas iesaistās kādā no aizsargātās nodarbinātības formām, saņem kolektīvo līgumu. Kopš 2005.gada 1.janvāra ir izveidots Darba un ienākumu centrs (CWI), kas izvērtē, vai persona atbilst Aizsargātā darba likuma mērķa grupai, un nosaka, kura no aizsargātā darba formām personai ir vispiemērotākā (pirms tam to darīja pašvaldība). Tikai pēc CWI novērtējuma tiek iesaistīta pašvaldība, lai palīdzētu atrast piemērotāko risinājumu un iekārtotu personu darbā. Atbilstošu darba vietu var piedāvāt arī pati persona ar invaliditāti, saskaņojot to ar pašvaldību.

2.4.4. Pašvaldību politika nodarbinātības veicināšanai

2004.gada janvārī stājās spēkā grozījumi Nīderlandes Darba un sociālās palīdzības likumā. Grozījumu mērķis bija panākt, lai arvien lielāks dažādu, t.sk. invaliditātes, pabalstu saņēmēju skaits atgrieztos darba tirgū. Lai to sasniegtu, pašvaldībām tika piešķirta lielāka normatīvā un finansiālā atbildība par sociālajiem pabalstiem. Saskaņā ar jauno sistēmu pašvaldībām tika piešķirta lielāka politiskā brīvība un pilnīga kontrole pār budžeta plānošanu attiecībā uz palīdzības sniegšanu cilvēkiem, kas meklē darbu. Šīs politikas finansēšanas sistēma paredz, ka valsts uzņemas riskus, kas saistīti ar ekonomisko situāciju valstī, savukārt pašvaldības – riskus, kas saistīti ar pašvaldības politikas īstenošanu. Pašvaldības pašas izstrādā savu politiku, kā aktivizēt cilvēkus, sniedzot viņiem sociālo palīdzību. Tas nozīmē, ka nacionālā līmenī nav izstrādāta politika, kā reintegrēt darba tirgū tos cilvēkus, kas ir darba nespējīgi un saņem sociālo palīdzību. Pašvaldībām ir dota maksimāla brīvība šādas politikas izstrādē un īstenošanā.

Nīderlandes personu ar invaliditāti nodarbinātības politikas kontekstā pozitīvi vērtējama ir diferencētā invaliditātes pabalstu sistēma, kas ir orientēta uz personu motivēšanu iesaistīties darba tirgū atbilstoši savām spējām, tādējādi palielinot savus kopējos ienākumus. Kā atzīst politikas eksperti, darba devēju atbalsta pasākumi būtiski neietekmē darba devēju vēlmi nodarbināt personas ar invaliditāti, tāpēc tiek plānots ieviest stingrāku kvotu sistēmu. Atbildība par personu ar invaliditāti nodarbinātību ir sadalīta starp valsti, pašvaldībām un privāto sektoru, katrai iesaistītajai pusei piešķirot savas funkcijas. Pēdējos gados veiktās izmaiņas likumdošanā būtiski palielina pašvaldību lomu un atbildību par personu ar invaliditāti nodarbinātības politikas īstenošanu.

Norvēģija

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Galvenie pētījumā izmantotie statistisko datu avoti ir Norvēģijas Nodarbinātības un labklājības pārvaldes dati (www.nav.no), Norvēģijas Statistikas biroja dati (www.ssb.no), kā arī iepriekš veikti pētījumi vai politikas novērtējumu ziņojumi. Par lielāko daļu no rādītājiem ir pieejami 2011., 2012. gada dati. Gadījumos, kad jaunākie dati nav publiski pieejami, ir izmantoti vecāki dati, kas ļauj raksturot galvenās tendences konkrētajā jomā.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2012. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	4 985 870
Personu ar invaliditāti skaits	521 000
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	15.2
Personu ar invaliditāti skaits vecumā no 18 līdz 67 gadiem	310 429
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem vecumā no 15 līdz 69 gadiem (%)	8.8

Datu avoti: www.nav.no (Norvēģijas nodarbinātības un labklājības administrācija); www.ssb.no (Norvēģijas Statistikas birojs).

Tabula 2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti sadalījumā pēc vecuma un dzimuma (2012. gads)

Pazīmes	Visi iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
Vecums				
18 - 29 gadiem	977 777*	24.1	9 664	3.1
30 – 39 gadi	677 174	16.7	18 339	5.9
40 - 49 gadi	725 007	17.8	49 743	16.0
50 - 59 gadi	628 176	15.4	101 113	32.6
60 – 69 gadi	535 253	13.2	131 570**	42.4
70 gadi un vairāk	518 908	12.8	-	-
KOPĀ	4 062 295	100.0	310 429	100.0
Dzimums				
Sievietes	2 486 999	49.9	177 759	57.3
Vīrieši	2 498 871	50.1	132 673	42.7
KOPĀ	4 985 870	100.0	310 432	100.0

Datu avoti: par personām ar invaliditāti www.nav.no (Norvēģijas nodarbinātības un labklājības administrācija); par iedzīvotāju sadalījumu pēc vecuma un dzimuma www.ssb.no (Norvēģijas Statistikas birojs).

Piezīmes: * Jaunieši vecumā no 15 līdz 29 gadiem; ** Personas ar invaliditāti vecumā no 60 līdz 67 gadiem.

Tabula 3. Iedzīvotāju un personu ar invaliditāti sadalījums pēc izglītības līmeņiem (2005. gads), procentos

Izglītības līmenis	Vecums (gados)			
	20-34	35-49	50-66	Kopā no visām pers. ar/bez invaliditātes
Zems (pamata izglītība)				
Pers. ar invaliditāti	11.3	21.1	41.7	31.3
Pers. bez invaliditātes	9.2	17.8	37.8	22.3
Vecums (gados)				

Izglītības līmenis	20-34	35-49	50-66	Kopā no visām pers. ar/bez invaliditātes
Vidējs (vidējā izglītība)				
Pers. ar invaliditāti	68.2	64.4	49.9	56.8
Pers. bez invaliditātes	68.0	61.5	51.0	59.8
Augsts (augstākā izglītība)				
Pers. ar invaliditāti	20.5	14.5	8.4	11.9
Pers. bez invaliditātes	22.8	20.7	11.3	17.9

Datu avots: Sickness, disability and work. Improving opportunities in Norway, Poland and Switzerland. *OECD Thematic review on sickness and disability policies* (2006), p.80.

Tabula 4. Iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 66 gadiem un personu ar invaliditāti nodarbinātības rādītāju dinamika (2006. – 2012.gads), tūkst., %

Gads	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kopējais iedzīvotāju skaits	3 142	3 176	3 234	3 303	3 328	3 383	3 433
Personas ar invaliditāti	544	537	555	532	574	542	521
% no visiem iedzīvotājiem	17.3	16.9	17.2	16.1	17.2	16.0	15.2
Nodarbinātās personas kopā	2 332	2 407	2 501	2 465	2 482	2 500	2 566
% no visiem iedzīvotājiem	74.2	75.8	77.3	74.6	74.6	73.9	74.7
Nodarbinātās personas ar invaliditāti	234	243	251	229	251	230	214
% no visām personām ar invaliditāti	43.1	45.3	45.3	43.1	43.6	42.3	41.0
% no visiem nodarbinātajiem*	10.0	10.0	10.0	9.3	10.1	9.2	8.3
Bezdarbnieki kopā	98	68	72	74	102	95	89
% no visiem iedzīvotājiem	3.1	2.2	2.2	2.2	3.1	2.8	2.6
Bezdarbnieki ar invaliditāti	18	13	16	10	20	13	14
% no visām personām ar invaliditāti	3.3	2.4	2.9	1.9	3.5	2.5	2.6
% no visiem bezdarbniekiem*	18.4	19.1	22.2	13.5	19.6	13.7	15.7

Datu avots: www.ssb.no (Norvēģijas Statistikas birojs, *Labour force survey*).

Piezīme: * Veikti papildu aprēķini, ņemot vērā NSB datus.

Tabula 5. Profesionālās rehabilitācijas rezultāti personām ar invaliditāti (2004. gads), % no tiem, kas pabeiguši profesionālās rehabilitācijas programmas

Vecums (gadi)	Pabeidza rehabilitāciju (%)	Rezultātā no tiem:						Kopā
		Pilnas slodzes darbs	Nepilnas slodzes darbs	Bezdarbs	Ilgtermiņa slimības lapa vai rehabilit.	Inv.pensija vai vecuma pensija	Cits rezultāts	
Kopā	44.9	28.6	12.2	5.2	25.6	16.8	11.6	100.00
20 - 29	34.9	34.0	9.8	8.4	21.9	7.0	18.8	100.00
30 - 39	38.0	37.2	11.0	5.2	26.4	9.0	11.3	100.00
40 - 49	48.2	27.7	14.6	4.5	27.8	16.1	9.4	100.00
50 +	67.1	16.1	12.2	3.8	24.7	33.7	9.4	100.00

Datu avots: Sickness, disability and work. Improving opportunities in Norway, Poland and Switzerland. *OECD Thematic review on sickness and disability policies, Round One* (2006), p.75.

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Norvēģijas politika attiecībā uz personām ar invaliditāti balstās labklājības valsts iespēju, tiesību un pienākumu vienlīdzības principos. Rīcībpolitika izriet no pārliecības, ka cilvēkiem ar invaliditāti ir tāda pati vērtība un pamata vajadzības kā citiem cilvēkiem. Atšķiras nevis vajadzības, bet risinājumi to apmierināšanai.

Invaliditātes noteikšana Norvēģijā balstās uz personas darba spēju līmeņa novērtējumu un ir saistīta ar invaliditātes pabalsta (pensijas) piešķiršanas procedūru. Persona var pieteikties uz darba spēju novērtējumu pēc slimības lapas termiņa un attiecīgi slimības pabalsta beigām, ja darba spējas joprojām nav atjaunojušās pilnā apmērā. Norvēģijā nodarbinātajām un sociāli apdrošinātajām personām ir pieejami ir 12 + 12 mēnešu slimības pabalsti. Pirmo 12 mēnešu laikā slimības pabalsts ir 100% apmērā no algas, savukārt otro 12 mēnešu laikā – pabalsta apmērs samazinās līdz apmēram 64% apmērā no algas.

Personas darba spēju līmeņa novērtējumu veic Nodarbinātības un labklājības pārvalde (NAV). Novērtējums sastāv no šādām daļām:

- pašnovērtējums, ko veic pati persona sadarbībā ar NAV pārstāvi; pašnovērtējumā ir iekļautas tēmas, kas pēc tam tiek apspriestas pārrunās;
- pārrunas ar NAV pārstāvi, kuru laikā tiek apspriesti darba spējas ietekmējošie faktori, t.sk. esošie darba apstākļi un to radītie ierobežojumi, lai persona saglabātu savas darba spējas, darba pieredze, izglītība, darba prasmes un iemaņas, brīvā laika intereses, personīgie izaicinājumi un iespējas, sociālie un materiālie apstākļi, veselības stāvoklis.

NAV kopā ar personas ārstējošo ārstu nosaka personas darba spējas, balstoties uz sniegto informāciju, kā arī personas iesniegtajiem dokumentiem - CV un slimības vēsturi. Pēc novērtējuma veikšanas NAV izsniedz rakstisku atzinumu par personas darba spējām. Personai ir tiesības komentēt šo atzinumu, norādīt neprecizitātes, ja tādas ir, un lūgt veikt atbilstošus labojumus. Pēc darba spēju novērtējuma tiek uzsākta profesionālā rehabilitācija (skat. 2.3.sadaļu). Pēc atkārtota darba spēju novērtējuma, ja personas darba spējas ir novērtētas zem 50%, personai tiek piešķirts invaliditātes pabalsts un attiecīgi personas ar invaliditāti statuss (skat. 2.2.1. sadaļu).

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Norvēģijā personām ar invaliditāti ir pieejami šādi trīs galvenie pabalsti: invaliditātes pabalsts, pamata pabalsts un kopšanas pabalsts.

Invaliditātes pabalsta mērķis ir nodrošināt pietiekamus ienākumus cilvēkiem vecumā no 18 līdz 67 gadiem, kuru darba spējas un attiecīgi pelnīšanas iespējas ir samazinājušās vismaz 50% apmērā slimības vai nelaimes gadījuma rezultātā un kuras ir bijušas sociāli apdrošinātas vismaz trīs gadus. Invaliditātes pabalsts tiek piešķirts tajos gadījumos, kad ir konstatēts, ka nav iespējams uzlabot personas darba spējas. Pabalsts sastāv no pamata daļas un papildu daļas, ko aprēķina pēc tāda paša principa kā vecuma pensijas pamata un papildu daļu. Balstoties uz personas ienākumiem līdz darba spēju samazinājumam, invaliditātes pabalsta aprēķinā tiek ņemts vērā t.s.

nākotnes pensijas gadu skaits līdz personas 66 gadu vecumam ieskaitot. Apdrošinātajām personām, kuras ir dzimušas ar invaliditāti vai par tādām kļuvušas pirms 26 gadu vecuma, nākotnes pensijas apmērs tiek noteikts, piemērojot koeficientu. Brīdī, kas persona sasniedz pensijas vecumu (67 gadus), invaliditātes pabalsts automātiski tiek pārkonvertēts par vecuma pensiju.

Invaliditātes pabalsts ir pastāvīgs sociālais pabalsts, kura apmērs var tikt pārskatīts, ja mainās tā saņēmēja veselības stāvoklis vai ienākumi. Daļējas invaliditātes gadījumā pabalsta apmērs tiek proporcionāli samazināts. Noteiktos gadījumos tiek piešķirts papildu pabalsts līdz 50% apmērā no pamata pabalsta, kas ir paredzēts personas ar invaliditāti laulātās puses atbalstam, ja laulātais/-ā paši nevar sevi nodrošināt. Papildu pabalsts līdz 40% apmērā no pamata pabalsta tiek piešķirts personām, kas audzina un kopj bērnus ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam. Papildu pabalsta daļas tiek apliktas ar ienākumu nodokli.

Sociāli apdrošināta persona ar invaliditāti var saņemt arī **pamata pabalstu** (*basic benefit*) un kopšanas pabalstu (*attendance benefit*). Pamata pabalsts tiek piešķirts tad, ja invaliditāte paredz nozīmīgus papildu izdevumus. Pastāv seši pamata pabalsta līmeņi. 2012. gadā tie bija robežās no 7 572 NOK (1 008 EUR) līdz 37 860 NOK (5 039 EUR). **Kopšanas pabalsts** tiek piešķirts tad, ja personai ar invaliditāti ir nepieciešama īpaša uzmanība vai aprūpe. Pastāv četri kopšanas pabalsta līmeņi. 2012. gadā tie bija robežās no 13 572 NOK (1 806 EUR) līdz 81 432 NOK (10 838 EUR). Abos gadījumos augstākie līmeņi tiek piešķirti bērniem līdz 18 gadu vecumam. Pamata pabalsts un kopšanas pabalsts tiek samazināts atbilstoši apdrošināšanas stāžam gadījumos, ja tas ir piešķirts kopā ar invaliditātes pabalstu. Ja pamata pabalsts vai kopšanas pabalsts tiek piešķirti bez invaliditātes pabalsta, tad tie netiek samazināti.

Sociāli apdrošinātās personas vecumā no 18 līdz 67 gadiem var pieteikties arī uz **darba spēju novērtējuma pabalstu**, kas tiek piešķirts, ja personas darba spējas samazinās vismaz par 50% slimības vai nelaimes gadījuma rezultātā. Pabalsts ir paredzēts dzīvošanas izdevumiem un parasti tiek piešķirts profesionālās rehabilitācijas vai ārstēšanās kursa laikā, vai arī gadījumos, kad pēc profesionālās rehabilitācijas vai ārstēšanās persona saglabā izredzes tikt nodarbināta, un līdz ar to var kļūt par Norvēģijas Nodarbinātības un labklājības pārvaldes klientu, lai apgūtu jaunas vai saglabātu esošās darba prasmes. Pabalstu aprēķina ņemot vērā sociālās apdrošināšanas iemaksas, taču tā pamata bāze nedrīkst pārsniegt 6 valstī noteiktās pamata vidējās algas. Pabalsts sastāda 66% no pamata bāzes summas un tiek maksāts par piecām dienām nedēļā.⁴⁰

2.2.2. Vides pieejamība

Attiecībā uz **vides pieejamības** nodrošināšanu personām ar invaliditāti Norvēģijā tiek ievērota t.s. universālā dizaina stratēģija.

Universālais dizains ir stratēģiska pieeja plānošanai, kā arī produktu un vides dizainam. Pieejas pamatā ir iekļaujošas sabiedrības modelis, kas paredz pilnīgu vienlīdzību un visu sabiedrības locekļu līdzdalību. Universālais dizains ir produktu un vides dizains, ko var lietot visi cilvēki pilnā apmērā bez speciālas to pielāgošanas. Tas ir jauns domāšanas veids, kurā ir lielāks uzsvars uz vienlīdzību nekā tas ir attiecībā uz pieejamības jēdzienu cilvēkiem ar funkcionāliem ierobežojumiem, jo pēdējais paredz vides vai citu produktu pielāgošanu šo cilvēku vajadzībām, savukār saskaņā ar universālā dizaina principiem primārajam risinājumam ir jābūt tādām, kas

⁴⁰ Avoti: Norvēģijas Darba lietu ministrija (www.regjeringen.no) un Ziņojums par sociālās apdrošināšanas sistēmu Norvēģijā (*Norwegian Social Insurance Scheme*, January, 2012), pieejams (sk. 31.10.2102.): http://www.regjeringen.no/upload/AD/publikasjoner/veiledninger_brosjyrer/2011/Brosjyre_engelsk_2011.pdf

uzreiz atbilst visu cilvēku vajadzībām. Dizains aptver visu darba procesu, kas ir nepieciešams, veidojot apkārtējo fizisko vidi – plānošanu, zemes izmantošanu, arhitektūru, būvniecību, produktu attīstīšanu utt.⁴¹

2009. gadā, balstoties uz Pretdiskriminācijas un pieejamības likumu, kā arī Plānošanas un būvniecības likumu jaunajām redakcijām, kas ietvēra universālā dizaina principus, Norvēģijas valdība izstrādāja rīcībpolitikas plānu par universālā dizaina ieviešanu un vides pieejamības palielināšanu līdz 2025. gadam. Universālā dizaina politika ir horizontāla politika, par kuras īstenošanu ir atbildīgas visas 16 ministrijas atbilstoši savai darbības jomai, koordinējošā institūcija ir Norvēģijas Bērnu un vienlīdzības ministrija. Universālā dizaina stratēģijas mērķis ir novērst cilvēku ar funkcionālajiem traucējumiem diskrimināciju, vienlaikus pilnveidojot apkārtējo vidi visai sabiedrībai. Rīcības plāns aptver četras pamata jomas – ēku būvniecība un pielāgošana, apkārtējā vide, transports un informācijas un komunikāciju stratēģijas. Viens no būtiskiem rīcības plāna aspektiem ir pašvaldību tieša iesaistīšana kopējās politikas īstenošanā, uzliekot par pienākumu reģionālās attīstības plānošanas dokumentos iekļaut universālā dizaina principus. Nozīmīgus ieguldījumus universālā dizaina ieviešanas jomā paredz arī Nacionālais Transporta attīstības plāns 2010 – 2019 gadam.⁴²

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus Norvēģijā pilnībā koordinē Nodarbinātības un labklājības pārvalde (NAV), kas ir atbildīga gan par galīgā novērtējuma veikšanu par darba spēju atjaunošanas nepieciešamību, gan par profesionālās rehabilitācijas pabalsta piešķiršanu. Profesionālo rehabilitāciju īsteno darba dēvēji uzņēmumos uz vietas vai, ja tas nav iespējams, tā tiek īstenota sadarbībā ar profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem – t.s. darba treneriem, ar kuriem NAV ir noslēgti līgumi saskaņā ar publisko iepirkumu likumu.

Ja persona, kas ir zaudējusi darba spējas, ir darba attiecībās, darba devēja uzdevums ir izstrādāt sākotnējo darba spēju atjaunošanas vai pilnveidošanas plānu līdzšinējā darba vietā, kā arī sagatavot rakstisku ziņojumu par to, kādi pasākumi ir īstenoti un kādi ir sasniegtie rezultāti. Gadījumā, ja personas atgriešanās līdzšinējā darba vietā nav iespējama, profesionālās rehabilitācijas uzdevums ir atrast piemērotāko nodarbinātības veidu. To nosaka, iesaistot visas ieinteresētās puses – personu, kas zaudējusi darba spējas, darba devēju, ārstu, kas izsniedza slimības lapu. Darba devējs vai ārsts iesaka piemērotāko nodarbinātības jomu vai veidu, galīgo lēmumu pieņem NAV, kas arī nosūta personu pie profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēja. Pēc tam, kad persona ir saņēmusi nosūtījumu uz profesionālo rehabilitāciju, tā nonāk gaidīšanas sarakstā uz vienu no piecām profesionālās rehabilitācijas pamata programmām (sk. zemāk). Šajā laikā persona var meklēt darbu vai arī pieteikties uz invaliditātes pabalstu.

Personām ar invaliditāti ir pieejami šādi profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi:

- aktivitātes, kas ir vērstas uz problēmu risināšanas motivācijas celšanu;
- individuālās profesionālās apmācības programmas izstrāde un vadīšana;
- darba testēšana drošā vidē;
- iesaistīšana darba tirgū;
- konsultācijas par dzīves veidu un sociālo prasmju apmācība.

⁴¹ Universal design. Clarification of the concept (2007), pieejams (sk. 31.10.2012.): www.regjeringen.no

⁴² Avots: The Norwegian government's action plan: "Norway universally designed by 2025", pieejams (sk. 31.10.2012.): www.universal-design.environment.no/images/stories/Norway_universally_designed_by_2025-web.pdf

Profesionālās rehabilitācijas ilgums ir parasti ir līdz četrām nedēļām, taču, ņemot vērā katras personas individuālās vajadzības un darba tirgus iespējas, tās maksimālais ilgums var būt 12 nedēļas.

Profesionālās rehabilitācijas laikā personai ir iespējams saņemt profesionālās rehabilitācijas pabalstu. Tas ir īstermiņa pabalsts, kas tiek piešķirts pēc slimības pabalsta beigām vai pēc tam, kad persona ir zaudējusi savas darba spējas ilgāk par 52 nedēļām (12 mēnešiem) bez slimības pabalsta piešķiršanas. Lai saņemtu profesionālās rehabilitācijas pabalstu, personai ir jābūt aktīvi iesaistītai darba spēju atjaunošanas vai pilnveidošanas pasākumā.⁴³

Pastāv piecas galvenās **profesionālās rehabilitācijas programmas**, kas vienlaikus raksturo **nodarbinātības veicināšanas pasākumu veidus** cilvēkiem ar invaliditāti:

- Darba apmācība parastos uzņēmumos (*Work Training in Ordinary firms*),
- Darba apmācība aizsargātos uzņēmumos (*Work Training in Protected firms*),
- Vietējā nodarbinātības dienesta izglītības programma (*Education provided by the local employment service*),
- Vispārējās izglītības programma (*Public Education*),
- Algu subsīdijas (*Wage Subsidies*).

Pētnieki ir secinājuši, ka personas iesaistīšanās profesionālajā rehabilitācijā palielina tās iespējas iekļauties darba tirgū par 8.4 procentpunktiem.⁴⁴

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Norvēģijas nodarbinātības veicināšanas pasākumus personām ar invaliditāti raksturo t.s. universālās politikas un starpsektorālās atbildības pieeja. Tas nozīmē, ka valdības mērķis nav bijis izstrādāt atsevišķus pasākumus, kas būtu vērsti tieši uz personu ar invaliditāti mērķa grupu, bet iekļaut šīs grupas vajadzības visu sociālās dzīves jomu, t.sk. nodarbinātības, kopējā politikas ietvarā. Par līdzšinējās politikas rezultātiem liecina 4. tabulā atspoguļotā **statistikas datu dinamika par nodarbinātības un bezdarba rādītājiem**, kā arī 5. tabulā iekļautie dati, kas atklāj profesionālās rehabilitācijas rezultātu galvenās tendences (sk. 2.1. sadaļu).

6. tabulā ir apkopota informācija par nozīmīgākajiem nodarbinātību veicinošajiem pasākumiem.⁴⁵

Tabula 6. Personu ar invaliditāti nodarbinātību veicinošie pasākumi

Nodarbinātību veicinošo pasākumu grupa	Pasākumu raksturojums
Nacionālā nodarbinātības atbalsta programma – <i>Arbeid med bistand</i>	AB ir nacionāla līmeņa nodarbinātības atbalsta programma, kuras mērķis ir sekmēt cilvēku ar invaliditāti iekļaušanos kopējā darba tirgū. Programma tika uzsākta 1996. gadā. Programmas novērtējumā secināts, ka sekmīgas personu ar invaliditāti integrācijas darba tirgū priekšnoteikums ir

⁴³ Avots: Norvēģijas Nodarbinātības ministrija (www.regjeringen.no) un Noteikumi par darbu saistītiem pasākumiem, pieejams (sk. 31.10.2012.): <http://www.lovddata.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-20081211-1320.html#map005>

⁴⁴ Lars Westlie (2008) Norwegian Vocational Rehabilitation Programs: Improving Employability and Preventing Disability?, University of Oslo, Ragnar Frisch Centre for Economic Research.

⁴⁵ Apkopojumā izmantotie avoti: ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Norway, 2009; www.nav.no informācija; *Supported Employment in Norway – A National Mainstream Programme*, Work Research Institute, Norway (2004).

(AB) (no norvēģu val.: Darbs ar palīdzību)	profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu kvalitāte – pēc iespējas precīzāks katra indivīda vajadzību novērtējums un atbilstoša risinājuma piemērošana. Lai to īstenotu, ļoti svarīgi ir kvalificēti speciālistu resursi – t.s. darba treneri vai atbalsta darbinieki, kas var palīdzēt personām ar invaliditāti atrast vai saglabāt darbu. Programma balstās uz diviem principiem: • Darba apmācībai un strādāšanai ir jānotiek vienlaicīgi, nevis secīgi. Tas nozīmē, ka darbs ir jāatrod pirms apmācības uzsākšanas. • Pakalpojumiem ir jāsniedz atbalsts ne tikai darba ņēmējiem ar invaliditāti, bet arī kolēģiem un darba devējiem, lai atvieglotu iekļaušanos darbā un nodrošinātu tās ilgtspēju. Programma ietver šādus pakalpojumus: • iepriekšējās pieredzes novērtējums; • palīdzība atrast piemērotu darbu; • uzraudzība pēc jauna darba uzsākšanas; • palīdzība un monitorings darba vietā; • palīdzība tehnisko palīgierīču lietošanā darba vietā; • pārrunas ar darba devējiem par algu un darba nosacījumiem. Programmas dalībnieks var saņemt nodarbinātības atbalstu trīs gadus. 71% programmas dalībnieku atzina, ka viņu iespējas iekļauties kopējā darba tirgū būtiski uzlabojās. Pastāvīgu un apmaksātu darbu ieguva 31% dalībnieku. Programmas īstenotāji uzskata, ka svarīgi ir padarīt to pieejamāku lauku teritoriju iedzīvotājiem. Pieteikties dalībai programmā var Nodarbinātības un labklājības pārvaldes (NAV) filiālēs.
Atbalsts darba vietu pielāgošanai	Šajā pasākumu grupā ietverti transporta izdevumi no/uz darbu; izdevumi darba vietas tehniskajai pielāgošanai, tehniskā palīdzība, asistentu piesaistīšana. Kaut arī kopumā šādi atbalsta veidi ir vērtējami ļoti pozitīvi, tomēr tie netiek izmantoti pietiekamā apmērā. Galvenie iemesli ir informācija trūkums par šāda atbalsta pieejamību, kā arī nepietiekamas tehniskās iespējas to īstenošanai.
Subsidētās darba vietas (algas)	Lai motivētu darba devējus (gan privātos, gan valsts) pieņemt darbā personas ar ierobežotām darba spējām, darba devēji var saņemt valsts subsīdijas šādu darbinieku algām līdz 50% apmērā uz vienu gadu. Subsīdijas mērķis ir kompensēt darba devējam tos izdevumus, kas rodas laikā, kamēr darbinieks pielāgojas jaunajiem darba apstākļiem un iegūst nepieciešamās darba iemaņas.
Telekomunikāciju uzņēmuma „Telenor Open Mind” labās prakses piemērs nodarbinātības veicināšanai	Šis labās prakses piemērs ilustrē atsevišķu nodarbinātību veicinošu pasākumu grupu, ko īsteno uzņēmumi un ko valsts sagaida no darba devējiem. Uzņēmumā ir izveidota īpaša programma, kā sekmēt personu ar invaliditāti nodarbinātību. Programma paredz t.s. kvalifikācijas periodu, kura laikā personas ar ierobežotām darba spējām apgūst nepieciešamās datoru lietošanas prasmes; tam seko prakses laiks, kurā tiek iegūta reāla darba pieredze. 75% no programmu beigušajiem ir kļuvuši par pastāvīgiem uzņēmuma darbiniekiem. 2006. gadā programmai bija 10 gadi, kuru laikā to izgāja 100 cilvēki. Programma tika līdzfinansēta no valsts līdzekļiem.

Pēdējos gados Norvēģijā ir strauji pieaudzis invaliditātes pabalstu saņēmēju skaits, īpaši jauniešu vidū. Saskaņā ar statistikas datiem 2011.gadā 78 000 bezdarbnieku ar invaliditāti bija darba meklētāji, no tiem 22 000 bija jaunieši vecumā līdz 30 gadiem. Tāpēc Norvēģijas valdība ir izstrādājusi **jaunu Nodarbinātības stratēģiju cilvēkiem ar invaliditāti** (turpmāk – Nodarbinātības stratēģija) (2012)⁴⁶. Tās mērķis ir iesaistīt darba tirgū lielāku cilvēku skaitu,

⁴⁶ Jobs Strategy for People with Disabilities. Annex to bill brought before Parliament, Proposition to Stortinget 1 S (2011–2012) – National Budget 2012, pieejams (sk. 01.11.2012.):

samazinot pabalstu saņēmēju skaitu. Stratēģijas galvenā mērķa grupa ir jaunieši vecumā līdz 30 gadiem. Par Nodarbinātības stratēģijas īstenošanu galvenā atbildīgā valsts institūcija ir Nodarbinātības ministrija. 7. tabulā ir sniegts Nodarbinātības stratēģijā identificēto personu ar invaliditāti nodarbinātību kavējošo faktoru un to novēršanas iniciatīvu apkopojums.

Tabula 7. Personu ar invaliditāti nodarbinātību kavējošo faktoru novēršanas iniciatīvas

Nodarbinātību kavējošo faktoru grupa	Iniciatīvas kavējošo faktoru novēršanai
Diskriminācija (diskriminācijas gadījumi darba meklēšanas posmā)	• Nostiprināt darba devēju pienākumu aktīvi iesaistīties un ziņot par personu ar invaliditāti iesaistīšanu darba tirgū • Normatīvā regulējuma grozījumi par darba interviju procedūru • Universālā dizaina principu īstenošana un vides pieejamības paaugstināšana • Veselības un aprūpes politikas instrumentu pilnveidošana
Izmaksu barjera (darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti, palielinās izmaksas darba vietas pielāgošanai, uzraudzībai un apmācībai)	• Jauna atviegloto subsīdiju shēma darba meklētājiem ar invaliditāti • Mentoru supervīzija darba vietās • Funkcionālā atbalsta pasākumu paplašināšana un pilnveidošana • Atvieglota darba meklētāju un darba devēju vajadzību novērtējuma sistēma • Personu ar invaliditāti iespēju uzsākt savu uzņēmējdarbību pilnveidošana
Produktivitātes barjera (stratēģijas mērķa grupā ir cilvēki ar samazinātām darba spējām)	• Algu subsīdiju piešķiršana darba devējiem, kas algo cilvēkus ar samazinātām darba spējām • Skolēnu motivēšana iegūt vidējo vispārējo un profesionālo izglītību
Informācijas un attieksmes barjera (informācijas trūkums par nodarbinātību sekmējošiem instrumentiem kavē darba devējus nodarbināt cilvēkus ar invaliditāti)	• 500 vietu piešķiršana darba tirgus programmās stratēģijas mērķa grupai (jauniešiem) • Sadarbības sekmēšana ar pašvaldībām stratēģijas īstenošanā • Darba dzīves treneru, kuru uzdevums ir palīdzēt darba devējiem, piesaistīšana Iekļaujošu darba vietu atbalsta centriem katrā apgabalā • Nodarbinātības un labklājības pārvaldes īstenoto informatīvo aktivitāšu, speciālistu un vispārējo kompetenču attīstīšanas finansēšana • Specializēti Norvēģijas Nodarbinātības un labklājības direktorāta projektu vadītāji katrā apgabalā

2009. gada ANED (*Academic Network of European Disability experts*) ziņojumā par nodarbinātības politiku Norvēģijā secināts, ka, neraugoties uz to, ka Norvēģija novirza nozīmīgus finanšu resursus nodarbinātības sekmēšanai, esošie pasākumi pagaidām nesniedz gaidītos rezultātus,⁴⁷ ko apstiprina arī jaunās Nodarbinātības stratēģijas izstrādes nepieciešamības pamatojums. Statistikas datu analīze ļauj secināt, ka, neraugoties uz to, ka 2011. un 2012. gadā ir zemāki bezdarba rādītāji personu ar invaliditāti mērķa grupā, nodarbinātības rādītāji šajā grupā būtiski nemainās. Otrs būtisks secinājums ir tas, ka bezdarba rādītāji personu ar invaliditāti grupā būtiski neatšķiras no kopējiem bezdarba rādītājiem valstī, savukārt nodarbinātības rādītāji personu ar invaliditāti grupā ir ievērojami zemāki par vispārējiem iedzīvotāju nodarbinātības rādītājiem.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/pressesenter/pressemeldinger/2011/ny-jobbstrategi-skal-fa-flere-med-funksj.html?id=659409>.

⁴⁷ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Norway, 2009.

Polija

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Pētījumā izmantotie statistikas dati ir iegūti no Polijas Centrālās statistikas pārvaldes publiskajām datu bāzēm un aptauju rezultātu publikācijām (www.stat.gov.pl). Personu ar invaliditāti nodarbinātības raksturojumam ir izmantoti dati no 2011.gada Darba spēka apsekojuma aptaujas, kurā personas ar invaliditāti analizētas kā atsevišķa sociālā grupa. 2011.gada Darba spēka apsekojums tika papildināts ar t.s. moduļa aptauju (*Personu ar invaliditāti nodarbinātība 2011.gadā*), kuras ietvaros tika aptaujātas personas vecumā no 15 līdz 64 gadiem ar ilgstošām veselības problēmām (ilgāk par 6 mēnešiem) vai nozīmīgām grūtībām patstāvīgi veikt ikdienas aktivitātes. Tas nozīmē, ka šajā aptaujā tika iekļautas gan tās personas, kurām ir t.s. bioloģiskā invaliditāte (bez juridiska atzinuma), gan tiesiski atzītās personas ar invaliditāti, kurām ir izsniegts invaliditātes sertifikāts.

Abu aptauju rezultātā veiktie statistiskie vispārinājumi būtiski atšķiras. Ja pamata apsekojuma aprēķini rāda, ka 2011.gadā Polijā bija 3402 tūkstoši personu ar invaliditāti, tad moduļa aptaujas rezultātā personu ar ilgstošām veselības problēmām un grūtībām patstāvīgi veikt ikdienas aktivitātes skaits sasniedz vairāk kā 5,6 miljonus. Atšķirību galvenais iemesls ir aptaujās izmantotā metodika, pēc kuras ir definēta mērķa grupa. Šajā pētījumā ir izmantoti pamata Darba spēka apsekojuma dati, jo tajā ir precīzāk definēti mērķa grupas kritēriji – tiesiski atzīta un ar atbilstošu sertifikātu apstiprināta personas invaliditāte.

Statistiskas dati par iedzīvotāju kopējo skaitu un sadalījumu pēc galvenajām demogrāfiskajām pazīmēm ir iegūti no 2011.gadā veiktās Tautas skaitīšanas, bet dati par iedzīvotāju nodarbinātību - no 2011.gada Darba spēka apsekojuma rezultātiem.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2011. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	38 511 800
Personu ar invaliditāti skaits	4 697 500*
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	12.2
Personu ar invaliditāti skaits vecumā no 15 gadiem un vairāk	3 402 000**
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	10.7

Datu avoti: Tautas skaitīšanas dati, 2011, Darba spēka apsekojums, 2011 (www.stat.gov.pl).

Piezīmes:

* Šajā skaitā ietilpst gan juridiski, gan faktiski atzītās personas ar invaliditāti, kurām ir tādi veselības traucējumi, kas ierobežo viņu darba spējas; Tautas skaitīšanas dati, 2011.

** Saskaņā ar 2011.gada Darba spēka apsekojuma datiem personu ar juridiski atzīto invaliditāti skaits vecumā no 15 gadiem un vairāk .

Tabula 2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti sadalījumā pēc vecuma, dzimuma un izglītības līmeņa (2011.gads), skaits, %

Pazīmes	Iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
15 – 24 gadi	5 089 867	15.6	105 000	3.1
25 - 34 gadi	6 381 102	19.5	214 000	6.3
35 – 44 gadi	5 275 016	16.1	233 000	6.8
45 – 54 gadi	5 260 281	16.0	606 000	17.8
55 – 64 gadi	5 388 189	16.5	1 099 000	32.3
65 – un vairāk gadi	5 325 015	16.3	1 145 000	33.7
KOPĀ	32 719 470	100.0	3 402 000	100.0

<i>Dzimums</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
Sievietes	19 868 000	51.2	1 680 000	49.4
Vīrieši	18 643 900	48.8	1 722 000	50.6
KOPĀ	38 511 900	100.0	3 402 000	100.0
<i>Izglītība</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
Nepabeigta pamata	3 357 300	9.7	132 000	3.9
Pamata	7 788 400	22.5	1 010 000	29.7
Vidējā	10 573 700	30.5	380 000	11.2
Profesionālā	7 260 700	21.0	1 655 000	48.6
Augstākā	5 690 200	16.4	225 000	6.6
KOPĀ	34 670 300	100.0	3 402 000	100.0

Datu avots: Tautas skaitīšanas dati, 2011 (www.stat.gov.pl); Darba spēka apsekojums, 2011: *Employment of Disabled people in 2011*, pieejams: www.stat.gov.pl.

Tabula 3.1. Iedzīvotāju un personu ar invaliditāti vecumā no 15 līdz 64 gadiem nodarbinātības un bezdarba rādītāji (2011.gads), skaits, %

<i>Nodarbinātības rādītāji</i>	<i>Iedzīvotāji</i>	<i>Personas ar invaliditāti</i>
Darba spējas vecumā (skaits)	31 024 000	3 402 000
Ekonomiski aktīvie (skaits)	17 295 000	585 144
Nodarbinātie (skaits)	15 613 000	503 496
Ekonomiski aktīvie no visiem darba spējas vecumā (%)	55.7	17.2
Nodarbinātie no visiem darba spējas vecumā (%)	50.3	14.8
Nodarbinātie no visiem ekonomiski aktīvajiem (%)	90.3	86.3
Nodarbinātās personas ar invaliditāti no visiem nodarbinātajiem (%)	-	3.2
<i>Bezdarba rādītāji</i>	<i>Iedzīvotāji</i>	<i>Personas ar invaliditāti</i>
Bezdarbnieki (skaits)	1 682 000	80 164
Bezdarbnieki no visiem darba spējas vecumā (%)	5.4	2.4
Bezdarbnieki no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	9.7	13.7
Bezdarbnieki ar invaliditāti no visiem bezdarbniekiem (%)	-	4.8

Datu avots: Darba spēka apsekojums, 2011 (www.stat.gov.pl).

Tabula 3.2. Iedzīvotāju un personu ar invaliditāti nodarbinātības rādītāji sadalījumā pēc vecuma, dzimuma un izglītības līmeņa (2011.gads), skaits tūkst., %

<i>Pazīmes</i>	<i>Iedzīvotāji</i>		<i>Personas ar invaliditāti*</i>	
	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
<i>Vecums</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
16 – 24 gadi	1 178 000	7.5	10	2.0
25 – 34 gadi	4 430 000	28.4	64	12.6
35 – 44 gadi	4 041 000	25.9	80	15.8
45 – 54 gadi	3 724 000	23.8	150	29.6
55 – 64 gadi	1 979 000	12.7	170	33.6
65 – un vairāk gadi	261 000	1.7	32	6.3
KOPĀ	15 613 000	100.0	506**	100.0
<i>Dzimums</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
Sievietes	6 925	44.4	177	38.0
Vīrieši	8 688	55.6	288	62.0
KOPĀ	15 613	100.0	465	100.0

<i>Izglītība</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
Pamata un nepabeigta pamata	1 128	7.2	63	13.5
Vidējā	1 902	12.2	34	7.3
Profesionālā	8 049	51.6	286	61.5
Augstākā	4 534	29.0	82	17.6
KOPĀ	15 613 000	100.0	465	100.00

Datu avots: Darba spēka apsekojums, 2011 (www.stat.gov.pl).

Piezīmes:

*Dati par 2011.gada 4.ceturksni.

**Dati par vecuma sadalījumu - 2012.gada 1.ceturksnis.

Tabula 3.3. Iedzīvotāju un personu ar invaliditāti bezdarba rādītāji sadalījumā pēc vecuma, dzimuma un izglītības līmeņa (2011.gads), skaits tūkst., %

Pazīmes	Bezdarbnieki		Bezdarbnieki ar invaliditāti*	
<i>Vecums</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
16 – 24 gadi	423	25.2	9	10.1
25 – 34 gadi	496	29.5	15	16.8
35 – 44 gadi	305	18.1	17	19.1
45 – 54 gadi	306	18.2	28	31.5
55 – 64 gadi	147	8.7	20	22.5
65 – un vairāk gadi	4	0.2	-	-
KOPĀ	1 681	100.0	89**	100.0
<i>Dzimums</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
Sievietes	840	49.9	31	39.7
Vīrieši	842	50.1	47	60.3
KOPĀ	1 682	100.0	78	100.0
<i>Izglītība</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaitis</i>	<i>(%)</i>
Pamata un nepabeigta pamata	230	13.7	11	14.3
Vidējā	275	16.4	9	11.7
Profesionālā	925	55.0	46	59.7
Augstākā	251	14.9	11	14.3
KOPĀ	1 681	100.0	77	100.0

Datu avots: Darba spēka apsekojums, 2011 (www.stat.gov.pl).

Piezīmes: *Dati par 2011.gada 4.ceturksni. **Dati par vecuma sadalījumu - 2012.gada 1.ceturksnis.

Tā kā nav pieejami konkrēti dati par personu ar invaliditāti profesionālo rehabilitāciju – personu skaits, kas sekmīgi apguvuši profesionālās rehabilitācijas programmas un iekļāvušās darba tirgū - nodarbinātības politikas pasākumu ietekmes novērtējuma mērķiem ir atspoguļota personu ar invaliditāti nodarbinātības un bezdarba rādītāju dinamika laika periodā no 2004. līdz 2009.gadam (skat. 3.2.tabulu).

Tabula 3.2. Nodarbinātības un bezdarba rādītāju dinamika iedzīvotāju un personu ar invaliditāti vidū (2004.-2009.gads), %

Gads	Iedzīvotāji			Personas ar invaliditāti		
	<i>Ekonomiski aktīvie</i>	<i>Nodarbinātie</i>	<i>Bezdarbnieki</i>	<i>Ekonomiski aktīvie</i>	<i>Nodarbinātie</i>	<i>Bezdarbnieki</i>
(%)						
vecumā no 15 gadiem un vairāk						
2004	54.7	44.3	19.0	16.2	13.1	19.6

2005	54.9	45.2	17.7	16.2	13.1	19.3
2006	54.0	46.5	13.8	15.0	12.6	15.8
2007	53.7	48.5	9.6	15.1	13.2	12.9
2008	54.2	50.4	7.1	15.6	13.7	12.3
2009	54.7	50.4	7.9	15.4	13.3	13.8
darba spējas vecumā (18 – 59/64 gadi)						
2004	69.6	56.1	19.4	23.4	18.1	22.6
2005	69.8	57.1	18.1	23.9	18.6	21.9
2006	69.2	59.4	14.1	22.1	18.2	17.3
2007	69.1	62.3	9.8	22.6	19.4	14.1
2008	69.9	64.9	7.2	23.9	20.8	13.1
2009	70.5	64.8	8.0	24.3	20.7	14.8

Datu avots: Darba spēka apsekojuma dati, 2009 (pēc ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Poland, 2009)

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Polijā invaliditātes statusu personai nosaka atbilstoši 27.08.1997. likumam „Par profesionālo un sociālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti” (*Act on Vocational and Social Rehabilitation and Employment of Persons with Disabilities*). Saskaņā ar šo likumu invaliditāte ir pastāvīga vai pārejoša nespēja īstenot sociālās lomas ilgstošu vai pastāvīgu veselības traucējumu dēļ, kuru rezultātā iestājas darba nespēja. Polijā pastāv divi invaliditātes novērtējumi – viens, kas tiek veikts pašvaldību līmenī un kura rezultātā personai tiek piešķirta viens no trim invaliditātes līmeņiem (smags, vidēji smags vai viegls); otrs, kas tiek veikts sociālo pabalstu izmaksas mērķiem un ko veic Sociālās Apdrošināšanas institūcija (ZUS) saskaņā ar 17.12.1998. likumu „Par sociālās apdrošināšanas fonda pensijām”.

Galvenie invaliditātes noteikšanas kritēriji ir medicīniskie. Sākotnējo novērtējumu veic konkrētās pašvaldības (apgabala) invaliditātes komisija, kas pieņem lēmumu par vienu no trim invaliditātes līmeņiem un izsniedz atbilstošu sertifikātu:

- **smaga invaliditāte** – personai ir funkcionāli traucējumi, kā rezultātā viņa nevar dzīvot patstāvīgi, viņa nav spējīga strādāt vai ir spējīga strādāt tikai t.s. aizsargātajās darba vietās (*sheltered workplaces*), personai ir nepieciešama pastāvīga vai ilgstoša aprūpe un palīdzība, lai pildītu savas sociālās lomas;
- **vidēji smaga invaliditāte** – personai ir funkcionāli traucējumi, viņa nav spējīga strādāt vai ir spējīga strādāt tikai t.s. aizsargātajās darba vietās, viņai ir nepieciešama pastāvīga vai ilgstoša palīdzība, lai pildītu savas sociālās lomas;
- **viegla invaliditāte** – personai ir funkcionāli traucējumi, kas būtiski ierobežo viņas darba spējas (salīdzinājumā ar psiholoģiski, fiziski un intelektuāli veselu personu ar tādu pašu kvalifikāciju), vai personai ir ierobežotas spējas pildīt savas sociālās lomas, kas var tikt kompensētas nodrošinot atbilstošu ortopēdisko aprīkojumu, palīdzību un citus tehniskos līdzekļus.

Pašvaldības invaliditātes komisijas atzinumā papildus invaliditātes līmenim tiek sniegtas šādas ziņas, kas raksturo personas profesionālās rehabilitācijas vajadzības:

- piemērotākā profesionālā nodarbošanās, ņemot vērā personas fizisko un garīgo veselību;
- nepieciešamā apmācība, t.sk. speciālā apmācība;
- piedalīšanās profesionālajā terapijā;
- ortopēdiskā aprīkojuma vai citu tehnisko palīglīdzekļu nepieciešamība, kas atvieglotu personas funkcionālās spējas;
- nepieciešamība izmantot sociālos, aprūpes, terapijas un rehabilitācijas pakalpojumus, ko sniedz atbilstošās sociālās aprūpes iestādes un nevalstiskās organizācijas;
- nepieciešamība pēc ilgstošas vai pastāvīgas aprūpes, ko sniedz cita persona;
- tiesības saņemt personas ar invaliditāti transporta līdzekļa „stāvvietas karti”.

Papildus pašvaldības komisijas veiktajam invaliditātes līmeņa novērtējumam tiek veikts arī personas darba spēju novērtējums, ko īsteno Sociālās Apdrošināšanas institūcijas (ZUS) ārsts. Ārsta uzdevums ir noteikt: darba nespējas iestāšanās datumu; darba nespējas paredzamo ilgumu; darba nespējas iestāšanās cēloņus; personas spēju vai nespēju dzīvot patstāvīgi; profesionālās rehabilitācijas ieteikumus.

Darba nespējas novērtējums tiek iedalīts trīs līmeņos: (1) pilnīga darba nespēja un nespēja dzīvot neatkarīgi/patstāvīgi; (2) pilnīga darba nespēja; (3) daļēja darba nespēja. Par darba nespējīgu persona tiek atzīta tad, ja veselības traucējumu dēļ viņa ir pilnīgi vai daļēji zaudējusi spēju pelnīt un nav paredzama šīs spējas atjaunošanās. **Pilnīgi darba nespējīga** persona ir zaudējusi jebkāda darba spējas, savukārt **daļēji darba nespējīga** persona ir zaudējusi nozīmīgu daudzumu no savām darba spējām atbilstoši savai kvalifikācijai. Sertifikāts par darba nespējas līmeni tiek izsniegts uz laiku ne ilgāku par pieciem gadiem vai ilgāku par pieciem gadiem, ja nav paredzama darba spēju atjaunošanās piecu gadu periodā. Invaliditātes pensija tiek maksāta par periodu, kas ir norādīts Sociālās Apdrošināšanas institūcijas (ZUS) lēmumā un uz tā pamata izsniegtajā invaliditātes sertifikātā. Personai ir tiesības apstrīdēt ZUS ārsta lēmumu ZUS medicīnas komisijā 14 dienu laikā pēc lēmuma saņemšanas. ZUS izsniegtais sertifikāts par pilnīgu darba nespēju ir ekvivalents pašvaldību invaliditātes novērtēšanas komisijas izsniegtajam sertifikātam, bet ne otrādi.

Polijā līdzās iepriekš raksturotajiem invaliditātes tiesiskajiem kritērijiem, pastāv arī t.s. bioloģiskie kritēriji, kas paredza, ka persona pati subjektīvi novērtē savu invaliditāti un atzīst savus ierobežojumus gan konkrētu darbu veikšana, gan ikdienas aktivitāšu īstenošanai. Šāda pieeja izskaidro būtiskās dažādu statistisko un pētījumu datu atšķirības – daļā gadījumu tiek ņemti vērā tikai tiesiskie kritēriji, daļā gadījumu – gan tiesiskie, gan bioloģiskie.

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Polijas Nodarbinātības un sociālo lietu ministrijas pakļautības iestāde Sociālās Apdrošināšanas institūcija (ZUS) ir atbildīga par sociālo pabalstu un pensiju piešķiršanu personām ar invaliditāti.⁴⁸

Invaliditātes pensija tiek piešķirta sociāli apdrošinātām personām, kas ir darba nespējīgas, kurām ir invaliditāti apliecinājis Sociālās Apdrošināšanas institūcijas (ZUS) izsniegts sertifikāts un kas ir veikušas sociālās apdrošināšanas iemaksas. Pensijas aprēķinā tiek ņemts vērā gan

⁴⁸ Informācijas par pabalstiem un pensijām avots: Sociālās Apdrošināšanas institūcijas 2012.gada ziņojums. Pieejams: www.zus.pl.

sociālās apdrošināšanas iemaksu ilgums, gan apmērs. Tas nozīmē, ka invaliditātes pensijas ir diferencētas atkarībā no iepriekš minētajiem rādītājiem. 2011.gadā invaliditātes pensiju saņēma 1 124,5 tūkstoši personu un tās vidējais apmērs bija 303.63 EUR mēnesī.

Personām, kuras ieguvušas invaliditāti pirms 16 gadu vecuma un nav spējīgas strādāt, tiek piešķirta **sociālā pensija**. Tā var būt pastāvīga (ja darba nespēja ir pastāvīga) vai uz noteiktu laiku (ja darba nespēja ir pārejoša). Pilnīgu darba nespējas stāvokli, kā arī darba nespējas paredzamo ilgumu nosaka Sociālās Apdrošināšanas institūta (ZUS) medicīnas speciālisti. Kopš 2010.gada marta sociālās pensijas apmērs ir 150 EUR mēnesī. Personai, kurai ir smaga vai vidēji smaga invaliditāte un kura ir pilnīgi nespējīga strādāt un/vai dzīvot patstāvīgi, tiek piešķirts arī **aprūpes pabalsts** 45.90 EUR apmērā mēnesī.

Personas, kas atbilst invaliditātes pensijas piešķiršanas kritērijiem, var pretendēt arī uz **apmācības pabalstu**. Šis pabalsts tiek piešķirts personām, kuras darba nespējas iestāšanās rezultātā ir saņēmušas ieteikumu iziet profesionālo rehabilitāciju. Apmācības pabalsts tiek piešķirts uz 6 mēnešiem, taču šis periods var tikt gan saīsināts, gan pagarināts līdz pat 30 mēnešiem. Lēmumu par tā pagarinājumu pieņem pašvaldības invaliditātes komisijas vadītājs. Periods tiek saīsināts tad, ja pabalsta piešķirējs tiek informēts par to, ka personu nav iespējams apmācīt jaunām darba prasmēm vai arī persona pati nevēlas iziet apmācību. 2011.gadā vidēji mēnesī apmācības pabalstu saņēma 150 personas ar invaliditāti, tā vidējais apmērs bija 486.86 EUR. Pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām.

Likums „Par profesionālo un sociālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti” nosaka virkni personu ar invaliditāti **tiesības un atvieglojumus attiecībā uz darba apstākļiem**. Personas ar vieglu invaliditāti nedrīkst strādāt vairāk par 8 stundām dienā un 40 stundām nedēļā, personas ar vidēji smagu vai smagu invaliditāti nedrīkst strādāt ilgāk par 7 stundām dienā (attiecīgi 35 stundām nedēļā). Personām ar invaliditāti ir tiesības uz papildus darba pārtraukumu (15 minūtes, kas tiek iekļautas kopējā darba laikā un ir paredzētas vingrinājumu veikšanai vai atpūtai). Personām ar vidēji smagu vai smagu invaliditāti ir arī tiesības uz papildus atvaļinājuma laiku (10 dienas gadā), kā arī tiesības tikt atbrīvotām no darba, nezaudējot savus ienākumus, lai veiktu medicīniskos izmeklējumus, ārstēšanos, rehabilitāciju, kā arī ortopēdiskā aprīkojuma iegādi. Tāpat viņām ir tiesības izmantot 21 dienu ilgu rehabilitācijas atvaļinājumu. Personām ar vidēji smagu vai smagu invaliditāti ir tiesības uz 21 dienu ilgu atvaļinājumu, nezaudējot savus ienākumus.

2.2.2. Vides pieejamība

Vides pieejamības jomā Polija ir sākusi īstenot universālā dizaina politiku, sekojot Eiropas Komisijas definētajai stratēģijai nākamajiem desmit gadiem personu ar invaliditāti dzīves kvalitātes uzlabošanas jomā. Saskaņā ar šīs politikas principiem vides pieejamība nozīmē to, ka personām ar invaliditāti ir tādas pašas tiesības kā citiem iedzīvotājiem piekļūt visu veidu objektiem fiziskajā vidē, piekļūt un izmantot visus pakalpojumus, sabiedrisko transportu, kā arī informācijas tehnoloģiju un sakaru sistēmas. Šādas vides pieejamības sekmēšanas mērķis ir nodrošināt vienlīdzīgas iespējas un vienlīdzīgu līdzdalību sabiedrības dzīvē visiem indivīdiem. Universālā dizaina principu ievērošana un attīstīšana ir iekļauta Polijas Rīcības plānā personām ar invaliditāti 2006.-2015.gadam (*Plan Działania na Rzecz Osób Niepełnosprawnych 2006–2015*), kā arī dažādu nozaru – izglītība, veselības aprūpe, būvniecība, satiksmes infrastruktūra - normatīvajos dokumentos. No vienas puses, politikas dokumentu un normatīvā regulējuma līmenī, vides pieejamības jautājumi ir sakārtoti, no otras puses, kā atzīst Polijas politikas

analītiķi, reālā situācija būtiski ierobežo personu ar invaliditāti sociālo iekļaušanos dēļ neatbilstoši piemērotām ēkām, ielām un sabiedriskā transporta līdzekļiem.⁴⁹

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Nodarbinātības un sociālo lietu ministrijas Valdības pilnvarotais valsts sekretariāts personām ar invaliditāti ir atbildīgs par personu ar invaliditāti nodarbinātības politikas, profesionālās un sociālās rehabilitācijas koordinēšanu un pārraudzību. Personas ar invaliditāti var saņemt visus tos profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus, ko saņem visi bezdarbnieki vai darba meklētāji. Tas nozīmē, kas personu ar invaliditāti profesionālā rehabilitācija iekļaujas plašākā politiskā ietvarā, ko regulē 14.12.1994. likums „Par nodarbinātību un bezdarba apkarošanu” (*Act on Employment and Countering Unemployment*). Pakalpojumi, ko finansē Darba Fonds, ietver profesionālo orientāciju un darbā iekārtošanās palīdzību, ko sniedz reģionālie un vietējie nodarbinātības biroji. Pēdējos gados tiek organizētas arī apmācības profesionālās orientācijas konsultantiem darbam ar personām ar invaliditāti.

Kopš 1991.gada Polijā darbojas Nacionālais Rehabilitācijas fonds personām ar invaliditāti (www.pfron.org.pl), kura līdzekļi tiek novirzīti personu ar invaliditāti sociālajai un profesionālajai rehabilitācijai. Fonda darbību regulē likums „Par profesionālo un sociālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti”. No fonda līdzekļiem tiek finansēti šādi pasākumi un aktivitātes:

- finansiāls atbalsts darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti;
- kompensācijas personu ar invaliditāti darba vietas pielāgošanai vai iekārtošanai;
- sociālās un profesionālās rehabilitācijas programmu izstrāde un īstenošana;
- nevalstisko organizāciju profesionālās un sociālās rehabilitācijas ārpakalpojumu finansēšana;
- Eiropas Savienības atbalstīto projektu līdzfinansēšana;
- dotācijas personām ar invaliditāti uzņēmējdarbības uzsākšanai;
- dotācijas vides pieejamības nodrošināšanai, speciālu iekārtu un palīglīdzekļu iegādei u.tml.;
- finansiāls atbalsts aktīvā darba tirgus pasākumiem, kas vērsti uz bezdarba samazināšanu (palīdzība darba meklēšanā, apmācību rīkošana, stažēšanās u.tml.).

Profesionālās rehabilitācijas mērķis ir radīt iespējas personām ar invaliditāti iegūt un saglabāt darba vietu, sniedzot apmācības, konsultāciju un darbā iekārtošanas pakalpojumus. Likums „Par profesionālo un sociālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti” nosaka aktivitātes, kas ir jāīsteno šī mērķa sasniegšanai:

- personas darba spēju novērtēšana, balstoties uz medicīniskiem un psiholoģiskiem izmeklējumiem ar mērķi noteikt piemērotāko nodarbošanos un/vai noteikt darba spēju atjaunošanās iespējas;
- personas kvalifikācijas, profesionālās pieredzes, spēju un interešu identificēšana;
- profesionālās orientācijas konsultācijas atbilstoši iepriekš veiktā personas darba spēju novērtējuma rezultātiem;
- profesionālā sagatavošana, ņemot vērā nodarbinātības un darba tirgus iespējas;
- piemērota darba atlase un darba vietas aprīkošana;
- tehnisko palīglīdzekļu nepieciešamības noteikšana.

⁴⁹ Maria Wroniszewska (2008). Rehabilitation system in Poland. Statements and Comments. Pieejams: http://www.mutual-learning-employment.net/uploads/ModuleXtender/PeerReviews/46/poland_NO08.pdf

Personām ar invaliditāti, kuras nav sasniegušas pensijas vecumu un ir reģistrētas vietējos nodarbinātības birojos kā bezdarbnieki vai darba meklētāji bez darba ir tiesības uz bezmaksas profesionālo apmācību (izmaksas sedz Nacionālais Rehabilitācijas fonds). Saskaņā ar likumu apmācības var notikt speciālajos apmācību vai rehabilitācijas centros, par kuru izveidošanu un slēgšanu ir atbildīga reģionu administrācija. Reģionu administrācijai ir tiesības šo funkciju deleģēt sociālajiem partneriem, piemēram, pašvaldībām vai nevalstiskajām organizācijām. Šādu centru darbību finansē Nacionālais rehabilitācijas fonds. Vairums šādu centru darbojas kā nevalstiskās organizācijas, kas sniedz atbalstu personām ar invaliditāti dažādu projektu ietvaros. Profesionālo rehabilitāciju un apmācību var īstenot arī darba devēji, kuri pēcāk var saņemt izdevumu kompensāciju.

Polijas profesionālās rehabilitācijas sistēma tiek vērtēta kritiski. Galvenie kritikas argumenti ir tas, ka Nacionālā Rehabilitācijas fonda līdzekļi ir ierobežoti un nevar nodrošināt nepieciešamos resursus visām personām ar invaliditāti, kas vēlas saņemt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus. Fonda īstenotie pasākumi tiek vērtēti kā fragmentāri, jo lielākā daļa no tiem tiek ieviesti kā atsevišķi projekti. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju tīkls ir izkliedēts.

Eiropas akadēmiskā invaliditātes tīkla ekspertu (ANED) ziņojumā par personu ar invaliditāti nodarbinātību Polijā norādīts, ka 2008.gadā profesionālajā rehabilitācijā iesaistījušās vairāk nekā 20 tūkstoši personu ar invaliditāti 645 dažādos nodarbinātībasursos un apmācībās. Papildus svarīgs profesionālo rehabilitāciju raksturojošs rādītājs ir personu ar invaliditāti līdzdalība pieaugušo izglītības aktivitātēs. Pieejamā statistika liecina, ka tikai 0.5% personu ar invaliditāti vecumā no 25 līdz 64 gadiem norāda, ka ir piedalījušās kādās mūžizglītības aktivitātēs. Pārējo iedzīvotāju vidū šis rādītājs ir 5%.⁵⁰

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Polijā ir vairāki normatīvie akti, kas regulē personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku, t.sk. Darba kodekss, likums „Par nodarbinātības veicināšanu un darba tirgus institūcijām”, likums „Par nodarbinātību un bezdarba apkarošanu”. Darba kodekss nosaka darba devēju un darba ņēmēju tiesības, kā arī galvenās normas, kas aizsargā darba ņēmēju intereses. Likums „Par nodarbinātības veicināšanu” nosaka valsts pienākumus sekmēt nodarbinātību, samazināt bezdarba līmeni, t.sk. personu ar invaliditāti vidū, kā arī attīstīt profesionālo pilnveidi. Līdzās šiem vispārīgajiem normatīvajiem aktiem, kas attiecināmi uz visiem Polijas pilsoņiem, pastāv arī normatīvais regulējums, kas ir paredzēts tieši personu ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanai. Šim mērķim paredzēto pasākumu kopumu regulē likums „Par profesionālo un sociālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti”.

Pēdējos gados ir notikušas nozīmīgas izmaiņas Polijas likumdošanā, kas attiecas uz personu ar invaliditāti nodarbināšanu. Grozījumi Darba Kodeksā un likumā „Par nodarbinātības veicināšanu un darba tirgus institūcijām” ir nostiprinājuši normas pret personu ar invaliditāti diskrimināciju nodarbinātības un profesionālās rehabilitācijas pieejamības jomā. Grozījumi likumā „Par profesionālo un sociālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti” ļauj personām ar invaliditāti reģistrēties pašvaldību nodarbinātības birojos kā darba meklētājiem un tādējādi piešķir tiesības izmantot darba tirgus programmas un citus nodarbinātību veicinošus pasākumus, kas līdz tam bija paredzēti tikai reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti.

⁵⁰ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Poland, 2009.

Turpinājumā ir raksturoti personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas pasākumi⁵¹:

Subsidētā nodarbinātība

Kopš 2004.gada Polijā stājās spēkā noteikumi par subsidēto nodarbinātību atbilstoši principam „nauda seko personai”. Šie nosacījumi paredz, ka darba devējs, kas nodarbina personas ar invaliditāti var saņemt ik mēneša algu subsīdijas no Nacionālā Rehabilitācijas fonda (atvērtā darba tirgus darba devējs saņem mazākas subsīdijas nekā t.s. aizsargātā darba tirgus (*sheltered market*) darba devējs). Lielākā daļa personu ar invaliditāti ir nodarbinātas atvērtajā darba tirgū. 2009.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi likumā „Par profesionālo un sociālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti”, kas paredz algu subsīdijas 75% apmērā privātuzņēmējiem un 90% apmērā pārējiem darba devējiem, piemēram, nevalstiskajām organizācijām. Tāpat šie grozījumi nosaka, ka darba devējs var saņemt kompensāciju par atbilstošas programmatūras vai citu tehnisko palīgīdzekļu iegādi darba vajadzībām personām ar invaliditāti.

Kvotu sistēma

Personu ar invaliditāti nodarbinātības kvotu sistēma attiecas uz atvērto darba tirgu – gan uz privāto, gan sabiedrisko (valsts) sektoru. Šī sistēma paredz, ka visiem darba devējiem, kas nodarbina vairāk kā 25 darbiniekus, ir jāsasniedz 6% kvota attiecībā uz personām ar invaliditāti (ar atsevišķiem izņēmumiem), taču daudzos gadījumos darba devēji labprātāk maksājot soda naudas par šīs likuma normas neievērošanu, nekā nodarbina personas ar invaliditāti⁵².

Aizsargātais darba tirgus

Polijā ir divu veidu aizsargātās darba vietas (*sheltered workplaces*): aizsargātie uzņēmumi (poļu val.: *zakłady pracy chronionej*) un profesionālās darbības uzņēmumi (poļu val.: *zakłady aktywności zawodowej*). Kopumā 80.6% no visām nodarbinātajām personām ar invaliditāti strādā aizsargātajās darba vietās (2008.gada dati). Politikas novērtētāji norāda, ka aizsargātā nodarbinātība ir attīstīta tikai tajās vietās, kur darbojas spēcīgas nevalstiskās organizācijas. Ir vairāki reģioni, kuros vispār nepastāv šāda veida darba iespējas personām ar invaliditāti.⁵³ Aizsargātās darba vietas ir radītas, balstoties uz valsts un darba devēju līguma pamata. Šiem darba devējiem pirms tam ir jāizpilda vairāki nosacījumi un jāatbilst vairākiem kritērijiem – darba devējs var pieteikties uz aizsargātā uzņēmuma statusu, ja tas nodarbina vismaz 25 darbiniekus, no tiem 30-40% ir personas ar invaliditāti neatkarīgi no invaliditātes līmeņa; uzņēmumiem ir jānodrošina arī personu ar invaliditāti darba apmācība un rehabilitācija. Izpildot šīs prasības un noslēdzot līgumu ar valsti, darba devēji saņem nodokļu atlaides un subsīdijas, kā arī papildus finansiālu atbalstu personu ar invaliditāti darba algām. 2008.gada beigās Polijā kopumā bija 2150 aizsargātie uzņēmumi, kuros tika nodarbinātas aptuveni 200 000 personas ar invaliditāti, kas veidoja 40% no visām nodarbinātajām personām ar invaliditāti (pēdējos gados ir vērojams aizsargāto uzņēmumu skaita samazinājums). Lielākā daļa no šiem uzņēmumiem ir privātie uzņēmumi.

⁵¹ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Poland, 2009.

⁵² Maria Wroniszewska (2008). Rehabilitation system in Poland. Statements and Comments. Pieejams: http://www.mutual-learning-employment.net/uploads/ModuleXtender/PeerReviews/46/poland_NO08.pdf

⁵³ Maria Wroniszewska (2008). Rehabilitation system in Poland. Statements and Comments. Pieejams: http://www.mutual-learning-employment.net/uploads/ModuleXtender/PeerReviews/46/poland_NO08.pdf

Profesionālās darbības uzņēmumi piedāvā darba iespējas personām ar vidēji smagu un smagu invaliditāti (kopš 2007.gada – arī personām ar vidēji smagu invaliditāti, kurām ir autisms vai garīgā invaliditāte). Šo uzņēmumu darbības mērķis ir sagatavot cilvēkus patstāvīgai, aktīvai un pilnvērtīgai dzīvei atvērtā vidē, īstenojot sociālās un profesionālās rehabilitācijas pasākumus. 2008.gada beigās Polijā bija 53 šāda veida uzņēmumi, kuros tika nodarbinātas 1903 personas ar invaliditāti. Šo uzņēmumu skaitam ir vērojama tendence lēnām pieaugt.

Sociālie kooperatīvi

Kooperatīvu kustībai Polijā ir samērā ilgstošas tradīcijas – jau kopš Otrā Pasaules kara beigām Polijā ir pastāvējuši kooperatīvi, kas nodrošināja darbu personām ar invaliditāti. Jaunie sociālie kooperatīvi Polijas tiesību sistēmā tika ieviesti līdz ar likuma „Par nodarbinātības veicināšanu” pieņemšanu 2004.gadā. 2006.gadā tika izstrādāts detalizēts šo kooperatīvu darbības regulējums, pieņemot likumu „Par sociālajiem kooperatīviem”. Kooperatīvi izveidojās ciešas sadarbības rezultātā starp Polijas Nodarbinātības ministriju un nevalstiskajām organizācijām. Sociālo kooperatīvu darbības nodrošināšanas politiskais mērķis ir radīt darba vietas un samazināt sociālo atstumtību un marginalizāciju. Kooperatīvu darbības pamatā ir ideja par uzņēmumu, kas sekmē darbinieku profesionālo un sociālo integrāciju. Šādus uzņēmumus var dibināt tikai marginalizēto sociālo grupu pārstāvji, t.sk. personas ar invaliditāti (šīs grupas definē likums „Par nodarbinātības veicināšanu”). 2008.gada sākumā Polijā darbojās 187 sociālie kooperatīvi, taču nav informācijas, cik daudzi no tiem darbojas joprojām.

Atbalstītais darbs

Atbalstītais darbs ir vēl viens no personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas pasākumiem Polijā, taču tiem nav izstrādāts vienots institucionālais un tiesiskais ietvars. Šie pasākumi pamatā tiek īstenoti nodarbinātības projektu veidā.

Asistēšana personām ar invaliditāti

Kopš 2004.gada grozījumiem likumā „Par profesionālo un sociālo rehabilitāciju personām ar invaliditāti” darba devējam, kurš nodarbina personu ar invaliditāti, no Nacionālā Rehabiliācijas fonda var tikt kompensēti izdevumi par asistenta nodarbināšanu personai ar invaliditāti. Asistēšana paredz palīdzības sniegšanu, lai atvieglotu komunikāciju vai veiktu atsevišķas darbības, kuras nespēj veikt persona ar invaliditāti. Asistenta darba stundu skaits, kas veltīts palīdzības sniegšanai, nedrīkst pārsniegt 20% no personas ar invaliditāti nostrādāto stundu skaita mēnesī. Praksē šī iespēja nav plaši izplatīta.

Izvērtējot pēdējā desmitgadē notikušās izmaiņas Polijas likumdošanā, jāsecina, ka ir notikušas vairākas nozīmīgas izmaiņas, kas ir vērstas uz personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanu un līdzdalību sabiedrības dzīvē. Veiktās izmaiņas ir pavērušas plašākas iespējas personām ar invaliditāti iekļauties atvērtajā darba tirgū, kas līdz tam bija pieejamas tikai reģistrētajiem bezdarbniekiem (personas ar invaliditāti ļoti bieži neregistrējas kā bezdarbnieki, jo saņem invaliditātes pensiju). Lielāks uzsvars esošajā rīcībpolitikā ir tieši uz darba devējiem un viņiem paredzētajiem atvieglojumiem, nepietiekami attīstīta ir personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas sistēma. Nodarbinātības un bezdarba rādītāju analīze dinamiskā liecina, ka esošās iniciatīvas un nodarbinātības politikas pasākumi nav būtiski ietekmējuši nedz nodarbinātības līmeni, nedz bezdarba līmeni personu ar invaliditāti vidū. Viens no galvenajiem iemesliem ir nepietiekamais finansējums normatīvajā regulējumā definētajiem nodarbinātības veicināšanas pasākumiem.

Spānija

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Spānijā statistiskie dati par personām ar invaliditāti tiek vākti, veicot speciālas aptaujas saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas metodoloģiju. Jaunākie dati par personām ar invaliditāti ir pieejami par 2008.gadu. Balstoties uz šiem datiem, 2009.gadā Spānijas valdība izstrādāja invaliditātes politikas rīcības plānu 2009. - 2012.gadam (*III PLAN de Acción para las Personas con Discapacidad 2009 - 2012*). Statistikas dati par iedzīvotājiem ir sniegti par 2011.gadu, balstoties uz pēdējā iedzīvotāju un mājsaimniecību apsekojuma (Tautas skaitīšanas) datiem. Līdz ar to statistisko rādītāju salīdzinājums starp iedzīvotājiem kopumā un personu ar invaliditāti grupu, t.sk. sadalījumā pēc dažādām pazīmēm, ir vērtējams indikatīvi.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2008. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	46 815 916
Personu ar invaliditāti skaits	3 847 900
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	8.5*

Datu avoti: par iedzīvotāju skaitu valstī – Nacionālās statistikas institūts (*Instituto Nacional de Estadística, INE*), Tautas skaitīšana, 2001, www.ine.es; par personām ar invaliditāti – Nacionālās statistikas institūts (INE), 2008 (*Encuesta sobre Discapacidad, Autonomía personal y Situaciones de Dependencia. INE 2008*)

Piezīme: *personu ar invaliditāti īpatsvars norādīts atbilstoši INE aprēķiniem, ņemot vērā Spānijas iedzīvotāju skaitu 2008.gadā.

Tabula 2.1. Iedzīvotāji (2011. gads) un personas ar invaliditāti (2008.gads) sadalījumā pēc vecuma

Pazīmes	Visi iedzīvotāji (2011)		Personas ar invaliditāti (2008)		
	Vecums	Skaitis	(%)	Vecums	Skaitis
Līdz 19 gadiem	9 272 374	19.8	Līdz 24 gadiem	213 800	5.6
20 - 29 gadi	5 603 054	12.0	25 – 34 gadi	168 700	4.4
30 – 39 gadi	7 982 840	17.0	35 – 44 gadi	286 500	7.4
40 – 49 gadi	7 447 221	15.9	45 – 54 gadi	406 000	10.6
50 – 59 gadi	5 930 667	12.7	55- 64 gadi	545 800	14.1
60 – 69 gadi	4 640 592	9.9	65 – 69 gadi	292 800	7.6
70 un vairāk gadi	5 939 168	12.7	70 un vairāk gadi	1 934 300	50.3
KOPĀ	46 815 916	100.0	KOPĀ	3 847 900	100.0

Datu avoti: turpat.

Tabula 2.2. Iedzīvotāji (2011. gads) un personas ar invaliditāti (2008.gads) sadalījumā pēc dzimuma

Pazīmes	Visi iedzīvotāji (2011)		Personas ar invaliditāti (2008)	
	Dzimums	Skaitis	(%)	Skaitis
Sievietes	23 711 613	50.6	2 300 600	59.8
Vīrieši	23 104 303	49.4	1 547 300	40.2
KOPĀ	46 815 916	100.0	3 847 800	100.0

Datu avoti: turpat.

Tabula 3.1. Nodarbinātības un bezdarba kopējie rādītāji iedzīvotāju (2011.gads) un personu ar invaliditāti vidū vecumā no 16 gadiem (2008.gads), skaits un īpatsvars

Nodarbinātības rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Darba spējas vecumā (skaits)	38 502 200	3 709 200
Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji (skaits)	23 081 200	536 800
Nodarbinātie iedzīvotāji (skaits)	17 807 500	424 300*
Ekonomiski aktīvie no visiem darba spējas vecumā (%)	77.2	14.5
Nodarbinātie no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	56.7	79.0
Nodarbinātās personas ar invaliditāti no visiem nodarbinātajiem (%)	-	2.4
Bezdarba rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Bezdarbnieki (skaits)	5 273 600	112 500*
Bezdarbnieki no visiem darba spējas vecumā (%)	13.7	3.0
Bezdarbnieki no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	22.8	21.0
Bezdarbnieki ar invaliditāti no visiem bezdarbniekiem (%)	-	19.6

Datu avoti: par iedzīvotājiem - Nodarbinātības un sociālās aizsardzības ministrija (www.empleo.gob.es); par personām ar invaliditāti – Nacionālās statistikas institūts (INE), 2008 (*Encuesta sobre Discapacidad, Autonomía personal y Situaciones de Dependencia. INE 2008*)

Piezīme: *Šajā skaitā netiek iekļautas tās personas, kas studē, strādā savās māsaimniecībās, saņem vecuma,, pastāvīgās invaliditātes pensiju vai citu pensiju, nav spējīgas strādāt, strādā neapmaksātu sociālo darbu vai brīvprātīgo darbu.

Tabula 3.2. Nodarbināto personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars sadalījumā pēc vecuma un dzimuma (2008.gads)

Pazīmes	Nodarbinātās personas ar invaliditāti, 2008	
Vecums	Skaits	(%)
16 – 24 gadi	13 600	3.2
25 – 44 gadi	182 100	42.9
45 – 64 gadi	223 400	52.7
65 un vairāk gadi	5 200	1.2
KOPĀ	424 300	100.0
Dzimums	Skaits	(%)
Sievietes	187 200	44.1
Vīrieši	237 100	55.9
KOPĀ	424 300	100.0

Datu avots: Nacionālās statistikas institūts (INE), 2008 (*Encuesta sobre Discapacidad, Autonomía personal y Situaciones de Dependencia. INE 2008*)

Tabula 4. Profesionālā rehabilitācija personām ar invaliditāti, skaits (2007. gads)

<i>Profesionālajā rehabilitācijā iesaistīto personu skaits</i>	<i>Darbā iekārtojušos personu skaits pēc prof. rehabilitācijas</i>	<i>Programmu nepabeigušo vai negatīvu vērtējumu ieguvušo personu skaits</i>
11 210	8 061	2 396

Datu avots: INEM, 2008, p.24.

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

Galvenie Spānijas likumi, kas regulē personu ar invaliditāti politiku valstī ir Personu ar invaliditāti sociālās integrācijas likums (07.04.1998), Vienlīdzīgu iespēju, pret-diskriminācijas un vispārējās pieejamības personām ar invaliditāti likums (02.12.2003.), Atkarīgo personu personīgās autonomijas un aprūpes veicināšanas likums (14.12.2006.) u.c. Spānijai saistošs ir arī starptautiskais politikas dokuments – Apvienoto Nāciju Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (*UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*), ko Spānija kopā ar daudzām citām valstīm ratificēja 2007. gada 30. martā.

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Invaliditātes jēdziens Spānijas likumdošanā tiek definēts saskaņā ar Apvienoto Nāciju Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām. Personu ar invaliditāti sociālās integrācijas likuma 7. pants nosaka, ka persona ar invaliditāti ir persona, kuras izglītības, nodarbinātības un sociālās integrācijas iespējas ir samazinājušās iedzimtu vai iegūtu fizisko, psihisko un vai maņas traucējumu dēļ un kas tiek prognozēti kā pastāvīgi.

Atbildīgā valsts institūcija jautājumos par invaliditāti ir Veselības un sociālo lietu ministrija (*El Ministerio de Sanidad y Política Social*). Invaliditātes noteikšanas kārtību nosaka 1971/1999. gada 23. decembra Karaļa dekrēts par invaliditātes pakāpes atzīšanu, piešķiršanu un klasificēšanu. Invaliditātes pakāpi nosaka, pamatojoties uz medicīniskajām un psiholoģiskajām pārbaudēm, kas tiek papildinātas ar sociālo darbinieku ziņojumiem gadījumos, ja darbības ierobežojumi ir vismaz 25% apmērā. Personai, kurai tiek atzīta invaliditāte, tiek izsniegta atbilstoša izziņa. Invaliditātes pakāpes ir izteiktas procentos, pamatojoties uz slimības rezultātā radītajiem personas darbības ierobežojumiem salīdzinājumā ar veseliem cilvēkiem:

- viegla invaliditāte: darbības ierobežojumi robežās no 1 - 24%;
- vidēja invaliditāte: darbības ierobežojumi robežās no 25 - 49%;
- vidēji smaga invaliditāte: darbības ierobežojumi robežās no 50 - 70%;
- ļoti smaga invaliditāte: darbības ierobežojumi robežās 75% un vairāk.

Par katra individuālā gadījuma izskatīšanu atbildīgas ir autonomo provinču iestādes vai Sociālo pakalpojumu un veco ļaužu institūta filiāles (Spānijā ir 17 autonomās provinces). Persona vēršas attiecīgajā iestādē ar iesniegumu par invaliditātes noteikšanu (iesniegumu var nosūtīt arī pa pastu vai elektroniski). Invaliditātes novērtējumu veic atbildīgās iestādes algota multidisciplināra speciālistu komanda, kas pieņem arī lēmumu par konkrēto invaliditātes pakāpi. Lēmumu ir iespējams apstrīdēt. Precīzu invaliditātes novērtēšanas kārtību nosaka katras provinces atbildīgā iestāde atsevišķi.⁵⁴ Spānijas likumdošana paredz arī atkārtotu personas stāvokļa izvērtējumu.

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Personu ar invaliditāti sociālās integrācijas likuma 10. pants nosaka, ka multidisciplināras speciālistu komandas ir atbildīgas par personu ar invaliditāti vajadzību novērtējumu un viņu

⁵⁴ Spānijas Veselības un sociālo lietu ministrija (www.msc.es), Informācijas centrs presonām ar invaliditāti (ww.sid.usal.es), Sociālo pakalpojumu un veco ļaužu institūts (Imsero, <http://www.imsero.es>)

integrāciju sabiedrībā sekmēšanu. Šī likuma 12. pants regulē sociālās un ekonomiskās sistēmas darbību attiecībā uz personām ar invaliditāti, nosakot, ka ar valdības dekrētu tiek noteikti konkrēti sociālie un nodarbinātības pakalpojumi personām, kas nevar iesaistīties darba tirgū. Likuma 14. pants nosaka, ka visas pilngadīgās personas ar invaliditāti, kas nav spējīgas atrast un veikt sev atbilstošu darbu, saņem finansiālu pabalstu.

Personām ar invaliditāti ir pieejama šāda sociālā palīdzība un pakalpojumi⁵⁵:

- invaliditātes pensija;
- pasākumi personas nodarbinātības sekmēšanai;
- atbalsts darba vietas pielāgošanai atbilstoši personas vajadzībām;
- adaptācijas tests darbam sabiedriskajā sektorā;
- agrīna pensionēšanās;
- pieejamības nodrošināšana sabiedriskajām ēkām;
- individuālās subsīdijas un stipendijas tādiem mērķiem kā ārstnieciskā rehabilitācija, mājokļa pielāgošana u.c.;
- medicīniskā un funkcionālā rehabilitācija;
- profesionālā rehabilitācija;
- palīdzība izglītības jomā;
- veselības aprūpes un farmaceitiskie pakalpojumi;
- finansiālā palīdzība un nodokļu atvieglojumi trešajām personām;
- pārvietošanās palīdzība un transporta kompensācijas;
- pabalsti ģimenēm ar bērniem ar invaliditāti;
- maternitātes atvaļinājuma pagarinājums, ja ir bērns ar invaliditāti;
- nodokļu atvieglojumi personām ar invaliditāti (piemēram, samazināta ienākumu nodokļa likme, mantojuma nodokļa likme, transporta līdzekļa iegādes nodokļa likme u.c.);
- autotransporta novietošanas karte.

Par pabalstu piešķiršanu atbildīgas ir autonomās provinces, kurām ir deleģētas Sociālo pakalpojumu un veco ļaužu institūta funkcijas sociālo pakalpojumu sniegšanas jomā.

Spānijā ir divu veidu pensijas – uz sociālajām iemaksām balstītas (*contributory*) pensijas un no sociālajām iemaksām brīvas (*non-contributory*) pensijas. Invaliditātes pensijas pamatā atbilst otrajam tipam. Tas nozīmē, ka tās nebalstās uz personas veiktajām sociālajām iemaksām sociālās drošības sistēmā. Invaliditātes pensijas piešķiršanas kārtību nosaka 357/1991. gada 15. marta Karaļa dekrēts par no sociālajām iemaksām brīvām pensijām, kas ir izdots saskaņā ar 26/1990. gada 20. decembra likumu par no sociālajām iemaksām brīvu Sociālo drošību. Tiesības pretendēt uz šo pensiju ir personām no 18 līdz 65 gadu vecumam, kuru darbības ierobežojumi ir 65 līdz 100% apmērā un kuru ik mēneša ienākumi ir vienādi vai zemāki par valstī noteikto no sociālajām iemaksām brīvas pensijas apmēru (2012. gadā tie bija 357.70 EUR). Pārējos gadījumos likumdošana nosaka speciālu kārtību, kādā tiek apvienoti personas ar invaliditāti darba ienākumi ar invaliditātes pensiju.

2.2.2. *Vides pieejamība*

Vides pieejamības jautājumus Spānijā līdzīgi kā citas valstīs regulē gan starptautiskie politikas dokumenti par pret-diskriminācijas normām un universālā dizaina principu ievērošanu, gan nacionālā līmeņa normatīvie akti. 2011. gada 14. martā Spānijas atbildīgās valsts institūcijas -

⁵⁵ Avots: Sociālo pakalpojumu un veco ļaužu institūts (Imsero, <http://www.imserso.es>)

Sociālo pakalpojumu un veco ļaužu institūts, Veselības, sociālo pakalpojumu un līdztiesības ministrija un Spānijas nacionālā neredzīgo organizācijas fonda ģenerāldirektorāts parakstīja savstarpēju vienošanos – „Pieejamības konvenciju 2011”, kuras mērķis ir izstrādāt vispārējās (universālās) pieejamības programmu. Tā aptver visas sabiedrības dzīves jomas, iesaistot programmas īstenošanā gan sabiedrisko (valsts), gan privāto sektoru.⁵⁶

Sociālo pakalpojumu un veco ļaužu institūts, balstoties uz spēkā esošā normatīvā regulējuma prasībām, ir izstrādājis pieejamības ceļvedi personām ar invaliditāti, kurā ir skaidrota pieejamības prasību ievērošana un īstenošana praksē. Ceļvedis aptver šādas septiņas galvenās jomas:

- arhitektūra: mājokļi, sabiedriskās ēkas, kāpnēs, uzbrauktuves, durvis, gaiteni, ģērbtuves, uzgaidāmās telpas u.tml. objekti;
- pilsētvides pieejamība: ietves, gājēju pārejas, laukumi, parki;
- izglītība, apmācība un nodarbinātība: mācību un izglītības centri, bibliotēkas, darbā iekārtošanas pakalpojumi;
- transports: sabiedriskais transports, pieturvietas, dažādi transporta veidi;
- atpūta un kultūra: muzeji, pludmales, viesnīcas, klubī, spēļu laukumi u.tml. vietas;
- komunikācija un sociālā līdzdalība: komunikācijas sistēmas, zīmju vloda, tālrunu lietošana, informācijas tehnoloģiju lietošana, tiesvedība;
- citi ar pieejamību saistīti jautājumi un jomas: CE sertifikācija, ziņojumi par diskriminācijas gadījumiem u.c.⁵⁷

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Kopumā Spānijas likumdošana nosaka, ka personām ar invaliditāti ir paredzēti visi tie paši nodarbinātības atbalsta un profesionālās rehabilitācijas pasākumi, kas pārējām sociālajām grupām. Par nodarbinātības pasākumiem strādājošajiem un bezdarbniekiem ir atbildīgas nodarbinātības institūcijas – Darba un imigrācijas ministrija un tās pakļautības iestāde - Nodarbinātības dienests. Spānijas autonomu provinču iestādes - Sociālo pakalpojumu un veco ļaužu institūta centri - ir atbildīgi par profesionālās rehabilitācijas pasākumu nodrošināšanu personām ar invaliditāti savās administratīvajās teritorijās. Autonomās provinces ir atbildīgas par profesionālās tālākizglītības kursu organizēšanu un īstenošanu.

Personas ar redzes traucējumiem var saņemt profesionālās rehabilitācijas palīdzību no Spānijas Neredzīgo organizācijas (ONCE), kas saņem finansiālu atbalstu no Spānijas Finanšu, Nodarbinātības un Sociālo lietu pārvaldes institūcijām. Spānijas Neredzīgo organizācija nodarbina vairāk nekā 1500 profesionāļus, t.sk. pasniedzējus, skolotājus, prakses vadītājus, psihologus, rehabilitācijas ekspertus, tehnoloģiju instruktorus un trenerus. Apmācības un rehabilitācija tiek īstenota sadarbībā ar vairāk 300 mācību un darba centriem visā valstī. Spānijas Neredzīgo organizācija piedāvā apmācības kursus tādās programmās kā telemārketinga, datorizētā stenografēšana, datortīklu vadība, psihoterapija u.c. Organizācija nodrošina gan mācību kursu apguves stipendijas, gan mācību vides pielāgošanu personas vajadzībām.

Profesionālo rehabilitāciju īsteno arī nodarbinātības centri – tie ir dienas centri, kurus apmeklē personas ar smagu invaliditāti, kuras savas invaliditātes dēļ nevar apmeklēt aizsargātā darba

⁵⁶ Avots: http://www.imserso.es/InterPresent2/groups/imserso/documents/binario/im_044920.pdf.

⁵⁷ Avots: http://www.imserso.es/imserso_06/autonomia_personal_dependencia/accesibilidad/index.htm

centrus. Nodarbinātības dienas centros tiek piedāvāts dažāda veida roku darbs un amatniecības darbi.

Personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas funkciju īstenošanai Spānija ir izveidojusi arī bezpeļņas privātās nodarbinātības aģentūras, kas sadarbojas ar personu ar invaliditāti organizācijām. Šīs aģentūras sniedz gan profesionālās apmācības konsultācijas, gan palīdz iekārtoties darbā. Ir izstrādāta speciāla programma, kas paredz personas profesionālo prasmju un spēju novērtējumu, atbilstošas apmācību programmas izvēli un konsultācijas par darbā pieteikšanos un iekārtošanos.

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Galvenie normatīvie akti, kas regulē personu ar invaliditāti nodarbinātību Spānijā, ir Personu ar invaliditāti sociālās integrācijas likums (13/1982), Vienlīdzīgu iespēju, pret-diskriminācijas un vispārējās pieejamības personām ar invaliditāti likums (51/2003.), Vienlīdzīgu iespēju likums (49/2007) un Karaļa dekrēts par pret-diskrimināciju valsts iestādēs (366/2007). Turpinājumā ir raksturoti galvenie personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politikas pasākumi Spānijā.

Atbalsts darba devējiem

Darba devējiem paredzētie nodokļu atvieglojumi par personu ar invaliditāti nodarbināšanu ir atkarīgi no darba līguma veida – pastāvīgais vai terminētais darba līgums.

Darba devēji, kas nodarbina personas ar invaliditāti uz pastāvīgā darba līguma pamata, var saņemt līdz 900 EUR lielu pabalstu darba vietas pielāgošanai, uzņēmuma ienākumu nodokļa atlaidi 6000 EUR un algu subsīdijas gandrīz 4000 EUR par vienu darbinieku. Tāpat darba devējiem pienākas sociālā nodokļa atvieglojumi, kuru apmērs ir atkarīgs no darbinieka profila. Sociālā nodokļa atvieglojumi var būt 4500 EUR, ja tiek nodarbināta persona, kuras darbības ierobežojumi ir mazāki par 65%, 5100 EUR, ja personas darbības ierobežojumi ir vienādi vai augstāki par 65% vai arī darbinieks ir sieviete ar jebkādu invaliditātes pakāpi, 5700 EUR, ja persona ar invaliditāti ir vecāka par 45 gadiem. Lai saņemtu šos atvieglojumus darba devējam persona ir jānodarbina vismaz 3 gadu ilgā periodā.

Darba devēji, kas nodarbina personas ar invaliditāti uz terminēto darba līgumu pamata, arī var saņemt sociālā nodokļa atvieglojumus. Atvieglojumu likmes ir zemākas – attiecīgi 3500 EUR, ja personas darbības ierobežojumi ir zem 65%, 4100 EUR, ja personas darbības ierobežojumi ir vienādi vai lielāki par 65%, 4700 EUR, ja darbinieks ir sieviete vai darbinieka vecums ir virs 45 gadiem.

Darba devēji, kas nodrošina prakses darbu personām ar invaliditāti, arī var pretendēt uz sociālā nodokļa atvieglojumiem 50% uz vienu praktikantu. Šie darba devēji par pieteikties arī uz grantu darba vietas pielāgošanai, ja prakses ilgums ir paredzēts vismaz 12 mēnešus vai vairāk. Pārējie atvieglojumi darba devējam pienākas tad, ja prakses darba līguma beigās ar darbinieku tiek slēgts pastāvīgais darba līgums.

Darba devēji var nodarbināt personas ar invaliditāti arī t.s. Darba anklāva programmas ietvaros, kas paredz, ka personas ar invaliditāti, kas strādā aizsargātajās darba vietās (*sheltered employment*), uz laiku pievienojas kādam uzņēmumam. Šajos gadījumos darba devēji saņem subsīdijas nepilnu 8000 EUR apmērā gadā.

Kvotu sistēma

Personu ar invaliditāti sociālās integrācijas likums nosaka, ka valsts un privātā sektora uzņēmumiem darbinieku skaitu virs 50 cilvēkiem ir pienākums nodarbināt ne mazāk kā 2% personas ar invaliditāti neatkarīgi no iestādes vai uzņēmuma darbības profila. 2009. gadā tika pieņemtas izmaiņas likumdošanā, palielinot šo kvotu valsts sektora uzņēmumos līdz 7%. Darba devējiem, kas nevar izpildīt šos nosacījumus, ir alternatīvas iespējas, piemēram, slēgt apakšlīgumus par pašnodarbinātām personām ar invaliditāti vai slēgt apakšlīgumus ar personām, kas strādā aizsargātajās darba vietās. Vēl viena alternatīva ir maksāt ziedojumus organizācijām, kuru darbība ir tieši saistīta ar personu ar invaliditāti nodarbināšanu vai profesionālo rehabilitāciju. Darba devēji var pretendēt uz izņēmuma statusu, ja viņi var pierādīt, ka nav atbilstošu kandidātu vai arī, ka darbinieka pieņemšana un nodarbināšana nav iespējama uzņēmuma ierobežoto resursu dēļ. Darba devējiem, kas neizpilda kvotas prasību un neievēro nevienu no iespējamām alternatīvām, ir jāmaksā soda nauda.

Aizsargātā nodarbinātība

Aizsargātā nodarbinātība Spānijā balstās uz Speciālās Nodarbinātības centru (SEC) darbību. Šajos centros personu ar invaliditāti īpatsvars ir virs 70%. Daudzi no šiem centriem darbojas kā apakšuzņēmumi citiem uzņēmumiem atvērta darba tirgū. Šāda pieeja tiek saukta par Darba anklāva programmu, kas darbojas sākot no 3 mēnešiem līdz 6 gadiem un paredzēta, lai sekmētu aizsargātā darba darbiniekus arvien vairāk iekļauties atvērta darba tirgū. Darba devēji, kas nodarbina darbiniekus no aizsargātajām darba vietām, tā ir iespēja izpildīt likumā noteikto kvotu attiecībā uz personu ar invaliditāti nodarbināšanu.

Speciālās Nodarbinātības centri saņem 100% sociālā nodokļa atvieglojumus par katru darbinieku ar invaliditāti. Tāpat darba devēji saņem līdz 1800 EUR subsīdijas par katru darbinieku viņa darba vietas un telpu pielāgošanai, kā arī algu subsīdijas līdz 50% no valstī noteiktās minimālās algas. Aizsargātā darba centros, kuros 70 – 90% darbinieku ir personas ar invaliditāti, darba devējiem tiek piešķirtas subsīdijas 9000 EUR apmērā, bet, ja no visiem darbiniekiem personu ar invaliditāti īpatsvars ir virs 90%, subsīdijas pienākas 12 000 EUR apmērā. Tāpat šie uzņēmumi ir atbrīvoti no pievienotās vērtības nodokļa valsts subsīdijām.

Spānijas likumdošana nosaka, ka personām ar invaliditāti ir paredzēti visi tie paši nodarbinātības atbalsta un profesionālās rehabilitācijas pasākumi, kas pārējām sociālajām grupām. Kā atsevišķi personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas pasākumi ir jāmin atbalsts darba devējiem, kvotu sistēma un aizsargātās darba vietas. Lai sekmētu personu ar invaliditāti nodarbinātību, pēdējos gados ir ieviestas stingrākas prasības darba devējiem, palielinot personu ar invaliditāti nodarbinātības kvotu no 2% uz 7%. Pozitīvi vērtējama ir Spānijas pieredze aizsargātā un atvērta darba tirgus integrēšanā – proti, Speciālās Nodarbinātības centri, kuros 70% darbinieku ir personas ar invaliditāti, daudzos gadījumos darbojas kā apakšuzņēmumi citiem uzņēmumiem atvērta darba tirgū. Neraugoties uz īstenotajiem pasākumiem, nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem invalīdiem darba spējas vecumā ir viszemākais starp visām pētījumā aplūkotajām valstīm (11.4%).

Šveice

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Statistikas dati par personām ar invaliditāti Šveicē ir iegūti no Šveices Federālā statistikas biroja (*Swiss Federal Statistical Office*) datu bāzēm, kurās atrodami dati par personām ar invaliditāti par 2010. gadu. Lielākā daļa datu nav pieejama absolūtajos skaitļos, bet gan procentuālā izteiksmē, paredzot statistisko kļūdu (+/-2%). Šveices valsts institūciju datu bāzēs atrodamajā informācijā par personām ar invaliditāti tiek nodalīts invaliditātes pabalstu saņēmēju skaits un personu ar invaliditāti skaits atbilstoši personu pašvērtējumam par ilgstošiem veselības traucējumiem, kas ierobežo indivīda ikdienas darbības. Pirmajā gadījumā invaliditāte tiek noteikta pēc objektīviem rādītājiem, baltoties uz normatīvajā regulējumā noteikto procedūru un kritērijiem. Otrajā gadījumā invaliditāte tiek noteikta, balstoties uz katra cilvēka subjektīvo vērtējumu par savu situāciju un veselības stāvokli. Pētījumā ir izmantota galvenokārt pirmā pieeja, jo šādā griezumā pieejamie dati aptver plašāku rādītāju loku.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars

Iedzīvotāju skaits valstī (2011)	7 954 700
Personu ar invaliditāti skaits, pašvērtējums (2010)	1 302 000
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	16.4
Personu ar invaliditāti skaits, invaliditātes pabalstu saņēmēju skaits (2011)	414 000
Personu ar invaliditāti (invaliditātes pabalstu saņēmēju) īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	5.2

Datu avots: Swiss Federal Statistical Office, www.bfs.admin.ch.

Tabula 2.1. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti sadalījumā pēc vecuma

Pazīmes	Visi iedzīvotāji (2011)		Personas ar invaliditāti (2010)		
	Vecums	Skaitis	(%)	Vecums	Skaitis
0 - 19 gadi	1 642 500	20.6	0 – 15 gadi	3 000	0.2
20 - 39 gadi	2 120 100	26.7	16 – 64 gadi	799 000	61.4
40 – 64 gadi	2 826 900	35.5	65 gadi un vairāk	499 000	38.4
65 gadi un vairāk	1 365 200	17.2	-	-	-
KOPĀ	7 954 700	100.0	KOPĀ	1 301 000	100.0

Datu avots: Swiss Federal Statistical Office, www.bfs.admin.ch.

Tabula 2.2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti sadalījumā pēc dzimuma un izglītības

Pazīmes	Visi iedzīvotāji (2011)		Personas ar invaliditāti (2010)	
	Dzimums	Skaitis	(%)	Skaitis
Sievietes	4 032 400	50.7	776 000	59.6
Vīrieši	3 922 300	49.3	525 000	40.4
KOPĀ	7 954 700	100.0	1 301 000	100.0
Izglītība*	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
Pamata	-	18.5	-	22.3
Vidējā	-	57.1	-	59.5
Augstākā	-	24.4	-	18.2
KOPĀ	-	100.0	-	100.0

Datu avots: Swiss Federal Statistical Office, www.bfs.admin.ch.

* Iedzīvotāju sadalījums pēc izglītības līmeņa arī par 2010. gadu.

Tabula 3. Nodarbinātības un bezdarba kopējie rādītāji iedzīvotāju un personu ar invaliditāti vidū, skaits un īpatsvars (2010. gads)

Nodarbinātības rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Darba spējas vecumā (skaits)	4 947 000*	799 000**
Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji (skaits)	-	539 325
Nodarbinātie iedzīvotāji (skaits)	4 281 000	386 156
Ekonomiski aktīvie no visiem darba spējas vecumā (%)	84.6	67.5
Nodarbinātie no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	67.8	71.6
Nodarbinātās personas ar invaliditāti no visiem nodarbinātajiem (%)	-	9.0
Bezdarba rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Bezdarbnieki (skaits)	230 000	36 754
Bezdarbnieki no visiem darba spējas vecumā (%)	3.0	4.6
Bezdarbnieki no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	15.4	32.5
Bezdarbnieki ar invaliditāti no visiem bezdarbniekiem (%)	-	16.0

Datu avots: Swiss Federal Statistical Office, www.bfs.admin.ch.

Piezīmes: * vecumā no 20-64 gadiem; ** vecumā no 16-64 gadiem; ***vecumā no 15 gadiem

Dati par nodarbināto personu ar invaliditāti vai bezdarbnieku ar invaliditāti sadalījumā pēc dzimuma, vecuma un izglītības Šveices Federālā statistikas biroja datu bāzēs nav atrodamā. Tāpat nav pieejami statistikas dati par profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem personām ar invaliditāti, kas izskaidrojams ar to, ka profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšana ir kantonu kompetencē (kopumā Šveicē ir 26 kantoni).

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Šveicē invaliditāte tiek definēta pēc diviem – medicīniskajiem un sociālajiem – principiem vai kritērijiem. Saskaņā ar medicīnisko definīciju invaliditāte ir personas individuāla medicīniska problēma, kas ir saistīta ar ilgstošiem veselības traucējumiem. Šīs problēmas risinājums ir galvenokārt individuāls un paredz dažāda veida atbalstu vai atvieglojumus, lai persona varētu sekmīgi iekļauties sociālajā vidē. Savukārt atbilstoši sociālajam invaliditātes definēšanas principam invaliditāte ir kolektīva sociāla problēma, ko raksturo tas, ka sociālā vide, kurā dzīvo un attīstās persona ar ilgstošām veselības problēmām, neļauj tai dzīvot pilnvērtīgu sociālo dzīvi. Šīs problēmas risinājums ir vispirmām kārtām kolektīvs, kas ir vērsts uz visu veidu ierobežojumu novēršanu apkārtējā vidē (gan fiziskajā, gan sociālajā), tādējādi nodrošinot apstākļus personas sociālajai integrācijai.

Saskaņā ar federālo likumu „Par personu ar invaliditāti vienlīdzību” (01.01.2004.) persona ar invaliditāti ir persona, kuras fiziskie, mentālie vai psihiskie veselības traucējumi ir paredzami kā ilgstoši un kas rada ierobežojumus vai apgrūtinājumus veikt ikdienas darbības, uzturēt sociālos kontaktus, pārvietoties, izglītoties, veikt profesionālo darbību. Invaliditātes novērtējumu veic kantonu invaliditātes biroji, kas ir arī atbildīgi par invaliditātes pensijas un citu pabalstu piešķiršanu, rehabilitācijas pasākumiem un sabiedrības informēšanu par invaliditātes pensijas apdrošināšanas sistēmu, kas Šveicē ir obligāta visiem iedzīvotājiem. Invaliditātes novērtējums ir balstīts uz personas darba spēju zuduma novērtējumu, kas tiek izteikts procentu izteiksmē.

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Personām ar invaliditāti ir pieejami divi galvenie pabalstu veidi: invaliditātes pensija un aprūpes pabalsts (Šveices likumdošanā tas tiek definēts kā bezpalīdzības pabalsts). Par visu veidu pensijām atbildīgā institūcija nacionālā līmenī ir Federālā Sociālās apdrošināšanas pārvalde (*Bundesamt für Sozialversicherung* – vācu val., *Office fédéral des assurances sociales* – franču val.).

Šveices **invaliditātes pensiju** sistēma ir balstīta uz diviem sociālās aizsardzības sistēmas pīlāriem. Pirmā pīlāra invaliditātes pensijas apdrošināšana (*Assurance invalidité* – AI franču valodā, *Invalidenversicherung* – IV vācu valodā) ir obligāta visiem iedzīvotājiem virs 17 gadu vecuma (bērniem invaliditātes pensija pienākas neatkarīgi no šīs prasības). Likumdošana paredz, ka šim mērķim tiek maksāts 0.7% no personas darba algas. Lai varētu pretendēt uz invaliditātes pensiju, personas sociālās apdrošināšanas iemaksu periodam ir jābūt ne mazākam par trīs gadiem pirms invaliditātes iegūšanas un darba spēju zudumam ne mazākam par 40%. Tāpēc attiecībā uz jauniešiem pastāv specifisks regulējums (invaliditātes pensiju var saņemt no 18 gadu vecuma). Pirmā pīlāra invaliditātes pensija tiek papildināta ar otrā pīlāra ietvaros pastāvošo obligāto darba devēju pensiju sistēmu. Apmēram puse no visām personām ar invaliditāti saņem otrā pīlāra sistēmas maksājumus.

Invaliditātes pensijai ir noteikts minimālais un maksimālais apmērs, kas tiek aprēķināts pēc tāda paša principa kā vecuma pensija (pirmais pīlārs). Pirmā un otrā pīlāra invaliditātes pensijas lielums tiek noteikts galvenokārt atbilstoši personas invaliditātes pakāpei un veikto sociālās apdrošināšanas iemaksu apmēram, savukārt darba stāžam (nostrādāto gadu skaita izteiksmē) nav būtiskas nozīmes. Ļoti svarīgs invaliditātes pensijas izmaksas kritērijs ir personas reintegrācijas iespējas darba tirgū. Pabalsts tiek izmaksāts tikai tajos gadījumos, kad ir apstiprināts, ka personas profesionālā reintegrācija nav iespējama. Šāda sistēma paredz, ka profesionālā rehabilitācija vienmēr tiek īstenota pirms invaliditātes pensijas piešķiršanas.

Invaliditātes pensija tiek izmaksāta tad, ja darba spēju zudums ir vismaz 40% vai lielāks (ja darba spēju zudums ir 40%, tad ir paredzēts gadu ilgs nogaidīšanas periods, lai novērotu veselības stāvokļa iespējamās izmaiņas). Ja darba spēju zudums ir robežās no 40% līdz 49%, tiek izmaksāta ceturtdaļa no pilnā pensijas apmēra; ja darba spēju zudums ir robežās no 50% līdz 59%, tiek izmaksāta puse no pilnās pensijas, no 60% līdz 69% - trīs ceturtdaļas no pilnā pensijas apmēra. Invaliditātes pensija pilnā apmērā tiek izmaksāta tikai tad, ja personas darba spēju zudums ir 70% vai vairāk.

Aprūpes pabalsts tiek piešķirts tajos gadījumos, kad personai ar invaliditāti ir nepieciešams trešās personas atbalsts, lai veiktu tādas ikdienas darbības kā apģērbšanās, ēšana, mazgāšanās, vai arī lai saņemtu pastāvīgu aprūpi vai uzraudzību. Nepilngadīgās personas aprūpes pabalstu var saņemt kopš dzimšanas. Pirmajā dzīves gadā šis pabalsts tiek piešķirts gadījumos, ja ir paredzams, ka atbalsta personas palīdzība būs nepieciešama vismaz 12 mēnešus. Ja ir nepieciešams pabalsts īsākam periodam (intensīvai aprūpei), ir iespējams saņemt papildu pabalstu. Pieaugušām personām, kas cieš tikai no psihiskām saslimšanām ir tiesības saņemt aprūpes pabalstu tad, ja viņas saņem pirmā pīlāra invaliditātes pensiju.

2.2.2. Vides pieejamība

Vides pieejamības nosacījumus un principus Šveicē definē 01.01.2004. federālais likums „Par personu ar invaliditāti vienlīdzību” (*LHAND*)⁵⁸. Likums ietver nosacījumus, kas atvieglo personu ar invaliditāti līdzdalību sabiedrības dzīvē, nodrošinot personu autonomiju sociālajā, izglītības un nodarbinātības jomā. Ar nevienlīdzību tiek saprasta situācija, kurā pastāv atšķirīgas tiesības un iespējas personām ar un bez invaliditātes, kā arī situācijas, kurās cilvēki ar invaliditāti tiek diskriminēti salīdzinājumā ar cilvēkiem bez invaliditātes. Īpaša uzmanība likumā ir pievērsta ēku, sabiedriskā transporta un izglītības pieejamībai, kā arī komunikācijas un informācijas sistēmu (t.sk. interneta mājas lapu) atbilstībai personu ar invaliditāti vajadzībām. Kopš 2011.gada sākuma pašvaldību pienākums ir reizi gadā pārbaudīt pašvaldības iestāžu mājas lapu pieejamību.

Atbildība par vides pieejamības nosacījumu ievērošanu ir noteikta kantoniem. Likums nosaka, ka kantonu pienākums ir divdesmit gadu ilgā periodā (līdz 01.01.2024.) sakārtot sabiedriskā transporta pakalpojumu infrastruktūru atbilstoši personu ar invaliditāti vajadzībām – tas attiecas gan uz biļešu iegādi un komunikāciju, gan uz transporta līdzekļu konstrukcijām un aprīkojumu. Tāpat ir noteikts, ka jaunu publisko ēku celtniecībā vai renovācijā, ir jānodrošina to pieejamība personām ar invaliditāti. Šo nosacījumu neievērošanas gadījumā ēku īpašnieki var tikt iesūdzēti tiesā. Par situācijas uzraudzību un atbilstošu darbību veikšanu ir līdzatbildīgas pašas personas ar invaliditāti vai viņu interešu pārstāvniecības organizācijas. Vienlaikus likums arī nosaka, ka ēku pielāgošana ir obligāta, ja vien tās izmaksas nepārsniedz 20% no kopējām renovācijas izmaksām vai 5% no ēkas apdrošināšanas vērtības.

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Profesionālā rehabilitācija Šveicē ir daļēji obligāta, ja personas darba spējas var tikt uzlabotas vai saglabātas. Tas nozīmē, ka invaliditātes pabalstu var saņemt tikai tad, ja rehabilitācija ir bijusi neveiksmīga. Par personu ar invaliditāti profesionālo rehabilitāciju atbildīgi ir kantonu invaliditātes biroji. Lai iegūtu tiesības saņemt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus, personai vispirms ir jāsaņem invaliditātes novērtējums, ko veic tas pats invaliditātes birojs. Šie biroji arī ir vieni no galvenajiem profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem un programmu īstenotājiem.

Kaut arī izvērsti statistikas dati par profeesionālās rehabilitācijas pakalpojumu saņēmušo personu skaitu nav pieejami publiskajās statistikas datu bāzēs, OECD 2010.gada pētījuma ziņojumā ir atrodama informācija, ka 2009.gadā rehabilitācijas pakalpojumi (izņemot konsultācijas un darbā iekārtošanu), kas vērsti uz personu reintegrāciju darba tirgū, tika sniegti 21 000 personu ar invaliditāti. No tiem apmēram viena ceturtda daļa bija agrīnās intervences pasākumi (skat. zemāk), 15% atbilda sociālās integrācijas pasākumiem, 58% - profesionālās rehabilitācijas pasākumiem (galvenokārt sākotnējā profesionālā apmācība un pārkvalifikācija).⁵⁹

Jaunākās izmaiņas likumdošanā paredz pāreju no pieejas „rehabilitācija pirms pabalstiem” uz pieeju „rehabilitācija pabalstu vietā”. Atbilstoši jaunajām prasībām personas pienākums ir aktīvi iesaistīties profesionālajā rehabilitācijā, lai saglabātu savu darba vietu vai pēc iespējas ātrāk atgrieztos profesionālajā dzīvē (vai veiktu aktivitātes, kas ir pielīdzināmas darba dzīvei).

⁵⁸ Informācijas avots: <http://www.guidesocial.ch/fr/fiche/105/>

⁵⁹ Duell, N., P. Tergeist, U. Bazant and S. Cimper (2010), “Activation Policies in Switzerland”, *OECD Social Employment and Migration Working Papers*, www.oecd.org/els/workingpapers.

Šīs prasības neievērošanas gadījumā tiek piemērotas noteiktas sankcijas. Nosakot piemērotākās rehabilitācijas programmas, tiek ņemti vērā tādi faktori kā personas vecums, motivācija, invaliditātes veids un nodarbošanās. Šveices normatīvais regulējums neparedz darba devējiem konkrētu atbildību par profesionālo rehabilitāciju.

Rehabilitācijas vajadzībām nepieciešamie izdevumi tiek segti no obligātās invaliditātes pensijas apdrošināšanas iemaksām. Rehabilitācijas mērķiem no šiem līdzekļiem ir paredzēts segt šādus pakalpojumus⁶⁰:

- **veselības aprūpes pakalpojumi** iedzimtas invaliditātes (invaliditātes ir atzīta līdz 20 gadu vecuma sasniegšanai) ārstēšanai, ja šīs ārstēšanas rezultātā ir reālas iespējas uzlabot personas pelnīšanas spējas;
- **palīgierīču un aprīkojuma iegāde**, kas ir nepieciešams, lai uzlabotu vai uzturētu personas pelnīšanas spējas, palīdzētu veikt ikdienas pašaprūpes un mājsaimniecības aktivitātes, apmeklētu izglītības iestādi vai piedalītos profesionālās rehabilitācijas programmās (palīgierīces tiek nodrošinātas visiem neatkarīgi no invaliditātes smaguma – darba spēju apmēra);
- **profesionālās rehabilitācijas pasākumi**, ko nosaka federālais likums „Par invaliditātes apdrošināšanu”: pirms personas invaliditātes novērtējuma kantonu invaliditātes biroju pienākums ir informēt personu par profesionālās rehabilitācijas iespējām un pakalpojumiem, kas ietver karjeras konsultācijas, pārkvalifikāciju, profesionālo apmācību, iekārtošanu darbā, dienas naudas pabalstus, transporta kompensācijas.

Kopš pēdējām izmaiņām normatīvajā regulējumā par invaliditātes apdrošināšanu (2008.gads) Šveicē ir ļoti liels uzsvars uz **agrīno intervenci** jeb invaliditātes preventīvajiem pasākumiem, kuru mērķis ir pēc iespējas savlaicīgāk noteikt invaliditātes riskus un attiecīgi personas paredzamos darba spēju ierobežojumus. Ja saslimšana ieilgst ilgāk par 30 dienām, gan pati persona, gan trešās personas - viņa ģimenes locekļi, darba devējs, ārstējošais ārsts, apdrošināšanas konsultants vai sociālais darbinieks - var vērsties kantona invaliditātes birojā, kur speciālisti novērtē invaliditātes iestāšanās risku. Tālāk invaliditātes biroja speciālisti veic nepieciešamos pasākumus, lai cilvēks varētu saglabāt savu esošo darba vietu vai arī uzreiz piedāvā citu darbu atbilstoši personas darba spējām. Tiek veikts padziļināts situācijas izvērtējums, balstoties uz kuru tiek izstrādāts personas profesionālās reintegrācijas plāns. Tajā var tikt ietverti tādi pasākumi kā darba vietas pielāgošana, apmācības kursi, profesionālā orientācija u.c. Šāda veida agrīnā intervence var ilgt ne ilgāk kā sešus mēnešus. Ja šī perioda beigās situācija nav atrisināta, tiek veikts personas invaliditātes novērtējums, lai tālāk lemtu par invaliditātes pensijas piešķiršanu. Agrīnas intervences periodā persona nesaņem ar invaliditāti saistītus pabalstus. Līdzšinējā pieredze rāda, ka vienā trešdaļā gadījumu rezultāts ir pozitīvs – cilvēki ar invaliditātes risku saglabā savas esošās darba vietas vai pāriet darbā citā vietā atbilstoši savām darba spējām.

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Šveices nodarbinātības politika ir ļoti decentralizēta. Galvenā atbildība par nodarbinātības pakalpojumu plānošanu un organizēšanu, kā arī konkrētu rīcībpolitikas pasākumu īstenošanu ir kantoniem (Šveice ir federāla republika, ko veido 26 kantoni). Valdības atbildība ir sadalīta trīs

⁶⁰ Avots: <http://www.bsv.admin.ch/themen/iv/00021/03187/index.html?lang=fr>

līmeņos: konfederācijas jeb valsts līmenis, kantonu līmenis un pašvaldību līmenis. Katram kantonam ir sava konstitūcija, parlaments, valdība un tiesas. Pašvaldību kompetencē ir pamatā izglītība, sociālā palīdzība un vietējā plānošana. Pašvaldību loma lēmumu pieņemšanā ir atkarīga no konkrētā kantona politikas. Tādās valstīs kā Šveice lielākā problēma sociālās politikas īstenošanā ir nodrošināt visiem iedzīvotājiem līdzvērtīgu sniegto pakalpojumu kvalitāti, kā arī efektīvu sadarbību starp visiem varas līmeņiem.

Nacionālajā līmenī par nodarbinātības politiku ir atbildīgs Federālās Ekonomikas ministrijas Ekonomikas lietu valsts sekretariāta Nodarbinātības direktorāts. Tā funkcijās ietilpst noteikt nodarbinātības politikas pamatnostādnes, administrēt un finansēt aktīvā darba tirgus programmas, kā arī veikt kantonu uzraudzību. Nodarbinātības politika tiek īstenota sadarbībā ar kantoniem, kantonālajiem aktīvā darba tirgus pasākumu loģistikas centriem, bezdarba fondiem un vietējiem nodarbinātības birojiem. Vietējā līmenī nodarbinātības pasākumus īsteno pašvaldības.

Kopš 90. gadu beigām Šveicē vērojama tendence pieaugt invaliditātes pabalstu saņēmēju skaitam, attiecīgi arī būtiski palielinoties valsts izdevumiem šim mērķim. Piemēram, 2005. gadā 16% no Šveices sociālā budžeta tika novirzīti slimības un invaliditātes pabalstiem, kas ir trīs reizes vairāk nekā iztērētie līdzekļi bezdarbnieku pabalstiem. 2008. gadā 36% no visām personām ar invaliditāti bija vecuma grupā no 30-49 gadiem, 7% - vecumā no 18-29 gadiem, kas nākotnē varēja kļūt par ilgstošajiem bezdarbniekiem un radīt nozīmīgu finanšu slogu sociālajam budžetam.⁶¹ Lai risinātu personu ar invaliditāti integrācijas darba tirgū jautājumu, 2008. gadā tika veikti grozījumi Invaliditātes apdrošināšanas likumā. Tā galvenais mērķis ir panākt, lai personas ar invaliditāti saglabātu savu darba vietu vai atrastu darbu, tādējādi samazinot izmaksājamo invaliditātes pensiju apmēru. Izmaiņas likumā paredz arī agrīnas intervences sistēmas ieviešanu un profesionālās rehabilitācijas sistēmas pilnveidošanu, sasaistot to ar reintegrācijas darba tirgū pasākumiem un paplašinot profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu spektru. Otrs nozīmīgs likums, kas attiecas uz personu ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanu, ir Personu ar invaliditāti vienlīdzības likums. Kaut arī likums nedefinē konkrētus pasākumus vienlīdzības sekmēšanai darba tirgū, tas nosaka, ka valstij ir jāveido pasākumu kopums, kas motivētu darba devējus pieņemt darbā personas ar invaliditāti.

Galvenie nodarbinātības veicināšanas pasākumi Šveicē ir šādi:

- agrīna intervence un atbilstoša profesionālā rehabilitācija (skat. 2.3.sadaļu);
- atbalstītais darbs: integrācija primārajā darba tirgū;
- aizsargātais darbs: darba vietu radīšana speciālu projektu ietvaros vai aizsargātajās darbnīcās;
- sociālie uzņēmumi: daļēji subsidētās darba vietas.

Atbalstītais darbs

Atbalstītā darba pasākumi Šveicē ir balstīti uz pieeju „vispirms iekārtot darbā, pēc tam apmācīt”. Tas nozīmē, ka vienlaikus notiek gan personu ar invaliditāti profesionālā apmācība, gan jau konkrētu darbu veikšana, par ko darbinieki saņem atlīdzību. Turklāt ļoti svarīgs ir laika aspekts – pēc iespējas ātrāk iekārtot cilvēku darbā, lai samazinātu periodu starp saslimšanu un reintegrāciju darba tirgū. Atbalstītā darba ietvaros personām ar invaliditāti ir darba treneris, kas sniedz atbalstu arī darba devējam un strādā ciešā sadarbībā ar tiešo personas darba vadītāju, kā

⁶¹ Duell, N., P. Tergeist, U. Bazant and S. Cimper (2010), “Activation Policies in Switzerland”, *OECD Social Employment and Migration Working Papers*, www.oecd.org/els/workingpapers.

arī ārstējošo ārstu. Ir paredzēts, ka atbalstītā darba pasākumi palīdz samazināt kopējos invaliditātes pabalstus - atbilstoši pabalstu sistēmai, ja persona strādā, viņa var vispār nepieteikties uz pabalstu, atteikties no tā vai saņemt pabalstu daļējā apmērā. Salīdzinājumā ar aizsargātā darba pieeju, atbalstītā darba pasākumu izmaksas ir zemākas, jo papildus izdevumus prasa tikai darba trenera atalgojums. Subsīdijas darba devējiem nav paredzētas šajā gadījumā. Ja personai neizdodas iekļauties darba vidē, tā tiek pārceļta strādāt aizsargātā darba vidē. Kopumā šis nodarbinātību veicinošais pasākums tiek vērtēts ļoti pozitīvi, taču, lai to padarītu vēl efektīvu, darba devējiem būtu jāuzņemas lielāka atbildība par darbinieka reintegrāciju darba vietā, savukārt darba devējiem vajadzētu saņemt kompensācijas (vai subsīdijas) par personu ar invaliditāti nodarbināšanu⁶².

Aizsargātais darbs

Aizsargātais darbs paredz personu ar invaliditāti tālāku iekļaušanu primārajā darba tirgū. Šī nodarbinātības veicināšanas pasākuma pamatā ir pieeja „vispirms apmācīt, pēc tam iekārtot darbā”. Tas nozīmē, ka pirms iekļaušanās atvērtajā darba tirgū tiek radīta iespēja strādāt t.s. aizsargātajā darba vidē, kurā darbiniekiem ir izvirzītas mazākas prasības. Šāds darbs tiek vērtēts kā adaptācijas fāze nākamajam solim reintegrācijas procesā. Aizsargātās (speciālās) darba vietas tiek finansētas galvenokārt dažādu nodarbinātības programmu ietvaros, kuru galvenais mērķis ir sniegt cilvēkiem ar invaliditāti iedrošinājumu un nostiprināt viņu profesionālās spējas.

Sociālie uzņēmumi

Sociālie uzņēmumi ir alternatīvs nodarbinātību veicinošs pasākums aizsargātajiem uzņēmumiem, kas aptver plašākas mērķa grupas, ne tikai personas ar invaliditāti. Šo uzņēmumu forma Šveicē sāka attīstīties pagājušā gadsimta 90.gados, palielinoties to cilvēku skaitam, kas nevarēja iekļauties primārajā darba tirgū un attiecīgi radīja arvien lielāku slogu sociālās aizsardzības sistēmai un sociālajam budžetam. Liela nozīme sociālo uzņēmumu izveidē ir bijusi tieši pilsoniskās sabiedrības aktivitātēm un sabiedrisko (nevalstisko) organizāciju iniciatīvām.

Šveices gadījumā sociālie uzņēmumi pamatā ir privātie uzņēmumi, kas attīsta sociālo uzņēmējdarbību, integrējot ekonomisko un sociālo darbību. Kā ekonomiskās darbības īstenotāji šie uzņēmumi nodrošina savus ienākumus, pārdodot produktus vai pakalpojumus. Taču to darbības primārais mērķis ir sociāls, proti, galvenais nav gūt pēc iespējas lielāku peļņu, bet sekmēt mazaizsargāto sociālo grupu iekļaušanos darba tirgū (t.sk. personas ar invaliditāti, bezdarbniekus, sociālās palīdzības saņēmējus, mazizglītotos jauniešus). Šveicē sociālo uzņēmumu darbību neregulē konkrēts likums, tāpēc pastāv liela šāda veida uzņēmumu daudzveidība. 2012.gadā Šveicē publicēta pētījuma⁶³ rezultāti atklāj, ka sociālajiem uzņēmumiem ir raksturīgi nodarbināt vienas sociālās grupas pārstāvjus – invalīdus, bezdarbniekus vai sociālās palīdzības saņēmējus. Šo grupu starpā pastāv atšķirības atkarībā no darba ilguma šāda veida uzņēmumos. 86.7% invalīdu tas ir ilgtermiņa darbs un 13.3% - pagaidu darbs. Savukārt, bezdarbnieku grupā 100% gadījumu darbs sociālajā uzņēmumā ir pagaidu darbs.

⁶² Avots: <http://www.proinfirmis.ch/fr/pro-infirmiss/vous-desirez/contexte/handicap-par-suite-de-troubles-psychiques/handicapes-psychiques-quelle-insertion-sur-le-marche-du-travail.html>

⁶³ Crivelli, Bracci, Avilés (2012), *Le modele d'entreprise sociale "Made in Switzerland"*. Synthèse - février 2012, DSAS-SUPSI. Pieejams: www.bsv.admin.ch/dokumentation.

Sociālie uzņēmumi, ņemot vērā to dažādību, atbilst plašām cilvēku ar invaliditāti vajadzībām. No vienas puses, tas ir pārejas posms, lai ātrāk integrētos atvērtajā darba tirgū, no otras puses, tās ir nenoteikta termiņa darba vietas cilvēkiem, kuriem ir īpašas grūtības iekļauties darba tirgū. Šajos uzņēmumos strādā no 20 līdz pat 450 darbiniekiem. To galvenie darbības veidi arī ir daudzveidīgi, tie aptver dažādas jomas, lai varētu piedāvāt darba iespējas cilvēkiem ar atšķirīgām spējām un profesionālajām kompetencēm. Dominējošās nozares ir ēdināšanas un viesmīlības pakalpojumi, dārzkopība, kokapstrāde, pakalpojumi uzņēmumiem un amatniecība. Sociālo uzņēmumu darbības finansējumu veido uzņēmuma darbības ienākumi (41%), valsts subsīdijas (galvenokārt algām) (57%), privātie ziedojumi (0.9%) un citi finansējuma avoti (1%).

Šveices personu ar invaliditāti nodarbinātības politikai ir raksturīga, pirmkārt, augsta decentralizācija (par tās veidošanu un īstenošanu atbildīgi ir kantoni un pašvaldības); otrkārt, atvērtā un aizsargātā darba tirgus pieeju kombinēšana. Tas nozīmē, ka aizsargātā darba tirgus pasākumi (speciālās darba vietas, atbalstītais darbs un sociālie uzņēmumi) tiek īstenoti ar mērķi sagatavot personas ar invaliditāti darbam atvērtā darba tirgus apstākļos. 2008. gadā Šveicē ir veiktas pēdējās nozīmīgās izmaiņas personu ar invaliditāti sociālās aizsardzības un nodarbinātības politikā, kas paredz pēc iespējas agrīnāku intervenci un obligātu profesionālo rehabilitāciju personām, kas var atjaunot vai saglabāt savas darba spējas. Profesionālā rehabilitācija pēc būtības iekļaujas personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas pasākumu grozā. Par īstenotās politikas efektivitāti liecina viens no augstākajiem personu ar invaliditāti nodarbinātības rādītājiem pētīto valstu vidū.

Vācija

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Statistikas dati par iedzīvotājiem kopumā un personām ar invaliditāti ir iegūti no Vācijas Statistikas pārvaldes DeStatis (*Statistisches Bundesamt*, www.destatis.de). Jaunākie publiski pieejamie dati par pētījumā iekļautajiem rādītājiem atspoguļo situāciju 2011. gadā, kad tika veikta pēdējā Tautas skaitīšana šajā valstī (dati tika publicēti 2012. gada novembrī). Dati par personu ar invaliditāti nodarbinātību ir iegūti gan no Statistikas pārvaldes publiskajām datu bāzēm, gan no 2011. gada Darba tirgus ziņojuma (*Jahresbericht Arbeitsmarkt in Deutschland, 2011*). Statistiskās dati par bezdarbnieku ar invaliditāti sadalījumu pēc dzimuma, vecuma un izglītības līmeņa publiskajos statistikas datu avotos nav atrodama, tāpat nav atrodami dati par nodarbināto personu ar invaliditāti sadalījumu pēc iegūtā izglītības līmeņa.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2011. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	81 843 743
Personu ar invaliditāti skaits	7 289 173
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	8.9

Datu avots: Statistikas pārvaldes DeStatis (*Statistisches Bundesamt*, www.destatis.de)

Tabula 2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti sadalījumā pēc vecuma un dzimuma, skaits, īpatsvars (2011. gads)

Pazīmes	Visi iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
Vecums				
Līdz 15 gadiem	10 832 088	13.2	126 558	1.8
15 - 25 gadi	9 040 382	11.1	162 679	2.2
25 – 45 gadi	21 081 841	25.8	613 913	8.4
45 – 65 gadi	24 008 882	29.3	2 495 329	34.2
65 un vairāk gadi	16 880 550	20.6	3 890 694	53.4
KOPĀ	81 843 743	100.0	7 289 173	100.0
Dzimums				
Sievietes	41 637 080	50.88	3 555 260	48.8
Vīrieši	40 206 663	49.12	3 733 913	51.2
KOPĀ	81 843 743	100	7 289 173	100

Datu avots: Statistikas pārvaldes DeStatis (*Statistisches Bundesamt*, www.destatis.de)

Tabula 3.1. Nodarbinātības un bezdarba kopējie rādītāji iedzīvotāju un personu ar invaliditāti vidū vecumā no 15 gadiem (2011.gads), skaits un īpatsvars

Nodarbinātības rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Darba spējas vecumā (skaits)	54 131 105	3 271 921
Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji (skaits)	31 763 313	1 084 000
Nodarbinātie iedzīvotāji (skaits)	28 787 490	904 000
Ekonomiski aktīvie no visiem darba spējas vecumā (%)	58.7	33.1
Nodarbinātie no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	90.6	83.4
Nodarbinātās personas ar invaliditāti no visiem nodarbinātajiem (%)	-	3.1

<i>Bezdarba rādītāji</i>	<i>Iedzīvotāji</i>	<i>Ar invaliditāti</i>
Bezdarbnieki (skaits)	2 975 823	180 000
Bezdarbnieki no visiem darba spējas vecumā (%)	5.5	5.5
Bezdarbnieki no visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (%)	9.4	16.6
Bezdarbnieki ar invaliditāti no visiem bezdarbniekiem (%)	-	6.0

Datu avots: Statistikas pārvaldes DeStatis (*Statistisches Bundesamt*, www.destatis.de); Bundesagentur für Arbeit, Jahresbericht Arbeitsmarkt in Deutschland, 2011

Tabula 3.2. Nodarbināto iedzīvotāju un nodarbināto personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars sadalījumā pēc vecuma un dzimuma, skaits, īpatsvars

Pazīmes	Nodarbinātie iedzīvotāji, 2011		Nodarbinātās personas ar invaliditāti, 2010	
	<i>Skaits</i>	<i>(%)</i>	<i>Skaits</i>	<i>(%)</i>
Vecums				
15 – 19 gadi	868 837	3.0	1 833	0.2
20 – 24 gadi	2 536 326	8.8	9 944	1.1
25 – 34 gadi	6 124 366	21.3	45 956	5.1
35 – 44 gadi	6 799 307	23.6	139 572	15.5
45 – 54 gadi	8 111 190	28.2	339 697	37.7
55 – 64 gadi	4 193 086	14.6	234 564*	26.0
65 – un vairāk gadi	154 341	0.5	129 800**	14.4
KOPĀ	28 787 453	100.0	901 365	100.0
Dzimums				
Sievietes	13 283 401	46.1	391 047	43.4
Vīrieši	15 504 089	53.9	510 491	56.6
KOPĀ	28 787 490	100.0	901 538	100.0

Datu avots: Bundesagentur für Arbeit, Jahresbericht Arbeitsmarkt in Deutschland, 2011 (<http://statistik.arbeitsagentur.de>)

Piezīmes: * 55 līdz 60 gadi, ** 60 un vairāk gadi.

Tabula 4. Profesionālā apmācība (rehabilitācija) personām ar invaliditāti, skaits (2011. gads)

<i>Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēji</i>	<i>Nodarbību un kursu skaits*</i>	<i>Apmācībās iesaistīto personu skaits</i>
Integrācijas biroja īstenotie kursi un nodarbības	1096	17 214
Integrācijas biroja organizētie kursi sadarbībā ar citiem profesionālās apmācības pakalpojumu sniedzējiem	223	10 950
Citu profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju īstenotie kursi	369	12 907
KOPĀ	1 688	41 071

Datu avots: Apmācību un nodarbinātības dienests, 2011. gada ziņojums.

Piezīme: * Šajā skaitā iekļautas gan vienas dienas nodarbības, gan vairāku dienu profesionālās rehabilitācijas kursi.

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

Vācijas likumdošanas mērķis ir panākt pēc iespējas lielāku personu ar invaliditāti līdzdalību visās sabiedrības dzīves jomās, īpaši darba tirgū un pilsoniskās kopienas dzīvē. Divi galvenie normatīvie akti, kas nosaka personu ar invaliditāti tiesības un pabalstu piešķiršanas kārtību ir Sociālā kodeksa 9. daļa – Personu ar invaliditāti rehabilitācija un integrācija (*Neuntes Buch des Sozialgesetzbuches - SGB IX*), kas stājās spēkā 2001. gada 1. jūlijā, un Likums par personu ar invaliditāti vienlīdzīgām iespējām (*Behindertengleichstellungsgesetz*), kas stājās spēkā 2002. gada 1. maijā. Kopš 2001. gada likuma stāšanās spēkā ir notikušas būtiskas izmaiņas Vācijas invaliditātes politikā. Proti, ja līdz tam šī politika tika balstīta uz aprūpes un labklājības principiem, tad kopš 2001. gada tā ir balstīta uz katras personas pašnoteikšanās un līdzdalības principiem. Saskaņā ar jauno likumdošanu sociālās drošības sistēma ir priekšnosacījums, lai personas ar invaliditāti varētu pēc iespējas sekmīgāk iekļauties darba tirgū un iesaistīties sociālajā dzīvē.

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Saskaņā ar Sociālo kodeksu (*Neuntes Buch des Sozialgesetzbuches*) personas ar invaliditāti ir indivīdi, kuru fiziskās funkcijas, mentālās spējas vai psiholoģiskās veselības stāvoklis ilgāk kā sešus mēnešus atšķiras no tipiskajiem attiecīgā vecuma rādītājiem un kā rezultātā ir ierobežota personas līdzdalība sabiedrības dzīvē. Novirze no „tipiskā stāvokļa” tiek skaidrota kā fizisko, mentālo vai psiholoģisko spēju, kas ir raksturīgi attiecīgajam vecumam, zaudējumi vai ierobežojumi. Par invaliditāti tie tiek definēti tad, ja ierobežo personas līdzdalību vienā vai vairākās dzīves jomās. Sešu mēnešu periods izslēdz pārejošu veselības problēmu definēšanu par invaliditāti. Personas invaliditāte tiek atzīta, ja izpildās visi definīcijā minētie kritēriji.

Formālo novērtēšanu saskaņā ar vienotām vadlīnijām un invaliditātes statusa piešķiršanu veic Pensiju un pabalstu dienests (*Versorgungsamt*) – katrā valsts reģionā darbojas šī dienesta filiāle. Novērtējums balstās galvenokārt uz medicīnisko dokumentāciju (ģimenes ārsta atzinums, ārstu speciālistu atzinumi, laboratoriskie izmeklējumi, psihiatra slēdziens, stacionāru izraksti u.tml.). Invaliditāte tiek noteikta pakāpēs atbilstoši personas darba spēju zuduma apmēram; invaliditātes pakāpes tiek izteiktas procentos no 20% līdz 100%. Personas veselības stāvoklim uzlabojoties, var tikt mainīta personas invaliditātes pakāpe vai vispār anulēts invaliditātes statuss.

Ja persona ir zaudējusi 50% vai vairāk darba spēju, viņai tiek atzīta smaga invaliditāte un izdota invaliditātes apliecība, kurā ir norādīta invaliditātes pakāpe un tās precīzs raksturojums. Personām ar smagu invaliditāti ir īpašas nodarbinātības aizsardzības tiesības, pabalsti un atvieglojumi, piemēram, nodokļu atlaides, bezmaksas sabiedriskais transports, atbrīvojums no radio un televīzijas maksas.

Ja personas darba spēju zudums ir 30% un vairāk, viņai tiek piešķirts īpašs statuss, kas nozīmē to, ka persona nav spējīga atrast savam vecumam un izglītībai piemērotu darbu vai arī nevar saglabāt esošo darbu invaliditātes dēļ. Šo statusu piešķir Nodarbinātības dienesti (*Arbeitsagenturen*). Šādas personas darba tirgus konkurences apstākļos tiek īpaši aizsargātas, viņām ir tiesības saņemt tādus pašus papildus pabalstus kā personām ar smagu invaliditāti. Taču atšķirībā no personām ar smagu invaliditāti viņām netiek piešķirts papildu atvaļinājums un sabiedriskā transporta brīvbiļete.

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas

Personu ar invaliditāti galvenais ienākumu avots Vācijā ir pensijas (63%), kam seko darba alga (19%) un ģimenes atbalsts (9%). Sociālā kodeksa 9. daļa nosaka personām ar invaliditāti pieejamos pabalstus. Galvenie pabalstu veidi ir **medicīniskās rehabilitācijas pabalsts**, kā arī **pabalsti, kas ir paredzēti, lai sekmētu personas iekļaušanos darba tirgū un sociālajā dzīvē**. Konkrēto pabalstu piešķiršana ir atkarīga no personas invaliditātes pakāpes. Lielāki atvieglojumi ir pieejami personām ar smagu invaliditāti (darba spēju zudums ir vairāk kā 50%). Par pabalstu piešķiršanu atbildīgā institūcija ir Pabalstu un pensiju dienests (*Versorgungsamt*), kas veic arī invaliditātes pakāpes novērtēšanu un piešķiršanu.

Strādājošās personas ar invaliditāti var pretendēt uz **samazināto darba spēju pensiju**. Pastāv gan pilnā samazināto darba spēju pensija (*Rente wegen voller Erwerbsminderung*), gan daļējā samazināto darba spēju pensija (*Rente wegen teilweiser Erwerbsminderung*). Pirms pensijas piešķiršanas tiek izvērtēts personas veselības stāvoklis, profesionālās zināšanas un prasmes, noteikts darba stundu skaits, ko persona ir spējīga nostrādāt vienā dienā, paredzami medicīniskās un profesionālās rehabilitācijas rezultāti. Personām, kuras nav spējīgas strādāt vairāk kā trīs stundas dienā parastos darba apstākļos un kuru invaliditāte ir prognozējama kā ilgstoša, ir tiesības saņemt šo pabalstu pilnā apmērā. Pensijas apmērs tiek samazināts uz pusi, ja darba stundu skaits ir robežās no trīs līdz sešām stundām dienā. Pensijas ikmēneša apmērs ir atkarīgs no personas veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām, to veikšana ilguma, vidējās izpeļņas un dzīves vietas Vācijā (atkarībā no tā, vai persona dzīvo t.s. „vecajās” vai „jaunajās” Vācijas federālajās zemēs), taču jebkurā gadījumā tas nav līdzvērtīgs personas ienākumiem līdz invaliditātes iegūšanai. Samazināto darba spēju pensija ir terminēts pabalsts, kas tiek piešķirts uz noteiktu laiku.

Pastāv daudzi dažādi pabalstu veidi atšķirīgiem gadījumiem un situācijām, katrā gadījumā ir paredzēta atšķirīga procedūra. Piemēram, personām ar nozīmīgiem redzes traucējumiem vai vājredzīgām un vājdzirdīgām personām ir paredzēts **valsts aprūpes pabalsts** – vienreizējs maksājums papildus izdevumiem, kas saistīti ar invaliditāti. Pabalsta apmērs ir atkarīgs no invaliditātes pakāpes un personas vajadzībām. Personas ar invaliditāti, kurām ir nepieciešama palīdzība ikdienas aktivitāšu veikšanai (piemēram, mājas darbi, pārvietošanās, personīgā higiēna u.tml.), var pretendēt uz **aprūpes pabalstu** (*Pflegeversicherung*); šo pabalstu var saņemt arī atbalsta personas. Tāpat personas ar invaliditāti var saņemt **mājokļa pabalstu** (*Wohngeld*); tā apmērs ir atkarīgs no invaliditātes pakāpes, cilvēku skaita, kas dzīvo mājoklī un ikmēneša īres maksas.

Personām ar invaliditāti ir paredzēti arī vairāki atvieglojumi: priekšlaicīgas pensionēšanās tiesības, dažādu nodokļu atvieglojumi, papildus apmaksāts atvaļinājums piecas dienas gadā, iespēja saņemt finansiālu atbalstu nepieciešamo tehnisko palīgīdzekļu iegādei. Personām ar invaliditāti ir paredzēta īpaša aizsardzība pret atlaišanu no darba – darba devējs nedrīkst atlaist personu ar invaliditāti bez iepriekšējas saskaņošanas ar Integrācijas biroju.

Pamatojoties uz 2001. gada Sociālā kodeksa 9. daļu (SGB IX), Vācijā ir ieviests t.s. **Personīgais budžets**, kas ļauj rehabilitācijas fondu finansēto pabalstu saņēmējiem pašiem lemt par sev nepieciešamo palīdzību un pakalpojumiem. Personīgais budžets nozīmē, ka personas ar invaliditāti sociālās palīdzības pabalstus saņem vienreizēja maksājuma vai vaučeru veidā, ko var iesniegt rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem, pretī saņemot nepieciešamo pakalpojumu. No

Personīgā budžeta līdzekļiem var apmaksāt visu veidu palīdzību, pakalpojumus un preces – aprūpi, transportu, tehnisko palīglīdzekļu iegādi utt. Šāda pieeja padara personas ar invaliditāti neatkarīgākas un vienlaikus atbildīgākas par savu vajadzību apmierināšanu, jo no pasīviem pabalsta saņēmējiem viņi kļūst par pakalpojumu pircējiem. Personīgais budžets sniedz iespēju katram pašam lemt par sev nepieciešamo atbalstu un ļauj izvēlēties sev piemērotāko pakalpojumu sniedzēju, īpaši profesionālās rehabilitācijas jomā. Vienlaikus Personīgais budžets neaizvieto citus pabalstu veidus, bet ir atšķirīga sociālā atbalsta forma, kas paredz lielāku pašas personas līdzdalību.

2.2.2. Vides pieejamība

Likums par personu ar invaliditāti vienlīdzīgām iespējām (*Behindertengleichstellungsgesetz*) definē vides pieejamību kā „no šķēršļiem brīvu vidi”. Saskaņā ar likumu no šķēršļiem brīva vide ir definēta šādi: ēkas un telpas, transporta līdzekļi, tehniskās iekārtas, informācijas tehnoloģiju sistēmas, vizuālās un skaņas informācijas avoti, komunikācijas līdzekļi ir uzskatāmi par no šķēršļiem brīviem, ja personas ar invaliditāti ir spējīgas tiem piekļūt un lietot tos bez īpašiem apgrūtinājumiem un ārējas palīdzības. Šī vides pieejamības definīcija neattiecas tikai uz fizisko vidi (piemēram, trepes, šauras durvis, uzbrauktuves, nepiemērota augstuma sliekšņi u.tml.), bet arī uz vides pieejamību komunikācijas jomā (tas attiecas galvenokārt uz nacionālā līmeņa institūciju mājas lapām, veidlapām un informatīvajiem materiāliem), kas ir īpaši svarīgi cilvēkiem ar dzirdes un redzes problēmām.

Likums par personu ar invaliditāti vienlīdzīgām iespējām nosaka galvenos vides pieejamības kritērijus visās svarīgākajās dzīves jomās: ēku būvniecība, publiskā vide un pakalpojumi, sabiedriskais transports, pilsoniskā līdzdalība (iespēja piedalīties vēlēšanās), komunikācija. Par likuma normu vides pieejamības jomā ievērošanu publiskajā (valsts) sektorā atbildīgas ir federālās valdības. Viens no svarīgiem instrumentiem, lai nodrošinātu no šķēršļiem brīvas vides principu ievērošanu privātajā sektorā, ir t.s. mērķa līgumi (*Zielvereinbarungen*), ko slēdz privātie uzņēmēji un personu ar invaliditāti pārstāvēniecības vai interešu aizsardzības organizācijas. Šajos līgumos personu ar invaliditāti pārstāvēniecības organizācijas definē mērķus un to sasniegšanai nepieciešamos pasākumus vides pieejamības nodrošināšanai. Piemēram, līgums starp personu ar invaliditāti pārstāvēniecības organizāciju un pārtikas veikalu tīklu var paredzēt pārdošanas telpas pieejamības nosacījumus, eju platumus starp plauktiem un taktilo zīmju lietošanu uz plauktiem, kur izvietotas preces. Lai personu ar invaliditāti pārstāvēniecības organizācija varētu uzsākt līguma saskaņošanu un slēgšanu ar privātajiem uzņēmējiem, viņiem ir jāsaņem īpaša atļauja no Nodarbinātības un sociālās drošības ministrijas, kas ir atbildīgā ministrija par invaliditātes politiku nacionālā līmenī. Politikas analītiķi pozitīvi vērtē mērķa līgumus kā personu ar invaliditāti sociālās iekļaušanas instrumentu⁶⁴. Tādējādi vides pieejamības nodrošināšanai iesaistās gan valsts, gan privātais, gan nevalstiskais sektors, uzņemoties kopīgu atbildību par visu sabiedrības locekļu dzīves kvalitāti.

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Vācijā ir liels skaits rehabilitācijas pakalpojumu finansētāju – bezdarba apdrošināšanas institūcijas, veselības apdrošināšanas institūcijas, ilgstošās aprūpes apdrošināšanas institūcijas, sociālās drošības institūcijas. Rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju uzdevums ir īstenot visu veidu preventīvo darbu, lai novērstu invaliditātes un hronisku saslimšanu riskus. Rehabilitācijas jēdziens attiecas ne tikai uz medicīnisko rehabilitāciju un ārstēšanu, bet arī uz atbalsta sniegšanu

⁶⁴ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Germany, 2009.

darba vietā un sociālajā dzīvē. Kaut arī normatīvā regulējuma līmenī profesionālās rehabilitācijas sistēma ir sakārtota, tomēr praksē tās darbība ir apgrūtināta un tikai daļēji atbilst personu ar invaliditāti vajadzībām⁶⁵.

Galvenā nacionālā līmeņa institūcija, kas Vācijā ir atbildīga par personu ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanu un attiecīgi profesionālās rehabilitācijas organizēšanu, ir Integrācijas birojs un tā filiāles. Integrācijas biroju darbības mērķis ir personu ar invaliditāti iesaistīšana darba tirgū. Integrācijas biroju filiāles darbojas visā valstī, tā galvenās mērķa grupas ir personas ar invaliditāti un darba devēji. Viena no Integrācijas biroju funkcijām ir profesionālās rehabilitācijas organizēšana un īstenošana. Šīs funkcijas īstenošanā Integrācijas biroji sadarbojas ar dažādiem profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem – profesionālās apmācības centriem, darba devēju asociācijām, arodbiedrībām, personu ar invaliditāti interešu pārstāvniecības organizācijām. Ņemot vērā Vācijā pastāvošo pabalstu sistēmu personām ar invaliditāti, nepastāv konkrēta sistēma vai procedūra, kā persona var saņemt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus, proti, pastāv iespēja gan pašai personai izvēlēties sev piemērotāko pakalpojumu sniedzēju, gan saņemt ieteikumu no atbildīgajām valsts institūcijām - Pensiju un pabalstu dienesta, Integrācijas biroja, Nodarbinātības aģentūras rehabilitācijas komandas - par vēlamo profesionālo apmācību.

Kā piemēru par profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem var minēt Profesionālās apmācības centrus (*Bundesarbeitsgemeinschaft der Berufsbildungswerke*). Tie sniedz savus pakalpojumus visiem iedzīvotājiem, t.sk. personām ar invaliditāti (galvenā šo centru mērķa grupa ir jaunieši). Kopumā Vācijā ir 52 šādi centri, lielākā daļa no tiem ir bezpeļņas organizācijas. Šie centri nodrošina vairāk nekā 14 000 vietas un piedāvā apgūt 240 dažādus amatus un profesijas. Personām ar invaliditāti šie centri sniedz arī citus pakalpojumus, t.sk. medicīnisko aprūpi, psihologa konsultācijas un sociālā atbalsta pakalpojumus. Lielākajai daļai no centriem ir arī internāti, nodrošinot iespēju izmantot centra pakalpojumus ne tikai vietējiem iedzīvotājiem, bet arī interesentiem no citiem reģioniem. Statistikas dati liecina, ka profesionālās apmācības centru pakalpojumus izmanto arvien lielāks cilvēks skaits – piemēram, ja 2003. gadā 10 769 personas ar invaliditāti uzsāka kādu no apmācības programmām, tad 2007. gadā šis rādītājs esot sasniedzis gandrīz 12 000.⁶⁶

Vācijas normatīvā regulējuma par personu ar invaliditāti profesionālo rehabilitāciju analīzes kontekstā jāmin likums par personu ar smagu invaliditāti profesionālo apmācību un nodarbinātību (stājās spēkā 2004. gada 1. maijā), kas ir galvenokārt ir orientēts uz šīs mērķa grupas profesionālo apmācību. Likums nosaka, ka darba devējiem ir jākonsultējas ar Pabalstu un pensiju dienestu (*Versorgungsam*t), lai nodrošinātu noteiktā apmērā apmācību personām ar invaliditāti. Sākotnēji likums paredzēja noteikt konkrētu kvotu (5%, ja uzņēmumā strādā vairāk kā 100 darbinieki), taču likuma pieņemšanas procesā šī norma tika atcelta. Tiem darba devējiem, kas nodrošina profesionālo apmācību personām ar smagu invaliditāti, šim mērķiem tiek piešķirtas subsīdijas.

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Nozīmīgākie likumi, kas Vācijā regulē personu ar invaliditāti nodarbinātību, ir:

- Likums par bezdarba apkarošanu personu ar smagu invaliditāti vidū (2000);

⁶⁵ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Germany, 2009.

⁶⁶ ANED country report on equality of educational and training opportunities for young disabled people – Germany, 2010.

- Sociālā kodeksa 9. grāmata - Personu ar invaliditāti rehabilitācija un integrācija (2001);
- Likums par personu ar invaliditāti vienlīdzīgām iespējām (2002);
- Likums par personu ar smagu invaliditāti apmācības un nodarbinātības situācijas uzlabošanu (2004);
- Likums par vispārējo vienlīdzību (2006).

Turpinājumā ir aplūkoti nozīmīgākie personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas pasākumi Vācijā, balstoties uz Vācijas politikas ekspertu novērtējumiem.⁶⁷ Lielākā daļa šo pasākumu ir domāti personām ar smagu invaliditāti, kuru darba spējas ir samazinājušās vismaz par 50%.

Kvotu sistēma

Vācijā līdzīgi kā vairākās citās Eiropas valstīs viens no personu ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanas galvenajiem instrumentiem ir kvotu sistēma. Saskaņā ar Vācijas likumdošanu valsts un privātā sektora darba devējiem, kas nodarbina vairāk nekā 20 darbiniekus, ir jāievēro 5% personu ar smagu invaliditāti (darba spēju zudums ir 50% un vairāk) nodarbinātības kvota. Kaut arī tas nenozīmē, ka darba devējiem ir speciāli jārada darba vietas personām ar smagu invaliditāti, gadījumā, ja darba devējs šo kvotu neizpilda, ir jāveic ik mēneša kompensācijas maksājums par katru neizpildīto kvotas vietu. Maksājuma apmērs tiek diferencēts atkarībā no nesasnigtās kvotas apmēra. Ja izpildītā kvota ir mazāka par 5%, bet lielāka par 3%, kompensācijas maksājums ir 105 EUR; ja izpildītā kvota ir mazāka par 3%, bet lielāka par 2% - 180 EUR; ja izpildītā kvota ir līdz 2% - 260 EUR. Darba devēju iemaksātie līdzekļi tiek novirzīti personu ar invaliditāti nodarbinātības pabalstiem un darba devēju subsīdijām. To mērķis ir uzlabot personu ar invaliditāti nodarbinātības iespējas, jo bezdarba līmenis personu ar invaliditāti vidū ir augstāks nekā vidēji valstī kopumā. Lielākajai daļai darba devēju ir grūtības ievērot šo kvotu – vidējā izpildītā kvota ir ap 4%.

Aizsardzība pret atlaišanu

Personas ar smagu invaliditāti saņem īpašu aizsardzību pret atlaišanu no darba. Šī aizsardzība balstās uz vairākiem aspektiem, kas ir saistoši darba devējiem. Pirmkārt, darba devējam pirms atlaišanas ir pienākums piedāvāt darbiniekam citu piemērotu vietu tajā pašā uzņēmumā, ja ir šāda vakance. Otrkārt, pirms personas ar smagu invaliditāti atlaišanas darba devēja pienākums ir to saskaņot ar Integrācijas biroju. Biroja uzdevums ir izvērtēt situāciju, darba vietas saglabāšanas iespējas, kā arī abu pušu intereses saistībā ar iespējamo atlaišanu vai darba vietas saglabāšanu. Ja atlaišanas iemesli ir saistīti ar invaliditāti, darba devējam ir jāsniedz izvērstāks pamatojums par apstākļiem, kas liedz saglabāt darbiniekam darba vietu. Likums nosaka arī gadījumus, kad darba devējs drīkst atlaist personu ar smagu invaliditāti, piemēram, ja uzņēmuma darbība tiek pārtraukta vai ir būtisks darbinieku skaita samazinājums (t.s. štatu samazināšana), vienlaikus ievērojot nodarbināto personu ar invaliditāti kvotu. Treškārt, ja uzņēmuma operacionālās darbības samazināšanās dēļ Integrācijas birojs apstiprina personas ar smagu invaliditāti atlaišanu, stājas spēkā sociālās atlases kritēriji. Gadījumos, kad no uzņēmuma tiek atbrīvota daļa darbinieku ar vienādu kvalifikāciju, lai pieņemtu lēmumu par to, kuri darbinieki saglabās darba vietu un kuri tiks atlaisti, visi darbinieki tiek vērtēti pēc četriem kritērijiem, kuriem ir vienāds

⁶⁷ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Germany, 2009; Martin Kock (2004) Disability Law in Germany: An Overview of Employment, Education and Access Rights, German Law Journal, Vol. 05 No. 11. 2004.

svars: vecums, īpašuma tiesības, sociālās saistības (piemēram, alimentu maksājums), personas ar smagu invaliditāti statuss. Pēdējais kritērijs tika ieviests 2004. gadā ar mērķi palielināt personu ar invaliditāti nodarbinātības aizsardzību.

Nosacījumi darba devējiem

Lai sekmētu personu ar invaliditāti nodarbinātību, Vācijas likumdošanā ir izvirzīti vairāki nosacījumi darba devējiem, kas viņiem jāievēro, pieņemot darbā personas ar invaliditāti. Visiem darba devējiem ir jāizvērtē vakantās darba vietas, lai noteiktu to piemērotību personām ar smagu invaliditāti. Darba devējam ir jāinformē Pensiju un pabalstu dienests par katru darba pieteikumu no personām ar smagu invaliditāti. Darba devējam ir tiesības jautāt darba pretendenta par viņa invaliditāti, taču vienlaikus darba devējam ir jāievēro pret-diskriminācijas normas, kas liedz viņam atteikties pieņemt darbā cilvēku tikai viņa invaliditātes dēļ. Ja darba devējs šo normu neievēro, pretendenta ir tiesības pieprasīt tiesas ceļā kompensāciju, bet viņš nevar izvirzīt prasību tikt pieņemts darbā. Ja uz vakanto vietu piesakās divi kompetenču un prasmju ziņā līdzvērtīgi pretendenti, no kuriem viens ir ar invaliditāti, darba devēja pienākums ir pieņemt darbā personu ar invaliditāti.

Tāpat darba devēju pienākums ir nodarbināt personas ar invaliditāti tādā veidā, lai viņas pēc iespējas labāk varētu izmantot un attīstīt savas zināšanas un spējas; darbs nedrīkst būt pārāk grūts vai pārāk viegls. Darba devēji ir arī atbildīgi par atbilstošu darba apstākļu nodrošināšanu, kas paredz darba vietas tehnisko pielāgošanu un aprīkošanu, izņemot gadījumus, kad tas ir saistīts ar pārāk liela sloga radīšanu darba devējam. Ja darba devējs šo nosacījumu nevar izpildīt finanšu resursu trūkuma dēļ, daļa no izmaksām var tikt segta no atbilstošā pabalsta, kas tiek piešķirts pašai personai ar invaliditāti. Ja personas ar smagu invaliditāti darba spējas samazinās, darba devējam, ja ir tāda iespēja, kas nerada nesaprātīgu administratīvo, sociālo vai finanšu slogu, ir jāmaina darba apstākļi atbilstoši personas vajadzībām.

Subsīdijas darba devējiem

Personas ar smagu invaliditāti, kurām ir īpašas grūtības atrast darbu dēļ savas invaliditātes, vecuma vai citiem iemesliem, saņem papildus palīdzību nodarbības veicināšanai. Darba devēji, kas nodarbina šādas personas, var saņemt algu subsīdijas līdz pat 70% apmērā no algas uz periodu līdz trīs gadiem. Gados vecāku personu ar smagu invaliditāti nodarbināšanai subsīdiju piešķiršanas ilgums var tikt palielināts līdz astoņiem gadiem. Lai saņemtu algu subsīdijas, darba devējam ir jāizpilda personu ar invaliditāti nodarbinātības kvota (5%); šis nosacījums nav spēkā, ja uz viņu neattiecas kvotu sistēma, proti, ja viņš nodarbina mazāk kā 20 cilvēkus. Papildus algu subsīdijām darba devēji vai nodarbinātās personas ar invaliditāti var saņemt arī materiālo atbalstu darba vietas pielāgošanai.

Speciālās darba vietas

Personām ar invaliditāti, kas nav spējīgas strādāt atvērta darba tirgū, ir izveidotas speciālas darba vietas (*Behindertenwerkstätten*), kurās tiek īstenota profesionālā apmācība un radīta iespēja strādāt. Darba vietas ir paredzētas visām personām ar invaliditāti, kas vismaz minimālā apmērā spēj veikt ekonomiski lietderīgu darbu. Ja sākotnēji cilvēks nevar izpildīt šo nosacījumu, viņam ir iespēja piedalīties profesionālajā apmācībā, lai iegūtu nepieciešamās prasmes un spējas. Darbinieki, kas mācās, saņem par to algai pielīdzinātu atalgojumu, kas vidēji ir 160 EUR mēnesī.

Kopumā personu ar invaliditāti nodarbinātības politika Vācijā ietver dažādus pasākumus, kuru ieviešanā tiek iesaistītas visas puses – gan atbildīgās valsts iestādes, gan darba devēji, gan arī

pašas personas ar invaliditāti. Vācija iekļaujas to valstu grupā, kas savu politiku balsta uz principu, ka visiem cilvēkiem, t.sk. personām ar invaliditāti, ir jābūt iespējam iekļauties atvērtajā darbā tirgū. Valsts politikas uzdevums ir sniegt papildus atbalstu sociālās atstumtības riskam pakļautajām sabiedrības grupām. Kā viena no atšķirībām salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm ir personu ar invaliditāti aizsardzība pret atlaišanu un paaugstināta darba devēju atbildība par personu ar invaliditāti nodarbināšanu. Vācijas īpatnība ir tā, ka lielākā daļa atbalsta pasākumu ir paredzēti personām ar smagu invaliditāti, kuru darba spējas ir samazinājušās vismaz par 50%. Neraugoties uz īstenotajiem pasākumiem un likumdošanas izmaiņām 2001. gadā, kas bija vērstas uz lielāku personu ar invaliditāti sociālo iekļaušanu, t.sk. nodarbinātību, joprojām bezdarba līmenis personu ar invaliditāti vidū saglabājas augsts.

Zviedrija

1. Statistiskā informācija par personu ar invaliditāti skaitu un nodarbinātību

Galvenie pētījumā izmantotie statistisko datu avoti ir Zviedrijas Centrālā statistikas biroja (*Statistiska centralbyråns*, www.scb.se) dati, Sociālās apdrošināšanas aģentūras dati (*Försäkringskassan*, www.forsakringskassan.se), Nodarbinātības aģentūras dati (*Arbetsförmedlingen*, www.arbetsformedlingen.se), kā arī iepriekš veikti pētījumi vai politikas novērtējumu ziņojumi. Analizējot statistiskos datus par personām ar invaliditāti Zviedrijā dažādos griezumos, jāņem vērā, ka Zviedrijā pastāv vairākas personu ar invaliditāti grupas: personas ar invaliditāti ar darba spēju zudumu; personas ar invaliditāti bez darba spēju zuduma; personas ar funkcionāliem traucējumiem; personas, kas saņem invaliditātes pabalstu. Publiski pieejamajās statistiskās datu bāzēs un pētījumos ir atrodamī dati par atšķirīgām grupām, kas izskaidro iespējamās dažādu datu avotu atšķirības. Piemēram, vairākos avotos minēts, ka Zviedrijā ir vairāk 900 000 cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem⁶⁸, taču invaliditātes pabalstu no tiem saņem 613 900 personas. Šo iemeslu dēļ nodarbinātības un bezdarba rādītāji ir interpretējami kā tendences.

Tabula 1. Personu ar invaliditāti skaits un īpatsvars (2011. gads)

Iedzīvotāju skaits valstī	9 774 806
Personu ar invaliditāti skaits*	613 900
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem (%)	6.3
Personu ar invaliditāti skaits vecumā no 20 gadiem**	610 710
Personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem iedzīvotājiem vecumā no 20 gadiem (%)	8.0

Datu avoti: Zviedrijas Centrālās statistikas birojs (www.scb.se);

Piezīmes: * Personas, kas saņem invaliditātes pabalstu; ** Zviedrijā personām līdz 19 gadu vecumam ir atšķirīga invaliditātes noteikšanas kārtība.

Tabula 2. Iedzīvotāji un personas ar invaliditāti, kas saņem invaliditātes pabalstu, sadalījumā pēc vecuma un dzimuma (2011. gads)

Pazīmes	Visi iedzīvotāji		Personas ar invaliditāti	
	Skaitis	(%)	Skaitis	(%)
Vecums				
Līdz 19 gadiem	2 158 475	22.1	3 190	0.5
20 - 29 gadi	1 244 106	12.7	64 540	10.5
30 – 39 gadi	1 210 115	12.4	70 450	11.5
40 – 49 gadi	1 307 942	13.4	106 850	17.4
50 – 59 gadi	1 159 408	11.9	121 740	19.8
60 – 69 gadi	1 177 553	12.0	145 810	23.8
70 un vairāk gadi	1 517 207	15.5	101 320	16.5
KOPĀ	9 774 806	100.0	613 900	100.0
Dzimums				
Sievietes	4 752 946	48.6	330 270	53.8
Vīrieši	5 021 860	51.4	283 630	46.2
KOPĀ	9 774 806	100.0	613 900	100.0

Datu avoti: Statistics Sweden (www.scb.se); sk.:

http://statistik.forsakringskassan.se/rfv/html/He_alder_2011.html

⁶⁸ ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Sweden, 2009.

Tabula 3. Nodarbinātības un bezdarba rādītāji (iedzīvotāji - 2012.gads; personas ar invaliditāti 2011. gads), skaits un īpatsvars

Nodarbinātības rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Personu skaits darba spējas vecumā	5 055 000 (2012) 5 020 00 (2011)	610 710 (2011)
Nodarbināto personu skaits	4 680 000 (2012) 4 642 000 (2011)	549 628*** (2011)
Nodarbināto personu īpatsvars no visām personām darba spējas vecumā (%)	65.7 (2012)	90.0 (2011)
Nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars no visiem nodarbinātajiem (%)	-	11.8
Bezdarba rādītāji	Iedzīvotāji	Ar invaliditāti
Kopējais bezdarbnieku skaits	376 000 (2012) 378 000 (2011)*	61 082 (2011)
Bezdarbnieku īpatsvars no visām personām darba spējas vecumā (%)	7.4	10.0**
Bezdarbnieku ar invaliditāti īpatsvars no visiem bezdarbniekiem (%)	-	29.6

Datu avoti: Zviedrijas Centrālais statistikas birojs (www.scb.se); Nodarbinātības aģentūra (www.arbetsformedlingen.se); Labour force survey 2011;

Piezīmes: *Dati, pamatojoties uz Labour force survey 2011. ** Personu ar invaliditāti skaits darba spējas vecumā n =610 710; *** Aprēķins: starpība no visām personām ar invaliditāti darba spējas vecumā un bezdarbniekiem ar funkcionāliem traucējumiem. Attiecīgi arī veidojas 90% nodarbināto personu ar invaliditāti īpatsvars no visām nodarbinātajām personām ar invaliditāti.

Tabula 4. Iedzīvotāju vecumā no 16 līdz 64 gadiem un personu ar funkcionāliem ierobežojumiem bezdarba rādītāju dinamika attiecībā pret kopējo iedzīvotāju skaitu un personu ar invaliditāti skaitu (2006. – 2012.gads), skaits, %

Gads	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kopējais iedzīvotāju skaits	9 107 934	9 174 464	9 248 976	9 331 619	9 408 832	9 476 105
Personas ar invaliditāti*	612 990	612 930	613 850	616 610	615 090	613 900
% no visiem iedzīvotājiem	6.7	6.7	6.6	6.6	6.5	6.5
Bezdarbnieki kopā**	210 833	169 487	150 284	236 828	231 078	206 431
% no visiem iedzīvotājiem	2.3	1.8	1.6	2.5	2.5	2.2
Bezdarbnieki ar funkcionāliem ierobežojumiem**	52 202	50 004	36 573	61 480	70 667	61 082
% no visām personām ar invaliditāti	8.5	8.2	6.0	10.0	11.5	10.0
% no visiem bezdarbniekiem	24.8	29.5	24.3	26.0	30.1	30.0

Datu avots: Zviedrijas Centrālais statistikas birojs (www.scb.se); Nodarbinātības aģentūra

(www.arbetsformedlingen.se), pieejami: <http://www.arbetsformedlingen.se/Om-oss/Statistik-prognoiser/Tidigare-statistik.html>

Piezīmes: * Zviedrijas Centrālā statistikas biroja dati par personām, kas saņem invaliditātes pabalstu. ** Nodarbinātības aģentūras dati par iedzīvotājiem un par personām ar funkcionāliem traucējumiem.

2. Invaliditātes piešķiršana, sociālā aizsardzība, profesionālā rehabilitācija un nodarbinātība: situācijas raksturojums

2.1. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība

Zviedrijā invaliditāti nosaka **Sociālās apdrošināšanas aģentūra**, novērtējot personas darba spēju līmeni attiecībā pret visa veida darba tirgū pieejamajiem darbiem, t.sk. subsidētajām darba vietām. Invaliditātes noteikšanas un piešķiršanas kārtība ir tieši saistīta ar invaliditātes pabalsta (t.s. slimības kompensācija vai aktivitātes kompensācija atkarībā no vecuma) piešķiršanas kārtību. Politikas galvenais mērķis ir panākt pēc iespējas ātrāku personas atgriešanos esošajā darbā vai palīdzēt atrast citu darba vietu.

Pastāv četri **darba spēju ierobežojuma vai zuduma līmeņi procentu izteiksmē**: 25%, 50%, 75% vai 100%. Atkarībā no darba spēju zuduma apmēra tiek noteikts invaliditātes pabalsta apmērs.

Lēmumu par invaliditātes piešķiršanu pieņem Sociālās apdrošināšanas aģentūra, pamatojoties uz personas iesniegumu (speciāla veidlapa) un ārsta izziņu, kurā sniegta informācija par personas veselības stāvokli, funkcionālajiem ierobežojumiem un slimības ietekmi uz darba spējām (darba spēju novērtējumu). Papildus tiek ņemta vērā informācija par personas sociāli ekonomiskajiem apstākļiem un izglītību. Taču galvenie ir **medicīniskie kritēriji**. Nepieciešamības gadījumā Sociālās apdrošināšanas aģentūra, balstoties uz pretendenta iesniegto dokumentāciju, var lūgt sniegt papildu novērtējumu aģentūras ārstam. Šāda prakse tiek īstenota, lai precizētu darba spēju zuduma apmēru.

2.2. Pabalstu kārtība un vides pieejamība

2.2.1. Pabalsti un pensijas⁶⁹

Zviedrijā personām ar invaliditāti ir pieejami dažādi sociālie pabalsti un sociālās palīdzības veidi atkarībā no personas vajadzībām. Lai pieteiktos konkrētam pabalstam vai palīdzības veidam, personai ir jāvērsas savā pašvaldībā.

No 19 gadu vecuma persona var pretendēt uz **invaliditātes pabalstu**, ja tai ir nepieciešama *palīdzība ikdienas dzīvē*, darbā, mācībās vai arī personai ir *papildu izdevumi* sakarā ar ilgstošu slimošanu vai invaliditāti. Turklāt šāda palīdzība ir bijusi nepieciešama vismaz vienu gadu, kas atbilst maksimālajam slimības pabalsta saņemšanas ilgumam. Lai saņemtu invaliditātes pabalstu, personai ir jāiesniedz Sociālās apdrošināšanas aģentūrai ārsta izsniegta izziņa par veselības stāvokli un funkcionālajiem traucējumiem, kā rezultātā personai ir nepieciešama palīdzība vismaz 2 stundas dienā. Ar palīdzību ikdienas dzīvē tiek saprastas šāda veida darbības: pašaprūpe, ģērbšanās, ēdiena pagatavošana, mājsaimniecības darbu veikšana, iepirkšanās, nokļūšana darba vai mācību vietā. Savukārt papildu izdevumiem jābūt tieši saistītiem ar personas funkcionālajiem traucējumiem. Sasniedzot 65 gadu vecumu, persona var turpināt saņemt invaliditātes pabalstu tad, ja joprojām ir nepieciešama palīdzība ikdienas dzīvē. Invaliditātes pabalstam ir trīs likmes atkarībā no ikdienas palīdzības apjoma vai papildu izdevumu apmēra – 36%, 53% vai 69% no valstī noteiktā gada iztikas minimuma. Invaliditātes pabalsts netiek aplikts ar nodokļiem.

⁶⁹ Informācija sagatavota, izmantojot Sociālās apdrošināšanas aģentūras sagatavoto informāciju, pieejams (sk. 30.10.2012.): www.forsakringskassan.se.

Aprūpes vai palīdzības pabalstu var saņemt no agrīna vecuma līdz 65 gadu vecumam un ilgāk, ja pabalsts ir saņemts pirms 65 gadu vecuma sasniegšanas. Galvenais kritērijs pabalsta saņemšanai ir nozīmīgu funkcionālo traucējumu noteikta aprūpes nepieciešamība vairāk par 20 stundām nedēļā pamatvajdzību apmierināšanai (piemēram, gērbšanās, mazgāšanās, ēst gatavošana, saskarsme u.tml.). Pabalsta apmēru nosaka stundas likmēs. Pabalstu var saņemt šādas grupas:

- personas ar garīgās attīstības atpalcību, autismu;
- personas ar nozīmīgiem intelektuālās attīstības traucējumiem pēc smadzeņu operācijas, ko izraisījuši ārēji apstākļi vai fiziska slimība;
- personas ar citiem ilgstošiem fiziskiem vai garīgiem traucējumiem, kas nav saistīti ar normālu novecošanas procesu.

Aktivitātes pabalstu var saņemt jauni cilvēki vecumā no 19 līdz 30 gadiem, ja slimības vai traumas rezultātā viņiem ir darba spēju zudums vismaz 25% apmērā un ir paredzams, ka vismaz vienu gadu viņi nevarēs strādāt pilnas slodzes darbu. Ilgākais periods šī pabalsta saņemšanai ir trīs gadi. Tā piešķiršanas pamats ir tāds pats kā invaliditātes gadījumā - galvenie ir medicīniskie kritēriji. Lēmumu par šī pabalsta piešķiršanu pieņem Sociālās apdrošināšanas aģentūra 120 dienu laikā, balstoties uz ārsta izziņu, personas iesniegumu un papildu informāciju, ko sniedz pati persona. Personai ir tiesības lēmumu apstrīdēt. Pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas darba spēju zuduma apmēra, tas var būt pilnīgs, trīs ceturtdaļas, puse vai viena ceturtdaļa. Šis pabalsts var tikt aplikts ar nodokļiem. T.s. garantētais pabalsts tiek izmaksāts tajos gadījumos, ja persona nav bijusi sociāli apdrošināta vai saņēmusi ļoti zemu ienākumu. Garantētā pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas vecuma un dzīvošanas ilguma Zviedrijā. Maksimālais pabalsta apmērs ir 64% no ienākumiem, ko persona būtu varējusi saņemt, strādājot pilnas slodzes darbu.

Mājokļa pielāgošanas pabalsts ir paredzēts personām ar funkcionāliem ierobežojumiem sava mājokļa pielāgošanai, lai varētu dzīvot patstāvīgu dzīvi. Pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas vajadzībām un tām atbilstošajiem mājokļa pielāgošanas pasākumiem.

Automašīnas pabalstu personas ar invaliditāti var saņemt vairākiem mērķiem: lai iegādātos automašīnu, lai pielāgotu automašīnu, lai iegūtu automašīnas vadītāja tiesības.

Bez minētajiem pabalstiem personas ar invaliditāti var saņemt vēl šāda veida materiālu palīdzību: kopēja/palīga algošana periodiskai palīdzības sniegšanai mājās, pabalsts speciālajam transportam, palīdzība mājās telpu uzkopšanā, produktu iegādē, personīgajā higiēnā, nodrošinājums ar tehniskajiem palīglīdzekļiem, tulka pieejamība personām ar dzirdes traucējumiem.

2.2.2. Vides pieejamība

Fiziskās vides pieejamības nodrošināšanu Zviedrijā nosaka gan starptautiski politikas dokumenti, nacionālais normatīvais regulējums - Likums par atbalstu un pakalpojumiem personām ar funkcionāliem traucējumiem (1994), Pretdiskriminācijas likums (2009), Invaliditātes politikas stratēģija līdz 2016.gadam (2011). Stratēģijas mērķis ir nodrošināt personām ar invaliditāti plašākas iespējas iekļauties sabiedrības dzīvē ar tādiem pašiem nosacījumiem kā pārējiem iedzīvotājiem. Stratēģijā ir identificētas desmit prioritārās jomas, starp kurām lielākā uzmanība pievērsta trim: tiesību sistēmai, transportam un informācijas tehnoloģijām. Līdzīgi kā citās ES valstīs arī Zviedrijā vides pieejamības aspekti ir iekļauti arī pakārtotajos normatīvajos aktos, kas regulē būvniecību un transporta sistēmu.

Balstoties uz spēkā esošajiem politikas dokumentiem, Zviedrijas Invaliditātes politikas koordinācijas aģentūra (*Handisam*) ir izstrādājusi vides pieejamības vadlīnijas.⁷⁰ Tajās ir definēti trīs galvenie darbības virzieni turpmākās vides pieejamības politikas attīstībā:

- nodrošināt, lai vides plānošanā, ēku, produktu un pakalpojumu dizaina veidošanā tiktu ņemtas vērā cilvēku atšķirīgās vajadzības un iespējas, īstenojot t.s. universālā dizaina principus (Zviedrijā šo pieeju sauc par *Design for all*);
- attiecībā uz jau izveidoto vidi un tehniskajiem risinājumiem nodrošināt, lai tie tiktu uzlaboti saskaņā ar pieejamības un izmantojamības principiem (pieejams ir tas, ko var izmantot/lietot);
- palielināt personu ar invaliditāti iesaistīšanos lēmumu pieņemšanas procesā par tām paredzēto atbalstu un pakalpojumiem.

Līdzās fiziskās vides pieejamības nodrošināšanai Zviedrijā ir īpaša nacionāla līmeņa rīcībpolitika attiecībā uz informāciju tehnoloģiju **pieejamības** nodrošināšanu personām ar invaliditāti (e-iekļaušanas politika). Šīs rīcībpolitikas pasākumi aptver kā publisko, tā privāto vidi un dažāda veida produktus un komunikācijas instrumentus – internetu (mājas lapas), mobilos tālruņus, tālvadības iekārtas.⁷¹

2.3. Profesionālās rehabilitācijas sistēma un kārtība

Profesionālā rehabilitācija personām ar invaliditāti ir definēts kā viens no nodarbinātības veicināšanas politikas pasākumiem.

Par profesionālās rehabilitācijas organizēšanu personām ar invaliditāti institucionāli atbildīga ir Sociālās apdrošināšanas aģentūra, kuras funkcijās ietilpst gan personas darba spēju zuduma novērtējums, gan invaliditātes un citu sociālo pabalstu, t.sk. profesionālās rehabilitācijas pabalsta, piešķiršana, gan personas nosūtīšana dalībai nodarbinātības veicināšanas programmās. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas jomā Sociālās apdrošināšanas aģentūra sadarbojas gan ar Nodarbinātības aģentūru (*Arbetsförmedlingen*), kas pārrauga dažādas nodarbinātības veicināšanas programmas, t.sk. personām ar invaliditāti, gan arī ar darba devējiem.

Profesionālā rehabilitācija ir t.s. jumta termins pasākumu kopumam, kas palīdz saslimušajiem atgūt optimālu funkcionalitāti. Ļoti liels uzsvars ir uz to, lai profesionālā rehabilitācija tiktu uzsākta pēc iespējas ātrāk. Pirmo 90 dienu laikā, kad persona saņem slimības pabalstu, tiek sagaidīts, ka persona pati mēģinās atsākt darbu. Ja tas nenotiek, Sociālās apdrošināšanas aģentūras amatpersona sazinās ar slimojošo cilvēku un noskaidro viņa iespējas atgriezties darbā. Nepieciešamības gadījumā tiek iegūta informācija arī no darba devēja, sastādīts personas profesionālās rehabilitācijas plāns, kura īstenošanā jāiesaistās gan slimojošajam, gan darba devējam. Ja esošajā darba vietā nav iespējams nodrošināt darbu, tiek meklēts darbs pie cita darba devēja vai piemeklēta atbilstoša nodarbinātības programma (sk. 2.4. sadaļu).

Primārā atbildība par veiksmīgu profesionālo rehabilitāciju ir personas **darba devējam**, kuram ir jānosaka personas profesionālās rehabilitācijas vajadzības un iespējamie pasākumi, piemēram, darba vietas pielāgošana, palīdzība darbā, pielāgoti darba pienākumi, pārvietošana citā darbā,

⁷⁰ Pieejams: <http://www.handisam.se/Handisam/Guidelines-on-accessibility/> (sk. 29.10.2012.)

⁷¹ Avots: <http://www.handisam.se/Handisam/Design-for-all/> (sk. 29.10.2012.)

darba apmācība, izglītošana. Darba devēja pienākums ir vērsties Sociālās apdrošināšanas aģentūrā pēc palīdzības, ja pašam neizdodas atrisināt situāciju.

Citas par rehabilitāciju atbildīgās institūcijas: veselības aprūpes iestādes - par medicīnisko ārstēšanu un rehabilitāciju; Nodarbinātības aģentūra (un darba devējs) – par uz nodarbinātību orientētiem pasākumiem; pašvaldības – par sociālās palīdzības pasākumiem. Sociālās apdrošināšanas aģentūra ir koordinējošā institūcija, kuras pienākums ir pārraudzīt personas vajadzību savlaicīgu identificēšanu un piemērotāko risinājumu izskatīšanu.

Ja persona iesaistās profesionālajā rehabilitācijā, tā var pretendēt uz **rehabilitācijas pabalstu**. Lai pretendētu uz šo pabalstu, personai ir jābūt izstrādātam profesionālās rehabilitācijas plānam sadarbībā ar Sociālās apdrošināšanas aģentūru. Pabalstu var saņemt ne ilgāk par vienu gadu, ja persona piedalās kādā no nodarbinātību veicinošajām rehabilitācijas programmām.

Rehabilitācijas pabalsts sastāv no divām daļām:

- pabalsts, ko persona var saņemt, piedaloties profesionālās rehabilitācijas programmā;
- papildu piemaksa, lai segtu ar profesionālo rehabilitāciju saistītus papildu izdevumus.

Rehabilitācijas pabalsta apmērs ir līdzvērtīgs slimības pabalstam. Persona var saņemt 100%, 75%, 50% un 25% no rehabilitācijas pabalsta atkarībā no darba spēju zuduma apmēra. Ja persona paralēli saņem citu finansiālu atbalstu profesionālās apmācības laikā, rehabilitācijas pabalsts tiek proporcionāli samazināts. Tāpat ir iespējams saņemt transporta kompensāciju, kā arī kompensāciju mācību materiāliem un kursu dalības maksas segšanai. Kompensācijas var saņemt tikai tad, ja persona nesaņem šādu atbalstu citā veidā, piemēram, no darba devēja vai citas apdrošināšanas.

2.4. Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politika

Zviedrijas valdība īsteno aktīvu nodarbinātības veicināšanas politiku, attīstot daudzveidīgas nodarbinātības programmas gan iedzīvotājiem kopumā, gan personām ar invaliditāti. Piemēram, 2008.gadā Zviedrijā bija 20 dažādas nodarbinātību sekmējošas programmas, no kurām astoņas bija paredzētas cilvēkiem ar invaliditāti. Par nodarbinātības programmu īstenošanu atbildīga ir Nodarbinātības aģentūra, kuras speciālisti izvērtē un iesaka personai piemērotāko programmu. Nodarbinātības veicināšanas pasākumus Zviedrijā raksturo individuāla pieeja, katrā gadījumā izvērtējot atbilstošāko palīdzības veidu un iesaistot gan pašu personu, gan darba devēju, gan atbildīgās valsts vai pašvaldības institūcijas speciālistu.

Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas politikas pasākumu kopums, kura piemēri ir atspoguļoti 5.tabulā, ir definēts kā **Atbalstītais darbs** (*Supported employment*). Šāda pieeja/metode Zviedrija pastāv vairāk kā 10 gadus un kopumā tiek vērtēta kā efektīva. Tās pamatā ir nostādne, ka personai ar invaliditāti nodarbinātības jomā ir jāsniedz atbalsts trīs posmos: darba iegūšanas, darba darīšanas un darba saglabāšanas posmā.

- (1) Darba iegūšanas posms: šajā posmā personai ir jāpalīdz iegūt darbam nepieciešamās kompetences (zināšanas, prasmes, iemaņas) un attīstīt darba motivāciju.
- (2) Darba darīšanas posms: šajā posmā darba devējs nodarbina personu ar ierobežotām darba spējām un parasti arī saņem valsts subsīdijas personas atalgojumam. Darbs tiek īstenots darba vietā un tam ir jābūt tādām, ko var darīt arī persona bez darba spēju ierobežojumiem. Svarīgi, lai būtu iespējams formulēt darāmā darba aprakstu un piešķirt nosaukumu izpildāmajām funkcijām (sagatavot atbilstošu amata aprakstu). Personai ar darba spēju ierobežojumiem ir

jābūt noderīgai un vajadzīgai konkrētajā darba pozīcijā gan no darba spēju, gan kompetenču viedokļa.

- (3) Darba saglabāšanas posms: šajā posmā persona ir motivēta saglabāt darbu un vērtē sevi kā darba spējīgu. Darba devējs aizsargā darbinieku un uztver viņu kā vērtīgu darbinieku noteiktā darba izpildei konkrētajā darba vidē. Persona ar ierobežotām darba spējām tāpat kā pārējie darbinieki var pretendēt uz algas paaugstinājumu, izmantot tālākizglītības iespējas, lai paaugstinātu savu kompetenci un kvalifikāciju, tādējādi pilnveidojot sevi darba jomā. Persona ar darba ierobežojumiem ir “tāda pati kā ikviens cits darbinieks”, viņai ir amats un tam atbilstošo darbu apraksts, viņa ir darba kolektīva kā komandas daļa, kolēģis citiem tādiem pašiem kolēģiem. Uzsvars ir uz to, ka nepastāv atšķirības attieksmē un iespējās darba vidē.

5. tabulā ir apkopota informācija par programmām un pasākumiem, kas attiecas uz personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanu un iekļaujas Atbalstītā darba pieejā. Piemēram, algu subsīdijas atbilst otrajam posmam. Savukārt programmas, kuru galvenā mērķa grupa ir personas ar smagu invaliditāti un attiecīgi ir nozīmīgas grūtības iekļauties darba tirgū, nodrošina pirmā posma uzdevumu izpildi – darba motivācijas, darba prasmju un darba vietas iegūšanu. Daļa no nodarbinātības programmām ir orientētas tīri uz finansiāla atbalsta sniegšanu konkrētam mērķim (vajadzībai), nevis jaunu prasmju apguvi; daļa ir paredzētas konkrētām mērķa grupām atkarībā no invaliditātes smaguma pakāpes, īpašu uzmanību pievēršot personām ar ļoti smagu invaliditāti. Gadījumos, kad invaliditāte daļēji ierobežo personas darba spējas, nodarbinātības veicināšanas pasākumi ir orientēti uz darba devēju motivēšanu integrēt savos uzņēmumos personas ar invaliditāti, galvenokārt subsīdiju formā.

Tabula 5. Personu ar invaliditāti nodarbinātību veicinošās programmas un atbalsta pasākumi Zviedrijā

<i>Programma vai pasākums</i>	<i>Programmas vai pasākuma raksturojums</i>
Algu subsīdijas darba devējiem (<i>Wage subsidies</i>)	Nodarbinātības aģentūra piedāvā darba devējiem algu subsīdijas līdz 80%, lai stimulētu vakantajās darba vietās pieņemt personas ar invaliditāti. Programma balstās uz t.s. kolektīvo līgumu starp valsti un darba devēju. Subsīdiju apmērs katru gadu tiek pārskatīts un noteikts no jauna. Subsīdētās darba vietas ir gan valsts, gan privātajā sektorā. Gadījumos, ja ir nepieciešama darba vietas pielāgošana, darba devējam var tikt kompensētas attiecīgās izmaksas. Algu subsīdijas tiek piešķirtas uz maksimālo periodu līdz četriem gadiem. Algu subsīdijas var tikt izmantotas arī darba asistenta piesaistīšanai.
Aizsargātais darbs valsts sektorā (<i>Public sheltered employment</i>)	Darbs valsts sektorā profesionālās rehabilitācijas ietvaros. Šīs programmas mērķa grupa ir bezdarbnieki ar hroniskiem garīgiem traucējumiem un bezdarbniekiem, kas atbilst Likumā par atbalstu un pakalpojumiem personām ar funkcionāliem traucējumiem (1994) definētajām mērķa grupām.
Attīstības darba programma (<i>Development employment</i>)	Šajā programmā darbs tiek kombinēts ar citām aktivitātēm (darba apmācību, jaunu darba veidu izmēģināšanu, darba asistenta palīdzības izmantošanu), lai sekmētu darba attīstību. Programma ir paredzēta personām ar darba spēju ierobežojumiem, kurām ir grūtības iekļauties darba tirgū. Programmas maksimālais ilgums ir 12 mēneši.
Aizsargātā darba programma (<i>Sheltered</i>)	Šī programma ir kā alternatīva speciāli radītajām darba vietām (<i>Samhall</i>). Tā ir paredzēta personām ar smagu invaliditāti, kas izraisījus nozīmīgu darba spēju zudumu, kas attiecīgi rada būtiskus šķēršļus

<i>employment</i>)	personas nodarbinātībai – iespējai atgriezties darbā vai atrast jaunu darbu. Programma aptver gan valsts, gan privāto sektoru, izņemot <i>Samhall</i> . Programma ir īpaši piemērota gadījumos, kad persona ilgstoši ir bijusi ārpus darba tirgus un sakaras ar lielām grūtībām no jauna iekļauties darba tirgū. Viens no tipiskākajiem risinājumiem šādos gadījumos ir iesaistīšanās t.s. aizsargātajā civildienestā, kas ilgst ierobežotu laika periodu, bet kura laikā iespējams apgūt jaunu kvalifikāciju un darba pieredzi.
Mantojuma programma (<i>Heritage Initiative</i>)	Nodarbinātības programma kultūras mantojuma saglabāšanas jomā, kas ir paredzēta personām ar augstu vai gandrīz pilnīgu darba spēju zudumu, lai nodrošinātu šiem cilvēkiem jēgpilnu un izpildāmu darbu, vienlaikus sekmējot kultūras mantojuma un vides saglabāšanu un pieejamību.
Speciālās darba vietas (<i>Samhall</i>)	Personām ar smagu invaliditāti, kurām ir pamatotas grūtības reintegrēties darba tirgū, ir radītas speciālas darba vietas (<i>Samhall</i>). Lielāko tiesu tās ir saistītas ar kultūras mantojuma saglabāšanas jomu. Šajās darba vietās tiek nodrošināta pastāvīga asistentu un palīgu klātbūtne.
Uzņēmējdarbības atbalsta programma	Personām, kas vēlas un spēj uzsākt savu uzņēmējdarbību, ir iespēja pretendēt uz īpašu grantu (subsīdijām) uzņēmējdarbības uzsākšanai.
Individuālais atbalsts	Pastāv dažādas individuālā atbalsta iespējas, ko nodrošina gan Nodarbinātības aģentūra, gan Sociālās apdrošināšanas aģentūra: • palīgs darba vietā noteiktu darba uzdevumu izpildei; darba devējiem tiek piešķirts atsevišķa kompensācija šādu palīgu piesaistīšanai; • palīdzība jauniešiem ar invaliditāti nokļūt no mājām uz skolu un atpakaļ, lai sekmētu jauniešu izglītības iegūšanu un attiecīgi vēlāku iesaistīšanos darba tirgū; • palīgs profesionālajā apmācībā, kas noteiktu laiku var strādāt kopā ar personu ar invaliditāti; • palīdzība profesionālās apmācības materiālu adaptēšanā un tehnisko līdzekļu nodrošināšanā.

Datu avoti: Nodarbinātības aģentūra (www.arbetsformedlingen.se); ANED Report on the employment of disabled people in European countries – Sweden, 2009.

Tā kā nav pieejama informācija par katras programmas uzsākšanas brīdi un programmas rezultativitātes rādītājiem par tajās iesaistīto personu skaitu, ir grūtības novērtēt šo programmu un/vai pasākumu ietekmi uz personu ar invaliditāti nodarbinātību. Zināmu vērtējumu sniedz personu ar invaliditāti bezdarba rādītājs, kas kopš 2009.gada ir praktiski nemainīgs – vidēji 10.5% no visām personām ar invaliditāti, kas saņem invaliditātes pabalstu, darba spējas vecumā ir bez darba.

Eiropas valstu prakses izvērtējums: ieteikumi Latvijas un Lietuvas nodarbinātības politikas pilnveidošanai personām ar invaliditāti

Latvijas un Lietuvas nodarbinātības veicināšanas rīcībpolitikas personām ar invaliditāti pilnveidošanai ieteicams ņemt vērā šajā pētījumā veikto Eiropas valstu nodarbinātības politikas pasākumu izvērtējumu. Eiropas valstu nodarbinātības politiku personām ar invaliditāti raksturo divas galvenās pieejas: personu ar invaliditāti integrācija atvērtajā darba tirgū un aizsargātā darba tirgus attīstīšana. Šīs pieejas viena otru neizslēdz un daudzos gadījumos, izvērtējot konkrētus nodarbinātības politikas pasākumus, jāsecina, ka tās papildina viena otru. Konkrētu nodarbinātības veicināšanas pasākumu un praksi izvērtējums ir strukturēts atbilstoši šīm divām pieejām, identificējot katras pieejas priekšrocības un trūkumus.

Atvērtā darba tirgus pieeja

Atvērtā darba tirgus pieeja paredz īstenot tādus atbalsta pasākumus, kuru mērķis ir panākt arvien lielāku vienlīdzību starp visiem darba ņēmējiem, pēc iespējas mazinot personu ar invaliditāti ierobežojumus. Šādas politikas īstenošanā nozīmīga loma tiek piešķirta darba devējiem un viņu motivēšanai pieņemt darbā personas ar invaliditāti. Darba devējiem tiek gan izvirzītas prasības attiecībā uz personu ar invaliditāti nodarbināšanu, gan sniegts atbalsts, visbiežāk dažāda veida subsīdiju formā, invalīdu nodarbināšanai savos uzņēmumos vai organizācijās. Pēdējos gados Eiropā ir vērojama arvien lielāka pāreja uz atvērtā darba tirgus pieejas principiem personu ar invaliditāti nodarbināšanas veicināšanai. Šādu pārmaiņu pamatā ir visu sabiedrības locekļu vienlīdzības un pretdiskriminācijas ideoloģija, kas paredz vienādu iespēju radīšanu visiem. Viens no svarīgiem šādas ideoloģijas instrumentiem ir universālā dizaina principu ievērošana visās sabiedrības dzīves jomās. Arvien pieaug to Eiropas valstu skaits, kas izstrādā politikas plānošanas un rīcībpolitikas dokumentus īsam un vidējam termiņam par universālā dizaina principu iedzīvināšanu praksē. Atvērtā darba tirgus pieejas galvenie nodarbinātības veicināšanas pasākumi ir kvotu sistēma, subsīdijas darba devējiem un pabalstu sistēmas veidošana nodarbinātības veicināšanai.

Personu ar invaliditāti nodarbināšanas **kvotu sistēma** ir plaši izplatīts nodarbinātības veicināšanas instruments, kas tiek piemērots valsts un privātā sektora darba devējiem. Dažās valstīs kvotas sākotnēji tika noteiktas tikai valsts sektoram un pakāpeniski tās tika ieviestas arī privātajā sektorā. Tā kā kvotu sistēma parasti ar likuma spēku paredz nodarbināt noteiktu skaitu personu ar invaliditāti, gadījumos, kad darba devēji to nevar izpildīt, viņiem ir jāmaksā valstij nodeva (soda nauda) par katru neizpildīto kvotu. Šie finanšu līdzekļi tiek tālāk novirzīti sociālo pabalstu un profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu finansēšanai. Šī pasākuma priekšrocība ir tā, ka personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanā aktīvi tiek iesaistīti darba devēji, turklāt arī tad, ja kvota netiek izpildīta, valsts iegūst papildu līdzekļus nodarbinātības politikas pasākumu īstenošanai. Kvotu sistēmas galvenie trūkumi ir tie, ka, pirmkārt, samērā bieži darba devēji izvēlas maksāt papildu nodevu, nevis reāli nodarbināt invalīdus; otrkārt, kvotu apmērs praksē nozīmē nodarbināt salīdzinoši nelielu invalīdu skaitu; treškārt, kā liecina prakse, kvotu sistēmas ieviešana būtiski neuzlabo kopējos personu ar invaliditāti nodarbinātības rādītājus.

Atsevišķs pasākumu kopums ir **atbalsts darba devējiem**, kas dažādos veidos tiek sniegts lielākajā daļā pētījumā aplūkotajās valstīs. Viena no plašākajām atbalsta sistēmām, kas paredz daudzveidīgas subsīdijas darba devējiem, ir Nīderlandē. Visbiežāk darba devējiem tiek piešķirtas subsīdijas darbinieku ar invaliditāti algām, darba vietas un darba vietas pielāgošanai. Algu subsīdiju apmērs atšķiras gan pēc darba devēja juridiskā statusa (piemēram, Polijā algu subsīdijas

ir 75% apmērā privātzņēmējiem un 90% apmērā nevalstiskajām organizācijām), gan darbinieka invaliditātes pakāpes un darba slodzes. Retāk tiek izmaksātas subsīdijas atbalsta personu algošanai un profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai darba vietā. Samērā izplatīta prakse ir nodokļu atvieglojumi darba devējiem, kas nodarbina invalīdus. Atbalsta darba devējiem priekšrocība ir darba devēju motivācijas celšana, lai nodarbinātu personas ar invaliditāti. Galvenais šādu pasākumu ierobežojums ir to īstenošanai nepieciešamo finanšu resursu pieejamība pietiekamā apmērā, tāpēc daudzos gadījumos atbalsts darba devējiem tiek kombinēts ar kvotu sistēmu un tās ietvaros iekasētās darba devēju nodevas tiek novirzītas atbalstam darba devējiem, kas šīs kvotas izpilda.

Mazāk izplatīts nodarbinātības politikas pasākums ir sociālo **pabalstu sistēmas veidošana atbilstoši nodarbinātības veicināšanas mērķiem**. Kā piemērus var minēt Norvēģiju, Nīderlandi un Vāciju – katrā no valstīm ir atšķirīga prakse. Norvēģijā sociālo pabalstu sistēma ir veidota tā, lai pabalsts papildinātu personas ienākumus, kas iegūti algotā darbā. Sistēma paredz, ka jebkurā gadījumā (arī personām ar smagu invaliditāti) izdevīgāk ir strādāt, kaut vai nelielu stundu skaitu, jo tas ļauj kopumā gūt lielākus ienākumus, nekā tikai saņemot pabalstu. Nīderlandē sociālās palīdzības un nodarbinātības politikas ir cieši saistītas, un kopš 2004. gada tās veidošana un īstenošana ir pilnībā nodota pašvaldību ziņā. Šāda pieeja ļauj efektīvāk izvērtēt mērķa grupas vajadzības un nodarbinātības iespējas, palielinot politikas pasākumu izmaksu efektivitātes rādītājus. Vācijā ir ieviests t.s. Personīgais budžets, kas personām ar invaliditāti ļauj pašām lemt par sev nepieciešamo palīdzību un pakalpojumiem profesionālās rehabilitācijas jomā. Tādējādi tiek sekmēta profesionālās rehabilitācijas atbilstība konkrētās personas vajadzībām, spējām un interesēm, palielinot pašas personas atbildību par savu tālāko iekļaušanos darba tirgū.

Atvērtā darba tirgus pieejas kontekstā noteikti arī jāmin **profesionālās rehabilitācijas sistēma**. Vairākās Eiropas valstīs personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas pasākumiem tiek pievērsta ļoti liela nozīme, jo tie tiek uzskatīti par vienu no svarīgākajiem priekšnosacījumiem personas tālākai integrācijai darba tirgū. Valstīs, kurās šo pakalpojumu sistēma ir attīstīta, ir nodrošināta profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība pēc iespējas tuvāk personu dzīves vietai, pastāv profesionālās rehabilitācijas pabalstu sistēma, profesionālajā rehabilitācijā tiek aktīvi iesaistīti darba devēji. Eiropas valstu prakse rāda, ka profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu efektivitāte ir lielā mērā atkarīga no to atbilstības mērķa grupas vajadzībām un konkrētajā administratīvajā teritorijā attīstītajiem ekonomiskās darbības veidiem.

Aizsargātā darba tirgus pieeja

Aizsargātā darba tirgus pieeja atšķirībā no atvērtā darba tirgus pieejas ir ciešāk saistīta ar valstī īstenoto sociālo politiku. Šī pieeja paredz, ka personām ar invaliditāti tiek radīti īpaši darba apstākļi un darba vietas, kurās viņi var pēc iespējas pilnvērtīgāk izmantot savas darba spējas. Aizsargātā darba tirgus pieeja ir raksturīga Zviedrijai, Polijai, Čehijai un Lietuvai, atsevišķi tās pasākumi tiek īstenoti arī Francijā, Vācijā, Nīderlandē un Spānijā, taču šajās valstīs tie ir paredzēti galvenokārt personām ar smagu invaliditāti, kurām ir īpašas grūtības integrēties atvērtajā darba tirgū. Galvenie personu ar invaliditāti nodarbināšanas pasākumi ir sociālo uzņēmumu attīstīšana un daudzveidīgas speciālās nodarbinātības programmas. Šo pasākumu lielākā priekšrocība neapšaubāmi ir darba iespēju radīšana ikvienai personai ar invaliditāti neatkarīgi no tās smaguma, tādējādi sekmējot ne tikai personas nodarbinātību, bet arī sociālo iekļaušanos.

Sociālo uzņēmumu galvenā pazīme ir tā, ka tie prioritāri nodarbina personas ar invaliditāti, turklāt tiek stingri noteikts darbinieku ar invaliditāti īpatsvars šādos uzņēmumos, kas pētījumā

analizētajās valstīs svārstās no 30% līdz 80%. Vairākās valstīs ir arī nosacījums par nodarbināto personu minimālo darba spēju zuduma apmēru, tādējādi sekmējot personu ar smagāku invaliditāti iekļaušanos darba tirgū. Sociālo uzņēmumu darbības mērķis ir ne tikai personu ar invaliditāti nodarbināšana, bet arī profesionālā apmācība un sociālā integrācija. Sociālo uzņēmumu izveidotāji – darba devēji – parasti saņem subsīdijas gan darbinieku algām, gan darba vietu un vides pielāgošanai, gan citiem ar darba procesa nodrošināšanu saistītiem mērķiem. Vairākās Eiropas valstīs darbs sociālajā uzņēmumā ir kā tilts personas tālākai integrācijai atvērta darba tirgū. Šāda prakse apstiprina iepriekš pausto atziņu, ka atvērta un aizsargātā darba tirgus politikas ir savstarpēji papildinošas un tās ir ieteicams pēc iespējas integrēt.

Sociālo uzņēmumu darbības jomā nozīmīgu pieredzi ir uzkrājusi Lietuva, kur sociālo uzņēmumu personām ar invaliditāti darbību regulē speciāls likums. Saskaņā ar Lietuvas likumdošanu sociālais uzņēmums saņem dažāda veida atbalstu no valsts: subsīdijas darba algām, darba vietas iekārtošanai vai pielāgošanai, darbinieku apmācībām, papildus administratīvajiem un/vai transporta izdevumiem, peļņas nodokļa nulles tarifa piemērošanu. Darba algas un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu daļēja kompensācija ir paredzēta, lai kompensētu invalīdu sociālajam un sociālajam uzņēmumam papildus izdevumus, kas saistīti ar mērķgrupām piederošo darbinieku darba prasmju trūkumu, viņu darba zemāku ražīgumu vai ierobežoto darbību. Šī kompensācija invalīdu sociālajam uzņēmumam tiek maksāta bez termiņa ierobežojuma par katru personu ar invaliditāti. Ļoti svarīgs sociālā uzņēmuma darbības priekšnoteikums ir tajā īstenotās aktivitātes darbinieku darba un sociālo prasmju attīstīšanai un sociālajai integrācijai. Lietuvā invalīdu sociālie uzņēmumi nodarbojas ar 54 atšķirīgiem darbības veidiem, taču lielākā daļa darbojas pakalpojumu sniegšanas jomā.

Otrs aizsargātā darba tirgus pieejas pasākumu kopums ir **speciālās nodarbinātības programmas**. Šādi pasākumi ir īpaši izplatīti Zviedrijā, kur šīs programmas tiek veidotas gan konkrētām personu ar invaliditāti grupām, gan noteiktiem darba tirgus sektoriem (piemēram, valsts sektoram vai privātajam sektoram) vai nozarēm (piemēram, kultūras mantojuma saglabāšanas jomā). Vairākās valstīs šādu programmu ietvaros tiek radītas speciālās darba vietas vai prakses vietas reālos uzņēmumos, nodrošinot arī noteiktu atalgojumu. Ir gadījumi, kad par iespēju strādāt speciālajās darba vietās vai prakses vietās personai ir jāpiemaksā. Šāds risinājums ir jāvērtē atkarībā no tā ietekmes uz personas tālākās nodarbinātības iespējām. Zviedrijā speciālās nodarbinātības programmas, kuru ietvaros tiek radītas speciālās darba vietas, tiek finansētas galvenokārt no valsts budžeta līdzekļiem, bet citās valstīs personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas programmas tiek finansētas pamatā no ES finanšu līdzekļiem ar konkrētās valsts daļēju līdzfinansējumu. Kopumā speciālo nodarbinātības programmu galvenais trūkums ir to vājā ilgtspēja gadījumos, kad tās tiek īstenotas dažādu ES finanšu instrumentu atbalstīto projektu ietvaros.

Ieteikumi Latvijas un Lietuvas nodarbinātības politikas pilnveidošanai personām ar invaliditāti izriet no pētījumā apkopotās Eiropas valstu pieredzes. Pētījums parāda, ka nepastāv kāda konkrēta pieeja vai pasākumu kopums, kas visos kontekstos un situācijās sniegtu gaidītos rezultātus – augstāku personu ar invaliditāti nodarbinātību un bezdarba līmeņa samazinājumu. Eiropas valstu prakse liecina, ka nereti vieni un tie paši pasākumi var sniegt atšķirīgu rezultātu, tāpēc katra politikas iniciatīva ir jāvērtē, ņemot vērā vairākus tās sekmīgu ieviešanu ietekmējošos faktorus, t.sk. pieejamie finanšu, institucionālie un cilvēku resursi, tiešās mērķa grupas apmērs un vajadzības, sociālās drošības un aizsardzības sistēma, atbildīgo pušu sadarbības kvalitāte, dažādo pakalpojumu sniedzēju tīkla izplatība, vides pieejamības principu ievērošana atbilstoši universālā dizaina pieejai u.c.

Abām valstīm – Latvijai un Lietuvai – pirmkārt, ir ieteicams padziļināti izvērtēt esošo personu ar invaliditāti nodarbinātības pasākumu efektivitāti, balstoties uz rezultatīvajiem rādītājiem un izmaksu efektivitātes analīzes; otrkārt, attīstīt nodarbinātības veicināšanas pasākumu grozu, radot iespējas iesaistīties darba tirgū personām ar dažāda smaguma invaliditāti un aptverot visu valsts teritoriju; treškārt, pēc iespējas integrēt atvērtā un aizsargātā darba tirgus politikas pieejas invalīdu nodarbināšanā; ceturtkārt, pilnveidot profesionālās rehabilitācijas sistēmu. Latvijā, ņemot vērā pašreizējo situāciju, ir ieteicams attīstīt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju tīklu, plašāk iesaistot gan pašvaldības, gan nevalstiskās organizācijas.

Virkne pasākumu, kas tiek īstenoti citās valstīs, jau šobrīd tiek vai ir plānoti ieviest arī Latvijā, īstenojot Rīcības plānu Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādņu īstenošanai 2005.–2015.gadam. Eiropas valstu apkopotā pieredze ir nozīmīga informatīvā bāze šajā politikas plānošanas dokumentā paredzēto pasākumu kvalitatīvam izvērtējumam un atbilstošas politikas tālākai plānošanai un veidošanai.

Ieteikumi Latvijas nodarbinātības politikas pilnveidošanai personām ar invaliditāti:

1. **Pirmkārt, ir ieteicams padziļināti izvērtēt esošo personu ar invaliditāti nodarbinātības pasākumu efektivitāti, balstoties uz rezultatīvajiem rādītājiem un izmaksu efektivitātes analīzes. Šāds izvērtējums ļautu mērķtiecīgāk izstrādāt un ieviest nodarbinātības pasākumus personu ar invaliditāti nodarbinātībai.**

2. **Otrkārt, pēc iespējas integrēt atvērta un aizsargātā darba tirgus politikas pieejas invalīdu nodarbināšanā;**

Aizsargātā darba tirgus pieeja paredz, ka personām ar invaliditāti tiek radīti īpaši darba apstākļi un darba vietas. Attiecīgi atvērta darba tirgus pieejas galvenie nodarbinātības veicināšanas pasākumi ir kvotu sistēma, subsīdijas darba devējiem un pabalstu sistēmas veidošana nodarbinātības veicināšanai. Integrējot šīs abas pieejas tiktu radīti pakāpeniski integrējoši un atbalstošāki apstākļi personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai.

Ņemot vērā, ka augstāki nodarbinātības rādītāji personām ar invaliditāti darbaspējas vecumā ir valstīs ar atvērto darba tirgus politikas pieeju (piemēram, Norvēģija, Francija), tad ļoti svarīgi ir mazināt visa veida šķēršļus personu ar invaliditāti līdzvērtīgām iespējām iekļauties kopīgajā darba tirgū.

Lai veicinātu Latvijā nodarbinātību personu ar invaliditāti vidū, kā arī citu mērķa grupu starpā (bezdarbnieki pirmspensijas vecumā, ilgstošie bezdarbnieki, jaunieši bez pieredzes un darba), ierosinām izveidot sociālos uzņēmumus – radot pastāvīgus vai pārejošus aizsargātos darba tirgus apstākļus (Lietuvas piemērs). Šādu sociālo uzņēmumu pieejas izstrāde būtu jāveido sadarbojoties valsts, pašvaldības iestādēm, darba devēju pārstāvjiem un nevalstiskajam sektoram, izstrādājot ekonomiski un politiski pamatotu normatīvo regulējumu sociālo uzņēmumu veidošanai Latvijā.

Kā papildus mehānismus sociālo uzņēmumu darbības attīstībai iesakām sekojošus:

- a) valsts un pašvaldību institūcijās ieviest obligātu kvotu sistēmu attiecībā uz darbiniekiem ar invaliditāti, piemēram, 5% darbinieku jābūt personām ar invaliditāti.
- b) noteikt iepirkumu kvotas valsts un pašvaldību institūcijām, t.i., veicot iepirkumus 10% no nepieciešamajām precēm vai pakalpojumiem jāiegādājas no sociālajiem uzņēmumiem (ja sociālie uzņēmumi to piedāvā).

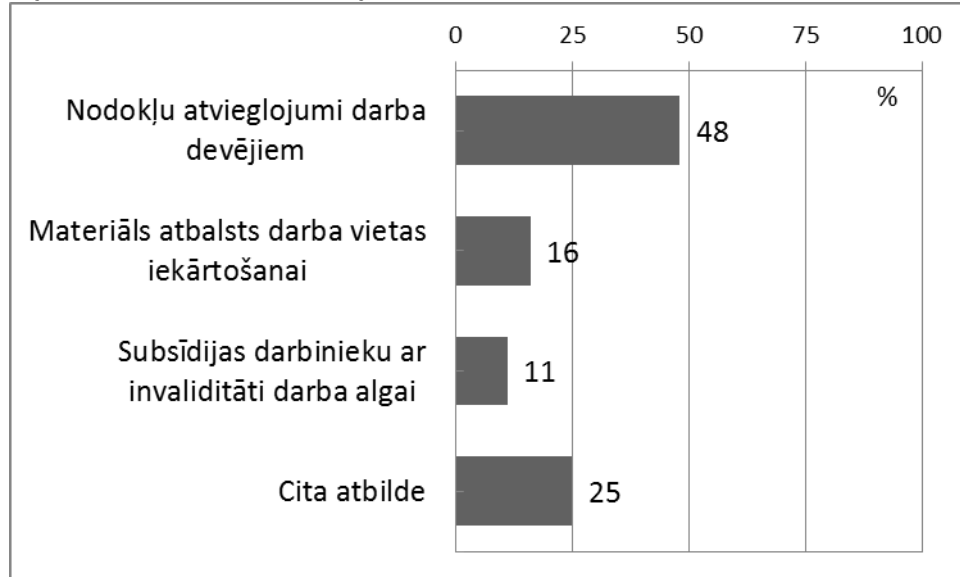
3. **Treškārt, darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti, ieteicams nodrošināt lielāku atbalstu, ar mērķi palielināt darba devēju ieinteresētību personu ar invaliditāti nodarbinātībā.**

Projekta ietvaros tika veikta arī darba devēju aptauja Kurzemē un Zemgalē (Latvija), lai noskaidrotu kāda veida atbalsts uzņēmējiem ir nepieciešams, lai viņi būtu ieinteresēti ņemt darbā personas ar invaliditāti. **Balstoties uz Latvijas darba devēju izteiktajiem priekšlikumiem un 12 valstu situācijas izpēti personu ar invaliditāti nodarbinātības jomā, varam secināt, ka darba devējiem Latvijā visvairāk ir nepieciešams atbalsts sekojošā veidā:**

- a) darba devējus, kuri nodarbina personas ar invaliditāti, pilnībā atbrīvojot vai viņiem samazināt darba devēja sociālā nodokļa likmi (24,09%).

- b) sniegt materiālu atbalstu darba vietas izveidošanai, pielāgošanai un darba piederumu iegādei darbiniekiem ar invaliditāti, ņemot vērā personas ar invaliditāti vajadzības un darba vietas specifiku.
- c) nodrošināt subsīdijas darbinieku ar invaliditāti darba algai (daļējai) vismaz 3 gadus. Papildus nepieciešams nodrošināt subsīdijas transporta izdevumu kompensēšanai, pārvietojoties no dzīvesvietas līdz darba vietai.

Darba devēju sniegtās atbildes uz jautājumu „Kāda veida atbalstu no valsts Jūs kā uzņēmējs vēlētos saņemt, lai Jūs būtu ieinteresēts ņemt darbā cilvēkus ar invaliditāti?”

4. **Ceturtkārt, pilnveidot profesionālās rehabilitācijas sistēmu, attīstīt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju tīklu**, plašāk iesaistot gan pašvaldības, gan nevalstiskās organizācijas. Kā arī **nodrošināt ciešu sasaisti un pēctecību starp profesionālo rehabilitāciju un iekārtošanos darbā** (Sociālās integrācijas valsts aģentūra, kā arī citas izglītības iestādes, Nodarbinātības valsts aģentūra, pašvaldības, darba devēji, nevalstiskās organizācijas), uzlabojot darbā iekārtošanās rādītājus cilvēkiem ar invaliditāti.

Konkrētāki priekšlikumi šajā jomā:

- a) Sadarbībā ar invalīdu nevalstiskajām organizācijām nepieciešams Nodarbinātības valsts aģentūrā piesaistīt speciālistus, kuri pārzina personu ar invaliditāti specifiskās vajadzības un darbotos kā **atbalsta personas integrācijai darba tirgū**. Šo speciālistu pienākumos ietilptu darbs ar uzņēmējiem un viņu motivēšana pieņemt darbā personas ar invaliditāti. Šie speciālisti pildītu mediatoru lomu starp potenciālo darba devēju, izglītības iestādi un personu ar invaliditāti, rezultātā kopīgi atrodot piemērotāko darba vietu. Piesaistītais speciālists nepieciešamības gadījumā var pildīt asistenta pienākumus cilvēkam ar invaliditāti.
- b) Nepieciešams nodrošināt **darba izmēģinājuma iespējas** cilvēkiem ar invaliditāti, lai iedrošinātu viņus iesaistīties darba tirgū un viņiem būtu iespēja iegūt konkrētu darba pieredzi. Šādu iespēju nepieciešams subsidēt, noslēdzot trīspusēju līgumu starp darbinieku, darba devēju un valsti uz noteiktu laika periodu.
- c) Jāveido darba tirgū pieprasītas un personām ar invaliditāti piemērotas **profesionālās izglītības programmas**, kuru izstrādē izglītības iestādēm

jāiesaista darba devēji, darba devēju konfederācijas, pašvaldības, invalīdu nevalstiskās organizācijas.

5. **Piektkārt, attīstīt kompleksu un saistītu nodarbinātības veicināšanas pasākumu kopumu**, paaugstinot iespējas iesaistīties darba tirgū personām ar dažāda smaguma invaliditāti un aptverot visu valsts teritoriju. Kā arī **decentralizēt atbalsta sniegšanas sistēmu un plašāk iesaistīt pašvaldības, nevalstiskās organizācijas šajā darbībā**.
Ieteicams Latvijā pārņemt praksi ieviešot principu „nauda seko personai ar invaliditāti”, tādējādi nodrošinot nepieciešamo atbalstu, lai iesaistītos darba tirgū.
6. **Sestkārt, nepieciešams attīstīt un pilnveidot Nodarbinātības valsts aģentūras sniegto atbalstu subsidēto darba vietu izveidei cilvēkiem ar invaliditāti**. Viens no galvenajiem trūkumiem šajā ziņā ir personu ar invaliditāti nodarbinātības atbalsta instrumentu periodiskums – nodarbinātību veicinošie pasākumi tiek īstenoti ES finanšu instrumentu atbalstītu projektu ietvaros, nevis ir balstīti noteiktā nacionālā līmeņa ilgtermiņa rīcībpolitikā ar atbilstošu finansējumu.
7. **Septītkārt, praktiski jāiedzīvina un jārealizē pasākumi vides pieejamības nodrošināšanai saskaņā ar Universālā Dizaina principiem**, kuri vispārīgi ir noteikti ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām un detalizēti atspoguļoti Latvijas normatīvajā regulējumā. Būtiskākais izaicinājums pieejamas vides nodrošināšanai ir panākt normatīvajā regulējumā definēto prasību ievērošanu jaunu un rekonstruējamu ēku, transporta infrastruktūras un īpaši sabiedrisko ēku būvniecībā, kā arī informācijas un sakaru pakalpojumu pieejamībā. **Situācijas uzlabošanai, ierosinām normatīvajā regulējumā pilnveidot kontroles un uzraudzības, kā arī iestrādāt motivējošus soda mehānismus**.
8. **Astotkārtkārt, valsts līmenī (Latvijas Darba devēju konfederācija sadarbībā ar Ministru prezidenta biroju) izveidot uzņēmēju balvu „Cilvēkiem ar invaliditāti labvēlīgs darba devējs”, tādējādi piesaistot sabiedrības uzmanību personu ar invaliditāti nodarbinātības jautājumiem un izsakot pateicību uzņēmējiem par pozitīvo attieksmi pret darbiniekiem**.

Virkne pasākumu, kas tiek īstenoti citās valstīs, jau šobrīd tiek vai ir plānoti ieviest arī Latvijā, īstenojot Rīcības plānu Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādņu īstenošanai 2005.–2015.gadam. Eiropas valstu apkopotā pieredze ir nozīmīga informatīvā bāze šajā politikas plānošanas dokumentā paredzēto pasākumu kvalitatīvam izvērtējumam un atbilstošas politikas tālākai plānošanai un veidošanai.

Ieteikumi Lietuvas nodarbinātības politikas pilnveidošanai personām ar invaliditāti:

- 1. Pirmkārt, ieteicams padziļināti izvērtēt esošo personu ar invaliditāti nodarbinātības pasākumu efektivitāti, balstoties uz rezultatīvajiem rādītājiem un izmaksu efektivitātes analīzes.** Neskatoties uz to, ka salīdzinājumā ar Latviju, Lietuvā personu ar invaliditāti nodarbinātības rādītāji ir augstāki, tomēr šāds izvērtējums un analīze ļautu mērķtiecīgāk uzlabot nodarbinātības pasākumus personām ar invaliditāti.
- 2. Otrkārt, plašāk un vienkāršāk jāizskaidro sociālā uzņēmuma statusa iegūšanas procedūra,** lai veicinātu interesi veidot šādus uzņēmumus un nodarbināt personas ar invaliditāti
- 3. Treškārt, jāattīsta darba tirgus vajadzībām atbilstoši profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi** un jāpaaugstina profesionālās rehabilitācijas vidējie rezultatīvie rādītāji. Pašreizējie profesionālās rehabilitācijas centri un to piedāvātās apmācību programmas tikai daļēji atbilst darba tirgus pieprasījumam un neveicina personu ar invaliditāti nodarbinātību.
- 4. Ceturtkārt, nepieciešams palielināt valsts finansējumu** personu ar invaliditāti nodarbinātības atbalsta pasākumiem. Darba devēji, kuri vēlas pieņemt darbā personas ar invaliditāti, ne vienmēr var saņemt subsīdijas, kas ir noteiktas normatīvajā regulējumā, jo ir izsmelti piešķirtie ikgadējie finanšu līdzekļi.
- 5. Piektkārt, ieteicams pārskatīt finansiālos atvieglojumus, ko zaudē strādājošie invalīdi atšķirībā no nestrādājošajiem, tādejādi mazinot motivāciju iesaistīties darba tirgū.**

Saskaņā ar Valsts sociālās apdrošināšanas pensiju likumu strādājošām personām ar invaliditāti netiek samazināta darba nespējas pensija, tā var pat palielināties, ņemot vērā personas darba stāžu un gūtos ienākumus. Taču strādājošās personas ar invaliditāti zaudē citus atvieglojumus, kurus saņem tad, ja nestrādā, t.i. daļēju kompensāciju par apkuri un karsto ūdeni, sociālos pakalpojumus mājās, vienreizējos sociālā atbalsta un aprūpes nodaļas pabalstus, daļēju kompensāciju par sociālā dzīvokļa īri.
- 6. Sestkārt, jāattīsta tālmācības iespējas** nodarbinātām personām ar invaliditāti, nodrošinot iespēju celt kvalifikāciju un būt konkurētspējīgiem darba tirgū.
- 7. Septītkārt, nepieciešams pilnveidot vides pieejamību reglamentējošo likumdošanu,** jo ne vienmēr tiek ievērotas normatīvajā regulējumā ietvertās normas. Tieši vides pieejamības un transporta infrastruktūras ierobežojumi tiek uzskatīti par vienu no nozīmīgākajiem kavējošajiem faktoriem, lai personas ar invaliditāti iekļautos sabiedrībā un darba tirgū.

Šī publikācija ir sagatavota ar Eiropas Savienības finansiālu atbalstu.
Par šīs publikācijas saturu atbild Liepājas Neredzīgo biedrība un tas nevar tikt uzskatīts par
Eiropas Savienības oficiālo viedokli.

